

JOURNAL of HISTORY AND STRATEGY

— issue:2

year:2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

REPUBLIC OF TURKEY
DOKUZ EYLUL UNIVERSITY
PRINCIPLES OF ATATURK AND REVOLUTION HISTORY INSTITUTE

JOURNAL OF HISTORY AND STRATEGY

Yıl/Year: 2025

Sayı/Issue: 2

İzmir
EYLÜL 2025

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY
PRINCIPLES OF ATATURK AND REVOLUTION HISTORY INSTITUTE
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

Sahibi / Owner

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
On Behalf of Dokuz Eylul University, Principles of Ataturk and Revolution History Institute
Prof. Dr. Kemal **ARI**

Sorumlu Müdür / Responsible Director
Doç. Dr. Hasan Taner **KERİMOĞLU**

Yayın No / Publication No
09.8888.5600.000/BY.024.051.1280

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY
PRINCIPLES OF ATATURK AND REVOLUTION HISTORY INSTITUTE
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

Editör / Editor
Dr. Mustafa **KIRIŞMAN**

Editör Yardımcısı / Associate Editor
Dr. Ahmet **YILMAZ**

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor
Doç. Dr. Ayvaz **MORKOÇ**

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor
Dr. Öğr. Üy. Kadim **ÖZTÜRK**

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY
PRINCIPLES OF ATATURK AND REVOLUTION HISTORY INSTITUTE
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

Online Yayın Tarihi / Date of Publication
31 Eylül 2025 / 30 September 2025

Yayın Türü / Type of Publication
6 aylık, Uluslararası, Süreli
Bianually, International, Periodical

İletişim / Communication
Editor : mustafa.kirisman@deu.edu.tr
Editör Yardımcısı : yilmaz.ahmet@deu.edu.tr
Teknik İletişim : selin.baris@deu.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/deujhs>

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY
PRINCIPLES OF ATATURK AND REVOLUTION HISTORY INSTITUTE
JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nevzat ARTUÇ	Adiyaman University
Prof. Dr. Necdet AYSAL	Ankara University
Prof. Dr. Eyal GINIO	The Hebrew University of Jerusalem
Prof. Dr. Dragi GJORGIEV	SS. Cyril and Methodius University
Prof. Dr. Nejla GÜNAY	Gazi University
Prof. Dr. Alfina SİBGATULINA	The Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences
Doç. Dr. Nikolaos CHRISTOFIS	University of Thessaly
Doç. Dr. Nigar GOZALOVA	Azerbaijan National Academy of Sciences
Doç. Dr. Danko LEOVAC	University of Belgrade
Doç. Dr. Cihat YAYCI	İstanbul Topkapı University
Dr. Fulvio BERTUCELLI	Sapienza University of Rome

JOURNAL of HISTORY and STRATEGY

Sayı / Issue: 2

Yıl / Year: 2025

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa / Page

Editörden
Editor's Note

1

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES:

Ömer Oğuzhan DOSTİ

Amerikan Gazetelerinde Parlamenter Monarşi ve Osmanlı Devleti
The Constitutional Monarchy and Ottoman Empire in American Press

5

Rüya BAĞIR

Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938)
Turkiye-Iranian Relations During the Ataturk Period (1923-1938)

21

Alper KARAŞİN

CIA Belgelerinde Türkiye-Yunanistan Savaş Senaryoları
War Scenarios Between Türkiye and Greece in CIA Documents

55

Hüseyin ÖZCAN

Türkiye’de Mülteci Hareketleri ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri
Refugee Movements in Türkiye and Their Effects on the Understanding of the Nation-State

79

JOURNAL OF HISTORY AND STRATEGY

SAYI: 2

YIL: 2025

EDİTÖRDEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü çatısı altında faaliyet gösteren Journal of History and Strategy adlı dergimizin ikinci sayısını bilim dünyasıyla buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayıyla birlikte 2025 yılı periyodunu tamamlamış bulunuyoruz. Dergi yayıncılığı son derece dinamik bir süreç. İleride nitelikli alan indekslerinde taranma hedefi olan dergimizi bu dinamik sürecin içinde tutabilmek adına bazı değişiklikler yaptık. Dergimizin Etik İlkeler ve Yayın Politikası dosyasını güncelleyerek daha detaylı hale getirdik. Yazım kurallarımıza bazı eklemeler yaparak ilk sayıda karşılaştığımız çeşitli sorunları minimize etmeye çalıştık.

Dergimizin ikinci sayısı dört araştırma makalesinden oluşuyor. Ömer Oğuzhan Dosti “Amerikan Gazetelerinde Parlamenter Monarşi ve Osmanlı Devleti” adlı çalışmasıyla II. Meşrutiyet’in ilanını Amerikan basını üzerinden değerlendiriyor. Rüya Bağır “Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938)” adlı makalesiyle Atatürk döneminde iki ülke ilişkilerinin seyrini ele alıyor. Alper Karaşin “CIA Belgelerinde Türkiye-Yunanistan Savaş Senaryoları” adlı çalışmasında iki ülke arasında 1980’li yıllarda doğabilecek bir savaş ihtimalini CIA arşivlerinin gözünden irdeliyor. Son olarak Hüseyin Özcan “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Mülteci Sorunları ve İzlenecek Yollar” adlı makalesinde Türkiye’deki sığınmacı sorununa ışık tutarak çeşitli fikirler sunuyor.

Bilim dünyasına katkı sunması dileğiyle...

Dr. Mustafa KIRIŞMAN

JOURNAL OF HISTORY AND STRATEGY

ISSUE: 2

YEAR: 2025

EDITOR'S NOTE

We are honored to present to the scholarly community the second issue of the Journal of History and Strategy, published under the auspices of Dokuz Eylül University, Principles of Atatürk and Revolution History Institute. With the publication of this issue, the 2025 volume of our journal has been completed. Academic publishing is inherently a dynamic process. In order to ensure that our journal—whose long-term objective is to be indexed in distinguished scholarly databases—remains in harmony with this dynamic process, several adjustments have been undertaken. The “Ethical Principles and Publication Policy” document has been revised and rendered more comprehensive, while additions have been made to the writing guidelines with the aim of minimizing the challenges encountered in the inaugural issue.

This second issue comprises four research articles. Ömer Oğuzhan Dosti, in his study entitled “The Constitutional Monarchy and the Ottoman Empire in American Press”, examines the proclamation of the Second Constitutional Era as reflected in the American press. Rüya Bağır, in her article “Türkiye-Iran Relations during the Atatürk Period (1923–1938)”, analyzes the trajectory of bilateral relations between the two countries during this period. Alper Karaşin, in his contribution “War Scenarios Between Türkiye and Greece in CIA Documents”, investigates the potential for armed conflict between the two states in the 1980s from the perspective of CIA archival materials. Finally, Hüseyin Özcan, in his article “Refugee Movements in Türkiye and Their Effects on the Understanding of the Nation-State”, sheds light on the refugee question in Türkiye and advances a range of proposals.

It is our earnest hope that this issue will provide valuable contributions to the advancement of scholarly research.

Dr. Mustafa KIRIŞMAN

Amerikan Gazetelerinde Parlamenter Monarşi ve Osmanlı Devleti

The Constitutional Monarchy and Ottoman Empire in American Press

Ömer Oğuzhan DOSTİ*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ömer Oğuzhan DOSTİ

Orcid : 0000-0002-6903-3279
e-posta : deathofarthas@hotmail.com

* Tarih Uzmanı

Başvuru tarihi/Submitted date:
18 Ağustos 2025
Revizyon talebi/Revision requested:
1 Eylül 2025
Son revizyon/Last revision received:
28 Eylül 2025
Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
29 Eylül 2025

Atıf/Citation:
Dosti, Ömer Oğuzhan. "Amerikan Gazetelerinde Parlamenter Monarşi ve Osmanlı Devleti." *Journal of History and Strategy* 2 (Eylül 2025): 5-20.

Öz

20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en büyük siyasi dönüşümlerinden birisi, 23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet yönetimi olmuştur. II. Abdülhamit'in, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisiyle ilan ettiği bu siyasi değişim dönemeci, diğer Avrupalı devletler tarafından Osmanlı Devleti adına hem demokratik hem de anayasal güvence açısından iyi bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Amerikan gazetelerinde ise azınlıklara getirilen haklar çerçevesinde II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı için bir kazanım olarak görülmüştür. Türk siyasi tarihinde de halkın siyasi partiler kurması için bir kilometre taşı olarak görülen bu gelişmeyi Amerikan kamuoyunda değerlendirmek ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı Devleti üzerindeki izlenimlerini, parlamenter monarşinin getirdiği yeniliklerin yabancı basında nasıl değerlendirildiğini anlamak adına bu çalışma kaleme alınmıştır.

Çalışmamız içerisinde bu büyük siyasi değişimin yabancı perspektifi ile değerlendirilmesi bakımından Amerikan gazetelerinde *Daily Herald News*, *Morning Star*, *Abidene Daily News* gibi birçok yabancı gazetenin gözünden açıklamalar ve konu manşetleri ile değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma, II. Meşrutiyet'in içerisinde yer alan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hem Amerikan kamuoyunda hem de Osmanlı Devleti'ndeki yankılarını aktarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Amerikan Basını, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki Cemiyeti.

Abstract

One of the greatest transformations for the Ottoman Empire in the 20th century was the constitutional era declared on July 23, 1908. This constitutional era, proclaimed by Amerika Birleşik Devletleriulhamid II under the influence of the Committee of Union and Progress, was regarded by other European states as a positive development for the Ottoman Empire in terms of both democratic and constitutional guarantees. In the American public sphere, the proclamation of the Second Constitutional Era was seen as a gain for the Ottoman Empire within the framework of the rights granted to minorities. This development, which is seen as a milestone in Turkish political history in terms of the establishment of political parties by the people, was written to evaluate it in the American public opinion and to understand the US's impressions of the Ottoman Empire and how the innovations brought by the parliamentary monarchy were evaluated in the foreign press.

In our study, we evaluated this major political change from a foreign perspective by analyzing statements and headlines from many foreign newspapers, such as the Daily Herald News, Morning Star, and Abidene Daily News. The study aims to convey the repercussions of the Committee of Union and Progress, which was part of the Second Constitutional Era, both in the American public opinion and in the Ottoman Empire.

Keywords: *The Second Constitutional Era, American Press, II.Abdülhamit, The Party of Union and Progress.*

Giriş

1774'te toplanan Filedelfiya kongresi ile beraber Amerika Birleşik Devletleri, dünya siyasi tarihine adını atmıştır.¹ 1830 tarihinde Akdeniz'e ulaşan Amerika Birleşik Devletleri, Seyri-i Sefan antlaşmasını imzalayarak Osmanlı devleti ile ticari antlaşmalar vesilesi ile ilk diplomatik ilişkilerini başlatmıştır.² Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte de Amerikan hükümetinin politikası, Anadolu'daki azınlıklar üzerinden statü kazanmak ve kapitülasyon almak için çeşitli girişimlerde bulunmak olmuştur.³

1908 Reval Görüşmeleri sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı başlayan İngiltere-Rus ittifakı, Jön Türkler' in Batılılaşma çabaları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Firzovik toplantısı, dönemin padişahı II. Abdülhamit'in Meşrutiyet'i ilan etmesine sebep olmuştur.⁴ Her ne kadar bu görüşme, Sultan II. Abdülhamit'in saltanatına bir tehdit olarak görülmüşse de Makedonya'da ki bu önemli siyasi devinim süreci, Osmanlı Devleti'nde hem halkın siyasi parti kurma sürecini başlatmış hem de Osmanlı Devleti'nde monarşinin gücünün mebusan meclisi tarafından daha büyük bir baskı ile zayıflamasına yol açmıştır.⁵

- 1 Ziya Akkaya, "Türkiye- Amerika Arasında ilk Muahede", *Siyasi İlimler Mecmuası*, C.XIX, S:219 (Haziran 1949), s.124-126.
- 2 Hamdi Atamer, "İlk Türk Amerikan Münasebetleri", BTDD, Ankara, S: 2, (1967), s.20
- 3 Orhan Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", Belleten, C:LI, S:200, (Ağustos 1987), 200.
- 4 Dr. Ömer Lütfü Taşcıoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 64, Ocak 2018., s.317-337
- 5 American Board Commisioners For Foreign Missions "Annual Report For Marsovan Station 1909 -1910", File. ABAAASR000308/19, Merzifon, 1910, s.2tions", Salt Research, Constantinople, File ABA001000842/6, Turkey, 1908.

1. II. Meşrutiyet'in İlanı Sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Tutumu

20. yüzyıla kadar askeri ve siyasi güç olma özelliğini, İngiltere ve Prusya gibi devletlerin ardından kazanmaya başlayacak olan Amerika Birleşik Devletleri'nin, Osmanlı Devleti ile olan siyasi ilişkilerinde II. Meşrutiyet'in yankıları hem Anadolu'daki Amerikan tüccarları hem de diğer azınlıklar tarafından iyi karşılanmıştır. Amerikan basını da bu siyasal değişimi değerlendirerek her aşamasında Amerika'nın Ortadoğu politikasında gücünü arttıracak bir basamak olarak görmesine sebep olmuştur.⁶ 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri için siyasal ve bürokratik ilişkiler Kanun-i Esasi ile biraz daha iyi bir hal almış, Amerikan kamuoyunda memnuniyet verici açıklamalarla birçok kez ifade edilmiştir. Bu konu çerçevesinde yapacağımız çalışmalarda asıl hedefimiz Amerikan gazetelerinden aktarımlar yaparak Türk Tarihi'nin en büyük siyasi gelişmelerinden biri olan II. Meşrutiyet hakkında yabancı gazeteler perspektifinden değerlendirmeler yapmaktır.⁷

24 Temmuz 1908'de II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'yi yeniden ilan etmesinin Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkinin gelişmesi açısından önemli bir adım olarak görüldüğü, dönemin Amerikan Elçisi John Lehman'ın kendi anılarında Kanunu-i Esasi'nin ilanını iki ülke arasındaki hukuki sorunların çözümünde bir basamak olarak gördüğünü ifade etmesinden de anlaşılmaktadır. Lehman'ın gönderdiği belgeler içerisinde Osmanlı padişahının yönetimi halk ile paylaşacağı, bu gelişmenin Amerika Birleşik Devletleri'nin Yakındoğu olarak adlandırdığı coğrafya içerisinde Amerikan vatandaşlarının hukuki ve ekonomik haklarına olumlu yansımalar getireceği gibi bildirimler yapması dikkati çekmiştir.⁸ 1908 yılı itibari ile Amerika Birleşik Devletleri hem Akdeniz'de bir siyasi güç hem de anayasal bir devlet olarak büyük Avrupa devletleri tarafından kabul görmeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Meşrutiyet'in ilanını memnuniyetle karşılamasının temel sebebi, Amerikan Board of Commisioners for Foreign Missions komisyonunun misyonerlik faaliyetlerini daha hukuki bir dayanakla yapmasını sağlaması olmuştur. Bu durum, II. Meşrutiyet'in Amerika Birleşik Devletleri için en önemli yansımalarından birisi haline gelmiştir.⁹

Kanunu-i Esasi'nin ilanı her ne kadar Amerikan kamuoyunda olumlu izlenimler yaratmışsa da 1908 yılı ve sonrasındaki Alman bürokrasinin Osmanlı içerisindeki Amerikan karşıtlığı bu sürecin çok yavaşlamasına sebep olmuştur. Jön Türkler ve ardılı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dinamik bir şekilde işleyen kamuoyu çalışmaları Amerikan basınından sürekli takip edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1908 yılı içerisinde Amerikan elçiliğinin dostluk kurma çalışmalarına geç cevap vermesi ve daha önce bahsedilen Alman bürokrasisi baskısı, sürecin Amerika Birleşik Devletleri adına daha yavaş işlemesine sebebiyet vermiştir.¹⁰

6 Seçil Akgün, “Kendi Kaynaklarından Amerika’lı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına etkisi (1820-1914)”, “X.Türk Tarih Kongresine sunulan bildiriler, Sayı.5, 1994, s.891-892.

7 Akdes Nimet Kurat, “Türk Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, Ankara, Doğu Matbaası, 1959, s.7

8 William Hale, “Türk Dış Politikası 1774-2000”, Çev. Petek Demir, Mozaik Kitabevi, İstanbul, 2003, s.103

9 Çağrı Erhan, “Ottoman Official Attitudes Towards American Missionaries”, Dergipark, S. 30, 2000, 191-212

10 Faruk Sönmezoglu, “Türk Dış Politikası’nın Analizi”, İstanbul, Der Yayınları, 1994, s. 34

1909 yılı itibarı ile II. Meşrutiyet'in ilanı Amerikan gazetelerinde tam anlamıyla bir güven havası yaratmıştır.¹¹ Amerikan basınında ilk dikkat çeken nokta “*Türkiye'nin Geleceği*” manşeti ile yapılan haberler olmuştur. Örneğin, Amerikan Brooklyn Daily Eagle gazetesinde yazarlık yapan ve bir Jön Türk olan Halil Halit Bey'le yapılan görüşmelerde asıl dikkat çekici noktalardan birisi Amerikan gazetecilerinin Anayasal rejimin Osmanlı Devleti'nde özgür yaşamın yeni bir teyidi olarak gördüklerini ifade etmeleri olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapıcı ve üretici siyasi tavrı toplumda yeni bir dönemi başlatmış olsa da, ardılları olan politik grupların meşrutiyetin getirdiği demokratik güvenceleri sürdürüp sürdüremeyeceğine dair açılımlar Amerikan kamuoyunda doğal bir şüphe yaratmıştır.¹² Bu anlatımlarda yine dikkat çekici bir nokta ekonomik ilişkiler üzerinden bahsedilerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin açılımlarından, Amerika Birleşik Devletleri'nin Akdeniz'deki ekonomik çıkarlarının daha sağlam bir zemin oturacağı bilgileri paylaşılmıştır.

2. Amerikan Gazetelerinde II. Meşrutiyet'e Dair İlk izlenimler

Amerikalı gazetecilerinin, 1908 tarihinde görevli sadrazam Hilmi Paşa'nın ifadelerine dayandırdıkları haberlerde Ermeniler gibi birçok millet üzerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aşırı milliyetçi bir tutum sergilemediği ifade etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, Ermeniler konusunda II. Meşrutiyet'in doğu vilayetlerinde takınacağı tavrın nasıl olacağına dikkat çekmiş, Meşrutiyetin doğu vilayetlerinde özgürlükleri daha da genişletebileceğine ihtimal vermiştir. Bahsedilmesi gereken noktalardan bir diğeri de dönemin Amerikan demiryolu projesi olan Chester Projesi'nin Osmanlı Devleti tarafından kabul görmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nin birtakım tavizler vereceği de kamuoyunda paylaşılmıştır.¹³

Osmanlı Devleti'nin Washington elçisi Ahmed Rüstem Bey Türk-Amerikan ilişkilerinin her ne kadar gerilemekte olduğunu değerlendirse de II. Meşrutiyet'in ilanının Amerikan kamuoyunda olumlu bir izlenim yarattığı görülmektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere II. Meşrutiyet'in ilanı, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte istifade edilmesi gereken siyasi bir fırsat olarak görülmüştür.¹⁴

II. Meşrutiyet'in ilanı Amerika Birleşik Devletleri'nin Akdeniz, İzmir ve Doğu Anadolu'daki varlığına çeşitli katkılar sağlamıştır. Diğer taraftan, azınlıklara verilen seçme hakkıyla birlikte Anadolu'daki misyonerlik faaliyetlerini çok daha rahat bir biçimde sürdürme imkanına kavuşmuştur. Amerikan basınında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen liderlerinden biri olan Reşit Paşa ve destekçilerinin Amerikan hükümeti tarafından reformistler olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Yine bu süreçte Deseret News gazetesinde çıkan haberlerde, Osmanlı Devleti'nin imparatorluk

11 Bilal Şimşir, “*Türk – Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği*”, Türk Tarih Kurumu, C.141, 1977, s.162

12 Brooklyn Daily Eagle, “*Future of Turkey*”, 30 Mayıs 1909, s.4

13 Nuri Bilge Criss, Selçuk Esenbel, “*American – Turkish Encounters, Politics And Culture 1830-1989*”, Cambridge Scholars Publishing, New Castle, 2014, s. 84.

14 Ayrıntılı bilgi için bkz., Criss ve Esenbel, “*American – Turkish Encounters*”, s. 84

toprakları içerisinde birçok azınlığı birleştirerek tek bir amaç doğrultusunda hareket etmek istediği, 1876'da açılan parlamentonun artık Hristiyan ve Müslümanları ortak bir noktada buluşturmak niyetinde olduğuna dair ifadeler kullanılmıştır.

Altoona Tribune adlı gazetede ise “*Avrupa'daki Türkler*” manşetiyle Meşrutiyet ve Osmanlı Devleti karşıtlığı içeren köşe yazılarına yer verilmiştir.¹⁵ Türk karşıtlığının yoğun olarak işlendiği bu gazetede Asyalı bir modele ve karaktere sahip olan Osmanlı Devleti'nin bu siyasi süreçte, İstanbul'daki Hristiyanlar tarafından dahi hoş karşılanmayacağı ve dostane olarak görülmeceğine dair ifadeler dikkat çekmiştir.¹⁶

New York'ta çıkan Buffalo Courier gazetesinde ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamit'i tahttan indirmeye hazır oldukları ifade edilmiştir. Çalışma içerisinde dikkat çeken bu manşetin ileri tarihlerinde, Balkan Savaşları sonrasında 1913'de Bab-ı Ali baskınının gerçekleşmesiyle ön görüleri doğruluğu ortaya çıkmıştır. Baalbek'te bulunan Murat Paşa'nın Sultanı tahttan indirmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Amerikan para birimi ile tam 20.000.000 dolarlık bir yardıma hazırlandığı, 5.000 kadar Suriyeli ile Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyan hareketine girişmek üzere olduğu bilgileri Amerika Birleşik Devletleri'nde yankı bulmuştur.¹⁷

Suriye'de toplanan bu 5.000 kişilik grubun İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Sultana karşı başlattıkları siyasi mücadelede destek olacağına da bildirilmesi, Amerikan kamuoyundaki meşrutiyet taraftarlarının Türk karşıtı olanlara nazaran daha geniş bir kesimde yer aldığını göstermiştir. Anayasal monarşinin Suriye'deki Osmanlı yönetimine büyük destekler sağlayacağı, kadınlara eğitim imkânı verilmesi, zorunlu ilköğretim ve eyaletten bir temsilcinin ikinci kez kurulacak olan Mebusan Meclisi'nde yer alacak olması Amerikan kamuoyunun bu süreci bir modern açılım olarak görmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti içerisindeki Alman komutanlarla yapılan görüşmelere yer veren birtakım Amerikan gazetelerinin içerikleri de II. Meşrutiyet hakkında dikkat çeken paylaşımlardan birisi olmuştur. Leopold Von Der Goltz'un Amerikan kamuoyunda Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ordunun büyük bir siyasi-askeri tatminsizlikler içerisinde kalacağı ve casuslarla, itirafçılarla uğraşılırken sonunda büyük bir kırılma noktası yaşayacağı ifadeleri aktarılmıştır.¹⁸

Bu aktarımlar çerçevesinde Milliyetçilik fikirlerinin de İstanbul'da gittikçe yaygınlaşmakta olduğu, yeni bir Osmanlı-Rus gerginleşmesinin II. Meşrutiyet yönetimine ve Mebusan Meclisi'ne zarar verebileceği fikirleri öne çıkmıştır. II. Meşrutiyet, Rusya'nın Akdeniz'e inme mücadelesi bağlamında, Amerikan gazeteleri yayın organları tarafından II. Abdülhamit'in Avrupalı devletlerin desteğini alma konusunda bir çıkışı olarak değerlendirilmiştir. Bu konudaki manşetleriyle özellikle Chicago Tribune basınının aktarımları dikkati çekmiştir.¹⁹

15 İsmigül Çankaya, “Millî Mücadele Döneminde Türk – Amerikan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002), s.162

16 *Altoona Tribune*, 17 Ekim 1908, 8.

17 *Buffalo Courier*, 9 Eylül 1908, 1.

18 *Chicago Tribune*, 6 Eylül 1908, 6.2

19 Baskın Oran, “*Türk Dış Politikası*”, C: I, 8.bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.399

II. Meşrutiyet ile ilgili bir başka yayın organı olarak Chicago Tribüne gazetesinin aktarımları olmuştur.²⁰ II. Abdülhamit'in eski anayasayı yeniden düzenleyeceği, 30 yıllık sansür dönemi içerisinde mebusan meclisinin böyle bir anayasayı sultanın gerçekten düzenlemek istemediği fikirleri paylaşılmıştır. Yani anayasa ile ilgili bu süreç İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir zorlaması olarak dikte edilmiştir. 1908'e kadar olan monarşi düzeninde anayasal düzenin değerini Bâb-ı Âli'nin anlamaya başladığı, Türklerin parlamenter monarşinin demokrasiye olan katkısını 93 Harbi döneminde daha iyi kavradığı gibi fikirler Amerikan gazetelerinde yer almıştır.²¹ Yeni bir anayasal düzenlemenin içerisinde Amerikan kamuoyunda yine en dikkat çekici paylaşımlardan birisi de kadınların da bu siyasi yapılanmada yer alması gerektiği üzerindeki aktarımlar olmuştur.

Parlamenter sistemin Sultan'a yaratacağı zorluklar açıkça görülse de, Osmanlı hükümetinin Mebusan Meclisi için istediği kadroyu oluştururken ve bu kadronun demokratik yapısını kurarken karşılaşıcağı zorluklar da zaman zaman Amerikan kamuoyunda tartışılan konular arasındaydı.²² Bunun en açık örneklerinden biri olarak, Deseret News gazetesinin, Türkler'in ikinci kez parlamenter sistemi kursalar bile toplumdaki dini yapının buna engel olacağını, dolayısıyla tam anlamıyla bir demokratik sistemin yerleşmeyeceğini ileri sürmesi olmuştur. Bu durumun nedeni olarak da eski Türk siyaset karakterinin tek kişiye dayalı fanatik bir rejim olması gösterilmiştir. Amerikan kamuoyu bu sebeple Deseret News gazetesindeki ifadelerden daha çok oryantal bir tutum sergilemekten dışarı çıkamamıştır.²³

Azınlıkların bu sürece dair Amerikan gazetelerinde paylaşımları da büyük bir siyasi özgürlük beklentisi olmayan karakterde olmuştur. Amerikan Deseret News gazetesinin bir Ermeni muhabiri ile yaptığı incelemelerde Bâb-ı Âli'de hala hafiye, casus ve mutlakiyet destekçilerinin çoğunlukta olduğu bu sebeple de Meşrutiyet'e yeniden geçiş konusunda yapılan oylamaların hiçbir azınlık tarafından büyük bir değişim getirmeyeceği fikirlerinin paylaşılması dikkati çekmiştir.

Meşrutiyet rejimine geçilip geçilmemesi konusunda İstanbul'da sandık oylamalarında paylaşımlar yapılmış, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oylama eski Bizans şehrinde Bâb-ı Âli'nin yaptığı bir siyasi dönüşüm olarak ifade edilmiştir. 27 Aralık tarihinden itibaren oylamaya giden halkın 50.000 Türk başta olmak üzere birçok azınlık grubunun Pera'ya sandık başına giderken Yunanlar tarafından boykot edildikleri gibi gazete haberlerinin paylaşımı dikkat çekmiştir. Bu boykot, Yunanların baskısı ve boykotun gelişim süreci Amerikan kamuoyunda hiçbir şekilde tepki almamıştır.

Oylama Amerikan basınında bir bakıma İttihat Terakki Cemiyeti ile Yunanlar arasındaki bir siyasi çalkantı olarak görülmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanının getirdiği mebusan meclisi için gerçekleştirilen oylama süreci de Amerikan kamuoyunda günü gününe anlatılmış, oylamalarda Türk'ler ve azınlıklar arasında siyasi çalkantıların yaşanabileceği belirtilmiştir.

²⁰ Bkz., a.g.g.

²¹ Chicago Tribune, 1 Mart 1908, 20.

²² Doç. Dr. Şişman, Adnan, *Osmanlı Devleti'nde XX. Yü. Başlarında Amerikan Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Âlem Basın Yay., Balıkesir, 1994.

²³ *Deseret Evening News*, 26 Aralık 1908, 4.

26 ve 27 Aralık tarihlerinde yapılan siyasi seçimler hakkında da paylaşımların yapıldığı görülmüştür. Bunun en ilgi çekici örneklerinden birisi olarak Hz. Muhammed gibi giyinmiş ve bir deve üzerine çıkarılmış çocuğun arkasından gelen Osmanlı bandosuyla beraber halka seçim güzergahlarında çiçekler dağıtılmış, “*Çok Yaşa Özgürlük*” sloganları altında Türk’ler ve Azınlık grupları bir kez daha seçime katılmışlardır. II. Meşrutiyet’in ilanında Yunanların bir kısmı yapılan seçimleri ve oylamaları açık bir şekilde eleştirmekten de geri durmamışlardır.²⁴ Bu eleştiri aşaması daha sonraki safhalarda Yunanlıların Türk seçim bürolarını ele geçirmeleri noktasına kadar gelecek ve Amerikan kamuoyunda bu durum “*Yeniden yapılan seçimlerin Yunanların sahip oldukları azınlık haklarını kaybedecekleri endişesiyle yapılan bir hamle*” olarak Amerikan gazetelerinde belirtilmiştir.²⁵ Yunan komitelerinin genel endişesi, oy verme süreci esnasında her şehirde en az iki Yunan adayın vekil olarak kabul ettirilmesi idi. Bu nedenle komiteler, vekillerin Mebusan Meclisi’ne tekrar girmesini sağlamak amacıyla baskı kurma fıkriyle hareket etmişlerdir. Amerikan kamuoyunda Türklerin azınlıklar üzerine bu yeni siyasi hamlesi olarak değerlendirilen II. Meşrutiyet’in diğer azınlıklar üzerinde cömertçe uygulanmak istenen bir sistem olarak değerlendirilmiştir.²⁶

3. Amerikan Elçisi John Lehman’ın II. Meşrutiyet ile ilgili Gözlemleri

Amerikan elçisi John Lehman’a göre II. Meşrutiyet’in ilanı Türkler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Amerikan elçiliği raporlarında 1908’de gerçekleşen ikinci mebusan meclisi seçiminin Türklerin siyasi tarihi için büyük bir rol oynadığı, Bâb-ı Âli’nin Sultanın elindeki otokratik ve keyfi yönetimi artık bitirdiğini aktarması dikkati çekmiştir. Anayasal Monarşinin kalıcı bir şekilde yer aldığını ifade eden Lehman, Osmanlı Devleti’nin yaşadığı politik çalkantıların bu siyasi adımla durdurabileceği hakkında birtakım ifadeler de kullanmıştır. Yeni anayasa ile Türklerin medeni hayata çok daha hızlı bir şekilde ayak uydurabileceğinin de belirterek düşüncelerini ifade etmiştir. Lehman bu görüşlerini Japonya ile Türkiye’yi kısa bir süre içerisinde çağdaş uygarlık seviyesine gelebilecek kadar güçlü iki ülke olarak yorumlamasıyla devam etmiştir.²⁷

Her ne kadar II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti içerisinde Yunanların kazanılmış ticari ve siyasi ayrıcalıklarının bir kaybı olarak görülse de Amerikan hükümeti bu durumu, kendi vatandaşlarının ve diğer azınlıkların haklarını daha iyi koruma fırsatı olarak algılayarak, Osmanlı Devleti’nin medeni devletler içinde atması gereken bir siyasi hamle olarak değerlendirmiştir. Fakat Amerikan elçisi John Lehman yine kendi anılarında bu siyasi süreci, Osmanlı Devleti’nin ileride çökmesini engellemek amacıyla yapılan bir girişim olarak karşılaştırma yapmasıyla sürmüş ve Lehman, kendi adına bu siyasi değişimden her ne kadar umutlu olsa dahi yine de büyük bir beklenti içerisine girmediklerini hatta bazı ifadelerinde bu umutlarının hayal kırıklığına yol açtığını ifade

²⁴ *Chicago Tribune*, 27 Aralık 1909, 10.

²⁵ A.g.g, s.1

²⁶ *El Paso Herald*, 16 Aralık 1908, 2.

²⁷ Hakkı Yapıcı, “*A Glance At The Ottoman-American Relations In Pre And Post-Constitutional Period*”, Gümüşhane Üniversitesi, S.2, No.0, 2014, s.188

etmiştir.²⁸ Bürokrasinin özgürleşmesi olarak görülen bu anayasa değişikliği ile despotik rejimlerine karşı Amerikan kamuoyunda yine Sultanın yönetimine kalacak bir meşrutiyet karakteri öne çıkmıştır.²⁹

Her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde bu durum, Sultan'ın rejim hareketi olarak görülen bir siyasi özgürleşme dönemi şeklinde ifade edilmişse de Amerikan hükümetinin II. Meşrutiyet sonrasında Bâb-ı Âli ile daha yakın siyasi temaslar kurabileceği fikri yaygınlık kazanmıştır. Yine bu ifadelerden yola çıkarak bir siyasi karşılaştırma yapılmış, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi rejimlerin bir çıkarımı kamuoyuna sunulmuştur. Burada özellikle Chicago Tribune gazetesinin İngiliz bir şair olan Swinburne'un Rusya'yı tanımlamak için "*Suikastla sağlamlaştırılan bir despotluk*" ifadesini kullandığı manşetinde, Rus yönetimine karşı II. Abdülhamit'in halkına basın ve eğitimde tekrar özgürlük sağladığı, eşit vergi almak, yargı hükümlerini değiştirmemek ve kendisinin yanında yardımcı bir senato kurmak gibi büyük değişimlere başvurduğu izlenimleri verilmiştir. Fakat bu sözlerin Rusya ile muharebeden sonra Mithat Paşa ile beraber gerçekleştirilse dahi yarıda kaldığı, Sultan II. Amerika Birleşik II. Abdülhamit'in bu süreçte Rusya'ya karşı ülke içindeki siyasi krizi yine kendisinin yarattığı ifade edilmiştir. Her ne kadar bir despot rejim olarak görülse bile Rusya'nın artık Osmanlı'ya nazaran daha Avrupalı bir devlet olduğu çıkarımı yapılmıştır.³⁰ Sultanın Birinci Parlamenter Monarşi deneyimi sonrasında Yıldız Sarayı'nın tam anlamıyla bir casus ve gardiyanlık yuvası olduğu izlenimleri paylaşılmıştır.

Lehman da ifadelerinde her ne kadar meşrutiyetin olumlu izleri görülse de ekonomik haklar ve azınlıklar üzerinden değerlendirmesinin genel çıkarımı yapıldığında, II. Meşrutiyet deneyiminin Osmanlı Devleti için herhangi bir değişime neden olmadığı iddiaları ön plana çıkmıştır. Bu açıklamalar dışında Alman bürokrasisinin II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde Bâb-ı Âli'deki etkisinden bahsedilmiştir.³¹ Amerikan hükümetinin genel endişelerinden birisi de yine bu bahsedilen Alman-Osmanlı Devleti'nin politik yakınlaşması olmuştur. Bu endişenin bir yansıması olarak, 3 Mayıs 1912 mesajlarında Amerika Birleşik Devletleri 10. Başkanı olan Howard Taft'ın açık kapı diplomasisi izlemesine ve Amerikan hükümetinin stratejik çıkarları gereği sivil savaş sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı politikadan ziyade silah satışı yaparak ticari genişlemeler izlemesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Alman endişesini açıklamaktadır.³²

Tarihler ilerlediğinde, Amerikan başkanı Howard Taft'ın II. Meşrutiyet sürecinde Amerikan ticari dinamizmini göstermek ve kapitülasyonlardan faydalanmak suretiyle girişimler yapması dikkat çekmiştir.³³ Amerika Birleşik Devletleri, II. Meşrutiyet sürecinde Akdeniz'e yönelik ekonomi politikasında Osmanlı Devleti'ne yatırım yapmayı öngören bir siyaset izlemiş ve II. Meşrutiyet'in azınlıklara verdiği ticari hakları

28 Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, "Türk – Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış", Doğuş L.t.d Şirketi Matbaası, Ankara, 1959, s.37

29 *Chicago Tribune*, 19 Aralık 1908

30 *Chicago Tribune*, 2 Ağustos 1908, 10.

31 A.g.g, s.1

32 B.O.A., "Uzun Enfield Marka Tüfeklerin Siparişlerinin verileceğine dair Hariciyenin Telgrafı", 135/58, HR. SFR.3, 1868.

33 Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, "*Amerikan Emperyalizmi Doğuşu ve Gelişimi*", İleri Yay., İstanbul, 2008, 20-23.

Amerikan kamuoyunda mülki hakların korunması için bir fırsat olarak değerlendirmesi de dikkati çeken bir başka nokta olmuştur. Bu sebeple bir başka açılım da Chester Projesi olmuş ve Osmanlı Devleti'nin, Amerikan kamuoyunda büyümekte olan bir devlet olarak algılanmasına etki etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Amerikan yatırımları ile ve anayasal sürecin tekrar devreye girmesi ile beraber Amerikan vatandaşlarının haklarının korunmaya alınacağı fikirleri yer almıştır. Bu beklentiler içerisinde Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti'ndeki demiryollarından yabancı tütün şirketlerinin haklarının genişletilmesini fırsat bilerek tütün komisyonu kurma girişimlerini başlatmıştır.³⁴

II. Meşrutiyet ilanı sonrasında Amerikan Başkanı Howard Taft tarafından Sultan II. Abdülhamit'e yazılan Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki siyasi bağların güçlenmesini vurgulayan telgrafların kaydından anlaşıldığı üzere Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti içerisindeki yatırım ve siyasi girişimlerinin kıvılcımını Anayasal monarşinin ilanı ile beraber daha da hızlandırmıştır.³⁵

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermeni ve Amerikan vatandaşlarının elde ettiği kazanımlar ile ilgili bilgi almak ve aynı zamanda diplomatik girişimler yapmak amacıyla skorpion adı ile gelen bir vapurun ziyareti hakkında paylaşımlar yapıldığı görülmüştür.³⁶ Ziyaretin II. Meşrutiyet'e denk gelmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin hem Genç Türkler ile irtibatlarını geliştirmek hem de askeri bürokratik alanda önemli makamlarda bulunan Osmanlı zabıtları ile görüşmek için bir zaman yaratması dikkat çekmiştir.³⁷ 1909 tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri başkanlığını yapan Howard Taft'ın Meşrutiyet'in yeniden ilanı vesilesiyle Sultan II. Amerika Birleşik II. Abdülhamit'e gönderdiği dostluk mesajları da dikkate alınırsa Amerika Birleşik Devletleri bu dönem içerisindeki bürokratik nüfuzunu oldukça arttırmaya çalışmıştır denilebilir.³⁸

Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Meşrutiyet'in ardından Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmek istenmesinin bir başka amacı da Orta Doğu'da stratejik bir köprü görevi gören Osmanlı Devleti'nin konumu açısından Asya ülkelerine olan yakınlığıdır. Yani Amerika Birleşik Devletleri, bu konumu hem misyonerlik faaliyetleri hem de Meşrutiyet'in ilan edilmesi gibi süreçlerde siyasi çıkarları için kullanmak istemiştir. Bu dönemde Akdeniz üzerinde İngiltere ve Rusya gibi büyük devletlerin de sömürge savaşları içerisinde olması ve bu sömürgeler üzerinden gizli anlaşmaların yapılması dikkate alınırsa Amerika Birleşik Devletleri'nin Meşrutiyet dönemi içerisindeki ılımlı yaklaşımları konu içerisinde daha anlaşılır hale gelmektedir.³⁹

34 Indiana Polis Star, 28 Kasım 1908

35 B. O. A., "Amerika'lı Hariciye Nazırının, Amerika'nın kötü günlerinde padişahın gösterdiği samimiyetten dolayı hükümet ve ahalinin minnettarlığını sunmak için görevlendirildiği" Y.PRK.HR., 36/103.

36 B.O.A., "İzmir Limanı'na gelen Amerika Sefareti maiyetine memur İskorbi adlı vapur hakkında malumat verilmesi", DH.EUM.THR, 20/57.

37 The Province, 1 Mayıs 1909.

38 B.O.A., "Amerikalı Hariciye Nazırının, Amerika'nın kötü günlerinde padişahın gösterdiği samimiyetten dolayı hükümet ve ahalinin minnettarlığını sunmak için görevlendirildiği", Y.PRK.HR., 36/103, Bu konuda bahsedilen kötü günler Amerika – İngiltere arasındaki bağımsızlık savaşları kastedilmektedir.

39 Abdullah İslamoğlu, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet", Gök kubbe yay., 2018, s. 27

Meşrutiyet'in Amerikan kamuoyundaki yansımalarından dikkat çeken bir başka açılımı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir askeri devrim süreci gibi görülmesidir. Lincoln Star gibi bazı Amerikan basın organlarında, II. Meşrutiyet'in Genç Türkler'in düzeni sağlamak için gerçekleştirdiği askeri hamleler olarak algılandığı ve Osmanlı ordusunun sarayın siyasi istikrarını ele geçirmede önemli bir başarı elde ettiği şeklinde değerlendirildiği dikkat çekmiştir.

Amerikan kamuoyunda Sultan II. Amerika Birleşik Devletleri II. Abdülhamit ile ilgili bir başka içeriğin de meşrutiyet sonrasında Osmanlı ordusunda yapılan askeri reformları değerlendirmesi dikkati çekmiştir. Amerikan Board of Commissioners for Foreign Missions'ın II. Meşrutiyet'e ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında, Batı Anadolu'da giderek artan Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin, II. Meşrutiyet'in Anadolu'da bu faaliyetlere sağladığı özgürlük ortamıyla daha da güçlendiği görülmüştür.⁴⁰ 1908 II. Meşrutiyet değişimi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı Anadolu Misyonerlik faaliyetleri için bir bakıma çok daha geniş bir alan yaratmıştır. Anadolu'da yaşayan Türklerin ise Amerikan misyonerlerinin varlığından haberdar oldukları fakat gelen misyonerleri zayıf, fanatik ve zararsız din adamları olarak değerlendirdikleri gibi anlaşılmaktadır.⁴¹

Gazete taramaları dışında dikkat çeken bir başka nokta, Amerikan kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin 20.yy'ın siyasi çalkantıları içerisinde, milliyetçilik isyanları uğraşan, Balkanlarda ve Afrika'da birçok toprağını kaybetmiş bir devlet görüntüsü yerine hala 50.000.000'lük bir nüfusa sahip Rusya ve Yunanistan'a karşı ayakta durmaya çalışan bir siyasi imaj çizilmesi olmuştur.⁴² Amerika Birleşik Devletleri, her ne kadar bu yüzyıl içerisinde birçok siyasi ve askeri darbe olsa da Ortadoğu'da hala stratejik bir önem taşıyan Osmanlı Devleti'nin hanedan tarihini gazetelere alıp Amerikan vatandaşlarıyla paylaşacak kadar ilgilenmiştir.⁴³ Kartaca, Sicilya, İskenderiye, Kudüs, İzmir, Bursa, Atina, Hırvatistan, Kahire, Mekke, Medine'ye kadar uzanan büyük imparatorluğun jeopolitik konumu Amerika Birleşik Devletleri için Avrupa'ya karşı yeni bir ekonomik alternatif doğurmuş ve Uzak Doğu'da Japonya ile ticari anlaşması sonrasında Amerika Birleşik Devletleri bu kez ilgisini II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı Devleti'ne yönlendirmiş ve sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin sağlam bir temele oturtmayı başarmıştır.⁴⁴

40 Seçil Akkgün, "Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına etkisi (1820-1914)", *X.Türk Tarih Kongresine sunulan bildiriler*, S.5, 1994.

41 United Church Of Christ American Research Institute In Turkey, "Summary about annual meeting in 1908, The Relationship to the America, Greek and Georgian church and some future actions", Salt Research , Constantinople, File ABA001000842/6, Turkey, 1908.

42 The Province, 1 Mayıs 1909,

43 Bora Tanıl, "*Türkiye'de Siyasal İdeolojilerde AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ/ Amerika İmgesi: Amerika: "En Batı ve "Başka" Batı*", Modernleşme ve Batıcılık, C:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.147-169.

44 *Calgary Herald*, 30 Eylül 1911

Sonuç

Genel itibari ile bir değerlendirme yapıldığında, II. Meşrutiyet'in ilanı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Jön Türker'in Sultan II. Amerika Birleşik Devletleri II.Abdülhamit'e karşı başlattığı bir siyasi ayaklanma olarak görülürken, daha sonraki dönemlerde Amerikan kamuoyu bunun sistemli ve tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetici değişikliğine kadar varacak bir devrimsel süreç olarak görmüş ve bu konuyu hem dünya siyasetinde hem de Osmanlı Devleti'nde yakın takibe almıştır.⁴⁵ Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Amerika Birleşik Devletleri II.Abdülhamit'in Balkan Savaşları sonrasında tahttan indirilmesine kadar yol açan Jön Türk ve ardılları olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi hamlesi Amerikan kamuoyunda Enver Paşa, Talat ve Cemal Paşa'nın bir üçlü ittifakla Bâb-ı Âli darbesi ile yönetimi ele geçirmeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi siyasi hedeflerine ulaşması konusunda var olan girişimlerini yarıda bırakmış ve Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ile Osmanlı Devlet bürokrasisi içerisindeki siyasi ve ekonomik yarışmasını kaybetmesine sebep olmuştur.⁴⁶

Fakat bu söz gelimi siyasi çıkar faaliyetlerinde yine de geri durmamış Doğu Anadolu üzerindeki azınlıklar üzerinden yine de hem Amerikan komisyonları hem de misyoner faaliyetleri ile devam ettirmeyi başarmıştır.⁴⁷ Osmanlı Devleti'nin 20.yy.'daki siyasi durumunu ise kamuoyundaki ifadelerle göre bir sonuca bağlamak ve açıklamak gerekirse Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet sonrası yenilgiler içerisinde devrim hamlesi ile ayakta kalmaya çalışan bir imparatorluk görüntüsü çizilen fakat bu imparatorluk üzerinde İngiltere ve Fransa'nın emperyalist faaliyetleri arasında yine bayrak yarışına girebilen fırsatları her anlamıyla değerlendiren bir devlet modeli görüntüsü olmuştur.⁴⁸

45 Paul Kennedy, “*Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*”, Ankara, 1996, 283.

46 Prof. Dr. Armaoğlu, Fahir, “*Türk – Amerikan İlişkileri 1919-1997*”, Kronik Kitabevi, İstanbul, 2017, s.14

47 Gülbadi Alan, *Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Protestan Okulları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, 16.

48 Devrim Ümit, “The American Protestant Missionary Network in Ottoman Turkey, 1876-1914”, *International Journal of Humanities and Social Sciences*, S.4, C.6, 2014, s.16-51

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

American Board of Commissioners for Foreign Missions

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

2. Araştırma Eserler

Alan, Gül Badi, “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Protestan Okulları”, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015.

Armaoğlu, Fahir, “Türk – Amerikan İlişkileri 1919-1997”, Kronik Kitabevi, İstanbul, 2017.

Ataöv, Türkkaya, “Amerikan Emperyalizmi Doğuşu ve Gelişimi”, İleri Yay., İstanbul, 2008.

Criss, Nur Bilge, Selçuk Esenbel, “American – Turkish Encounters, Politics And Culture 1830-1989”, Cambridge Scholars Publishing, New Castle, 2014.

Çankaya, İsmigül, “Millî Mücadele Döneminde Türk – Amerikan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Gül, Muammer, “Turkish- American Relations From The Perspective Of Local History: Literature Of Harput”, Cambridge Scholars Publishing, London, 2011.

Hakkı Yapıcı, “A Glance At The Ottoman-American Relations In Pre And Post-Constitutional Period”, Gümüşhane Üniversitesi, Sayı. 2, No.0, 2014.

Hale, William, “Türk Dış Politikası 1774-2000”, Çev. Petek Demir, Mozaik Kitabevi, İstanbul, 2003.

İslamoğlu, Abdullah, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Siyasal Muhalefet”, Gökkuş yay., 2018.

Kennedy, Paul, “Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri 1500’den 2000’e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar”, Ankara, 1996.

- Kurat, Akdes, Nimet, “Türk – Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış”, Doğuş L.t.d Şirketi Matbaası, Ankara, 1959.
- Oran, Baskın, “*Türk Dış Politikası*”, C: I, 8.bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Sönmezoğlu, Faruk, “Türk Dış Politikasının Analizi”, İstanbul, Der Yayınları, 1994.
- Şişman, Adnan, “Osmanlı Devleti’nde XX. yy. Başlarında Amerikan Kültürel ve Sosyal Müesseseleri”, Âlem Basın-Yayın, Balıkesir, 1994.

3. Süreli Yayınlar

Altona Tribune
Brooklyn Daily Eagle
Bufalo Courier
Calgary Herald
Chicago Tribune
Deseret Evening News
El Paso Herald
The Indiana Polis Star

4. Makaleler

- Yaşamına Etkisi (1820-1914)”, *X. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler* 5 (1994): 2121-2145.
- Akkaya, Ziya, “Türkiye- Amerika Arasında İlk Muahede”, *Siyasi İlimler Mecmuası* 19, 219 (Haziran 1949): 124- 126.
- Devrim Ümit, “The American Protestant Missionary Network in Ottoman Turkey, 1876-1914”, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol.4, No.6(1), (April 2014): 16-51.
- Taşcıoğlu, Ömer Lütfü, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Osmanlı Devleti’ndeki Faaliyetleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* sayı:6, 64 (Ocak 2018): 317-337.

5. Dergiler

- Atamer, Hamdi, “İlk Türk Amerikan Münasebetleri”, BTDD, Ankara (1967).
- Erhan, Çağrı, “Ottoman Official Attitudes Towards American Missionaries”, Dergipark, sayı. 30, (2000).
- Köprülü, Orhan, “Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri”, Belleten, (Ağustos 1987).
- Şimşir, Bilal, “Türk – Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey’in Washington Büyükelçiliği”, Türk Tarih Kurumu, (1977).
- Tanıl, Bora, “Türkiye’de Siyasal İdeolojilerde Amerika Birleşik Devletleri/ Amerika İmgesi: Amerika: “En Batı ve “Başka” Batı”, Modernleşme ve Batıcılık, C:3, İstanbul, İletişim Yayınları, (2002).

Extended Abstract

Ottoman-American relations, which began in the 19th century, developed through missionary activities, trade relations, diplomatic initiatives, and the century's growing dynamics. While the United States' first forays into official relations date back to the 1830 Treaty of Seyri-i Sefain, these initiatives became more intense around 1876, and in many ways, they should be considered a growing political and commercial rapprochement between the two countries. Indeed, the United States, which increasingly gained ground in the Ottoman Empire in missionary and educational fields, developed within the context of its growing vision of Asia and the Far East. Diplomatic relations, established between 1876 and 1914 within the context of Protestantism, paved the way for increasingly systematic initiatives during the Second Constitutional Era, with the United States building schools, hospitals, printing houses, and orphanages. In this regard, the observations of American Board members regarding foreign policy were heeded, and this organization, through the missionary schools they helped establish in eastern and southeastern Anatolia, paved the way for increasingly open American diplomatic initiatives in Anatolia. Many factors in the official roles played by these institutions influenced the development of political interactions between the two countries.

Furthermore, as mentioned above, the frequent teaching of foreign languages in schools opened in Anatolia, including English and American history, health services provided to the local population, and charitable activities carried out under the name of foundations for the Gregorian and Orthodox communities, were also noteworthy. The skeptical attitudes of Ottoman officials towards these activities sometimes led to the American government's reaction to these initiatives. The Ottoman Empire, which gradually brought commercial enterprises to a halt between 1876 and 1908, would come to a halt with the United States' entry into the Allied Powers during World War I.

However, it should be noted that American economic and educational investments in the 20th century. The situation became evident, and US initiatives began to manifest themselves more intensely in various areas in Anatolia. Many researchers believe that the United States began selling surplus industrial goods and machinery to the Ottoman Empire as a result of these initiatives. With American cloth, raw materials, and agricultural products being processed and sold in Anatolia, US products began to be included among European products in the 19th and 20th centuries.

After 1908, a process began in Turkish-American relations, transforming commercial success and investment activities into political initiatives. With the rise of the Young Turks movement in 1908, the United States' economic investment activities in Turkey were limited, but they nevertheless continued. From this date on, the Ottoman Empire's relations with the United States were cordial, yet bureaucratically problematic due to Germany's interventions. As the United States began to become a growing political power in and around the Mediterranean, the Ottoman Empire began to balance its political, military, and financial power between Britain and the United States. Washington's foreign policy expanded its focus on the Ottoman Empire during the 20th century. With the expansion of human rights, political initiatives targeting minorities, and religious freedoms, American public opinion on the Ottoman Empire became more optimistic. With the 1908 constitutional movement initiated by the Young Turks, the American government's optimistic stance increasingly shifted toward this organization. With the reforms and restoration policies brought about by the constitutional transformation, the 1908 Constitution was seen as an improvement on the 1876 Constitutional Era. With this 1908 renewal movement, the activities of American missionaries increased significantly.

In conclusion, if the historical development of Ottoman-American relations between 1876 and 1908 is to be inferred, it reveals a gradual transition and the emergence of a more complex structure. Within the framework of the constitutional freedoms introduced by the Young Turks movement, the Second Constitutional Era stands out as a period marked by the expanding rights of American policy over Turkey, the intensification of missionary activities, and the acceleration of diplomatic initiatives. The Constitutional Era, in line with the US observations of the Young Turks' 1908 reform, can be seen as a period of greater balance and modernization in bilateral relations. However, within these discourses, there are still bureaucratic, economic, and cultural relations in many areas.

Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938)

Türkiye-Iranian Relations During The Atatürk Period (1923-1938)

Rüya BAĞIR*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Rüya BAĞIR

Orcid : 0000-0002-2937-2153
e-posta : ronay-ruya@hotmail.com

* Dr.

Başvuru tarihi/Submitted date:
4 Haziran 2025
Revizyon talebi/Revision requested:
10 Haziran 2025
Son revizyon/Last revision received:
10 Temmuz 2025
Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
10 Temmuz 2025

Atıf/Citation:
Bağır, Rüya. "Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938)." *Journal of History and Strategy* 2 (Eylül 2025): 21-53.

Öz

Türkiye ve İran ilişkileri; Osmanlıdan Erken Cumhuriyet dönemine kurulan bütün resmi ilişkilere, karşılıklı ziyaretler ve elçi atamalarına, doğu ülkelerinin bir araya gelerek ortak bir cephe oluşturma isteklerine rağmen uzak ve mesafeli olmuştur. Bunda sınır sorunları başta olmak üzere Şii ve Sünni çatışması, İttihat ve Terakki'nin Turancılık siyaseti, sınırlardaki aşiretlerin faaliyetleri gibi çok sayıda sorun etkili olmuştur. Ancak Türkiye'nin dış politikasında bağımsızlık ve barışa dayalı bir politika takip eden Mustafa Kemal Atatürk döneminde, sorunlar çözülüp İran ile ilişkiler normalleşmeye başladı. Aslında Mustafa Kemal Atatürk, hem komşuları ile ilişkileri geliştirip onlarla ortak hareket etmek istemiş hem de sınırlarının güvenliğini sağlayarak Türkiye'yi olası tehditlerden korumaya çalışmıştı.

Mustafa Kemal Atatürk dönemi, bu bağlamda Türkiye-İran arasında karşılıklı iletişim ve görüşmelerin artmasında, ilişkilerin düzelip gelişmesinde, sorunların çözümünde, bir dizi dostluk antlaşmasının yapılmasında önemli bir dönemeç oluşturmıştır. Bu makalede, iki ülke arasındaki ilişkilerin 22 Nisan 1926 tarihli Türkiye- İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması'na kadar neden uzak ve mesafeli olduğu, ilişkilerin nasıl düzelmeye başladığı irdelenmeye çalışılmış, başta sınır sorunları olmak üzere iki ülke arasındaki sorunlara ve bu sorunların çözülmesi ile iki ülke arasında imzalanan antlaşmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Türkiye, Sınır Sorunu, Aşiretler, Dostluk Antlaşmaları.

Abstract

Türkiye-İran relations, including all official contacts such as reciprocal state visits and assignment of envoy, were distant and cold from the late Ottoman era to early Republican, despite willingness of Eastern nations to form a common entente. Numerous problems, predominantly border disputes as well as Shia – Sunna sectarian divide, Pan-Turanist policies of Committee of Union and Progress and cross-border tribal activities had an effect on this outcome. However, during the administration of Mustafa Kemal Atatürk, who pursued a foreign policy based on the tenets of independence and peace, problems began to be solved and Türkiye – Iran relations set on the course of normalization. In fact Mustafa Kemal Atatürk was willing to develop relations with neighboring countries and build partnerships with them while establishing border security to protect his country from possible threats.

In this context, the epoch of Mustafa Kemal Atatürk was an important turning point in Türkiye – Iran relations, manifesting itself in the increase of reciprocal official contact, the bettering of overall relations, solution of various problems and a series of treaties of friendship. This paper aims to demonstrate the reasons behind the reasons as to why the relations between the aforementioned countries had been distant and cold until the signing of the 22 April 1926 Türkiye – Iran Friendship and Security Treaty, and how they began to improve in light of the standing points of conflict between the two countries, the predominant of which being border disputes, and how the stated problems were addressed and treaties between the two countries.

Keywords: *Iran, Türkiye, Border Dispute, Tribes, Friendship Treaties.*

Giriş

İran, Ortadoğu coğrafyasında, güneyinde Basra ve Umman Körfezi, kuzeyinde Hazar Denizi ile çevrili önemli bir merkezi konumda bulunmaktadır.¹ İlkçağda İran'da Medler, Persler ve Sasaniler gibi çok sayıda medeniyet varlık gösterdi.² Tarih boyunca stratejik ve coğrafi konumundan dolayı çok sayıda istilaya uğrayan İran'ı, Büyük İskender, Araplar, Türkler, Moğollar hâkimiyet altına aldı.³

İran, Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği süreçte, Türk Devletleri ve sülaleleri tarafından yönetildi. Ancak bu dönemde Türkiye ve İran arasında mezhep farklılığından kaynaklanan Şii ve Sünni çatışması büyük bir soruna dönüştü.⁴ Şii bir devlet olarak İran'da kurulan Safevi Devleti, siyasi, dini ve ekonomik amaçlarına ulaşmak adına Osmanlı ile bölge toprakları üzerinde hâkimiyet kurmaya yönelik savaşlar gerçekleştirdi.⁵

1 Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2012), 17.

2 Barış Cin, "Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938)," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006), 10.

3 Mehmet Kaya, "Türk-İran İlişkileri (1923-1938)," (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 10.

4 Celal Metin, "Atatürk Döneminde Türkiye-İran İlişkileri," *Atatürk Ansiklopedisi*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 29. 06. 2021), 1.

5 Gökhan Çetinsaya, "Millî Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran İlişkileri 1919-1925," *Atatürk Araştırma Merkezi* 16, 48, (2000), 769.

Osmanlı'nın doğu komşusu İran ile ilişkilerinde sınır anlaşmazlığı iki devlet arasında önemli bir sorun olmakla birlikte, 2. Kasrı Şirin Antlaşması'ndan 19.yüzyılın başlarına kadar genelde ilişkiler barışa dayalı devam etmişti.⁶ İki devlet arasında siyasi, kültürel, coğrafi, dini, gibi geçmişten gelen anlaşmazlıklar ve rekabet ortamı bulunmakla beraber 19. yüzyıldan itibaren iki devlet arasındaki güvensizlik ortamında emperyalist amaçlarda hareket eden bölge dışı aktörler rol oynamıştı.⁷ Rakip milliyetçi akımların etkisi ile bölge dışı aktörlerin müdahale etme olanağı kazandıkları bu süreç Osmanlı-İran ilişkilerine yeni bir boyut kazandırdı.⁸

Bu süreçte Rusya, sıcak denizlere inme politikası gereği İran üzerinde hâkimiyet kurmak istemişti. Ancak Kaçar soyundan gelen hükümdar Feth Ali Şah, İran'ı kuzeyden tehdit etmeye başlayan Rusları Kafkaslar ve Gürcistan'dan atma politikası doğrultusunda hareket etmekte ve bu amacına ulaşmak için de Avrupalı devletlerden yardım almaya çalışmaktaydı.⁹

İran, öncelikle 1806'da bölge dışı aktörlerden Fransa'nın desteği ile Rusya'nın baskısından kurtulmaya çalıştı.¹⁰ Ancak Fransa'nın, verdiği desteğe rağmen ikili davranıp 1807'de Rusya ile Tilsit Antlaşması'nı imzalaması İran'ın İngiltere'ye yanaşmasına neden olmuştu.¹¹ Bu durumu çıkarları için olumlu değerlendiren İngiltere, Rusya'ya karşı İran'ın toprak bütünlüğüne dair güvence vermiş, bunun üzerine İran da daha önce Fransa ile yaptığı anlaşmayı bozarak topraklarını Fransa'ya kapatmıştı.¹²

Bundan sonra bölge üzerinde uzun vadeli planları olan İngiltere ve Rusya'nın hâkimiyet mücadelesi alanına dönüşen İran, Rusya ile 1813'te Gülistan, 1828'de Türkmençay Antlaşmalarını, İngiltere ile ise 1857'de Paris Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Yapılan antlaşmalar bu iki devlete İran üzerinde siyasi, ekonomik, sosyal, hukuki hatta kültürel anlamda egemenlik kurma gücü sağlamış oldu. Ayrıca bu antlaşmalar sonucunda her iki devlet İran'ın kuzey ve güney komşusu haline gelmiş bu iki devlete İran sınırlarını belirleyen, İran politikasında kilit bir rol veren, devlet yöneticilerinin seçilip görevden alınışına, çıkarları doğrultusunda yönetim biçiminin işleyişine kadar ülke içine nüfuz etme gücü vermişti.¹³

İngiltere ve Rusya'nın bölgede bu kadar nüfuz kazanmasında İran'ın güçsüzlüğü ve o dönemde yaşadığı iç karışıklıklar etkili olmuştu.¹⁴ İran bu durumda iken Osmanlı toprakları da Rusya, İngiltere, Avusturya ve Fransa'nın sömürgeci politikalarına ve askeri rekabet alanına dönüşmüştü. İran ve Osmanlıya yönelik yapılan dış saldırılar ve

6 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 155.

7 Seçil Özdemir, "Türkiye- İran Sınır Meseleleri: 1913-1939," *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 18, 28 (2020), 163-188.

8 Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 20.

9 Uçarol, *Siyasi Tarih*, 155.

10 Cin, "Türkiye-İran," 20.

11 Karadeniz, *İran Tarihi*, 266.

12 Cin, "Türkiye-İran", 20.

13 Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 50-51.

14 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 443.

içerde hüküm süren baskıcı yönetim, muhalif aydın kesimleri harekete geçirmiştir.¹⁵ Temelleri 19.yüzyıla uzanan, Batılılaşmak ve modernleşmek isteyen liberal grupların saltanat yöneticileri ile mücadeleleri sonucunda 1906'da İran'da, 1908'de Osmanlı'da Meşrutiyet yönetimi kurulmuştur.¹⁶

Bu süreçte Ortadoğu üzerinde amaç ve hesapları olan büyük devletlerin izledikleri siyasi tutum ve davranışlarının şekillenmesinde şüphesiz 1870'den sonra güçlü bir devlete dönüşen Almanya'nın diğer güçlü Avrupa devletlerinin, özellikle de İngiltere'nin çıkarlarını tehdit etmeye başlaması önemli bir etken olmuştur. Almanya, Ortadoğu halklarını İngiltere'nin yayılmacı siyasetine karşı birleştirebilir ve İngiltere'nin önemli sömürge dayanağı olan Hindistan ile irtibatını kesebilirdi.¹⁷

Bu durum İngiltere'nin önce Fransa ile daha sonra Rusya ile İttifak kurmasını kolaylaştırdı. İngiltere, İran konusunda Rusya ile yaşadığı nüfuz mücadelesini bir kenara bırakıp 31 Ağustos 1907'de Rusya ile İran'ı paylaşmayı öngören bir antlaşma imzaladı.¹⁸ Antlaşmaya göre, iki ülke de İran'ın bağımsızlığını ve egemenliğini tanımış, İran topraklarını Kuzeyi Rusya'ya, Güneyi ise İngiltere'ye vermek ve ortası tarafsız kalacak şekilde 3'e ayırmıştı.¹⁹ İngiltere ve Rusya antlaşmaya dayanarak 1911 yılının başında İran'ı işgal etmiş ve İran Birinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası çekişmelerin, rekabetin ve savaşın önemli bir alanı haline dönüşmüştü.²⁰

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı'nın 1905'ten itibaren İran'da ele geçirdiği topraklardan çekileceği düşünülmüştü.²¹ İran'ın kuzey bölgelerini de içine alan Azerbaycan'a yönelik gerçekleşen işgalde, İttihatçıların Turancı politikası gereği Orta Asya ile Cihatçı politikası gereği ile de Hint ve Afgan Müslümanları ile birleşip bölgede güçlenme isteği etkili olmuştur.²² Siyasal ve dinsel amaçlar güden Osmanlı, İngiltere ve Rusya'nın baskısına maruz kalınca, İran ile 21 Aralık 1911'de Tahran Protokolü, 17 Kasım 1913'te İstanbul Protokolü'nü imzaladı. Ancak alınan kararlar dönemin karışık ortamında uygulanamamış ve taraflar arasında sınır sorunları devam etmiştir.²³

Birinci Dünya Savaşı esnasında iç çatışmalar içinde bulunan İran, İngiltere, Rusya, Almanya ve Osmanlı'nın savaş alanı ve işgali altındaydı.²⁴ İran hükümeti tarafsız olduğunu açıklamasına rağmen²⁵ İran yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, Hindistan yolundaki stratejik önemi gibi nedenlerden ötürü Osmanlı, Almanya, Rusya ve İngiltere arasında bir çatışma

15 Karadeniz, *İran Tarihi*, 428.

16 Metin, "Atatürk Döneminde," 1.

17 Peter Hopkirk, *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Bilgin Yayınları, 1995), 5.

18 Karadeniz, *İran Tarihi*, 451-453.

19 Hopkirk, *İstanbul'un Doğusunda*, 24.

20 Behrooz Moazami, *İran'da Devlet, Din ve Devrim 1796'dan Bugüne*, çev. Bahar Bilgen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 67.

21 Cin, "Türkiye-İran," 24-25.

22 Metin, "Atatürk Döneminde," 1.

23 Özdemir, "Türkiye- İran," 168.

24 Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev. Selen Y. Kölay, 3. bs. (Ankara: Phoenix Yayınları, 2003), 400.

25 Bernard Lewis, *Modern Ortadoğu Nasıl Kuruldu?*, çev. Doğan Terzi, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2022), 165.

alanına dönüştü.²⁶ Çatışmalar devam ederken Rusya'da 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi ve sonrasında Rusya'nın bağımsızlığını tanınması, İran'ı siyasi, ekonomik ve toplumsal yönden etkiledi.²⁷ Savaş esnasında mali açıdan büyük bir sıkıntı yaşayan İran'da, mevcut siyasi ve sosyal bölünmeler daha çok artmış, yabancı orduların çekilmesi ile oluşan iktidar boşluğunu farklı gruplar doldurmak için harekete geçmişlerdi.²⁸

1. Milli Mücadele Döneminde Türkiye-İran İlişkileri

İran'dan Rusya'nın çekilmesi üzerine bölgede tek başına hâkimiyet kurmak isteyen İngiltere İran ile 9 Ağustos 1919 tarihli antlaşmayı imzaladı. Buna göre, İngiltere, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı yükümlenmekle birlikte İran'a asker ve cephane gönderecek, ekonomik destekte bulunacak buna karşılık İran'ın gümrük gelirlerini alacaktı.²⁹ Ancak İngiltere'nin İran'da kontrolü ele geçirme çabası olan bu antlaşma ülkedeki demokratlardan ulemaya kadar herkes tarafından ret edildi.³⁰ Bunun sonucunda antlaşma İran Meclisi tarafından onaylanmamış, tıpkı Osmanlı'ya imzalatılan Sevr Antlaşması gibi geçerlilik kazanamamıştı.³¹

İran'da komünizm yayılcılığından çekinen İngiltere, nüfuzunu artırmak adına bir politika değişikliğine yöneldi. İngiltere, İran'da askeri anlamda bulunmak yerine kendisine bağlı merkezi bir hükümetin desteğini sağlamanın bölgedeki çıkarlarını kolaylaştıracağına kanaat getirdi.

Bu amaçla harekete geçen İngiliz Komutanı Ironside'nin hedefinde öncelikli olarak 1879'da Ruslar tarafından İran Şah'ını korumak amacıyla kurulan İran Kazak Tugayı bulunmaktaydı.³² Ironside, 6.000 kişilik Kazak Tugayı'nın kontrolünü ele geçirdi ve Rus subaylarını görevlerinden uzaklaştırdı. Rus Tugayı'nın yerine Kazak Tugayı'nda tecrübe kazanmış Albay Ahmet Rıza Han'ın Harbiye Nazırlığı'na getirilmesinde etkili oldu.³³

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile önce Mondros ardından da Sevr gibi ağır antlaşmalar imzalayarak özellikle Ortadoğu üzerinde sömürgeler kurmak istediler. İtilaf Devletlerin emperyalist amaçlar güden bu politikası, Milli Mücadele döneminde, milliyetçi ve bağımsızlık taraftarı Ankara hükümeti ile İran'daki milliyetçi hükümetlerin uzlaşmasına İstanbul'daki İngiliz yanlısı hükümetlerin de İran'daki muhafazakâr ve teslimiyetçi hükümetlerle yakınlaşmasına neden oldu.³⁴

26 Anne-Laure Dupont ve Catherine Mayeur-Jaouen ve Chantal Verdeil, *Ortadoğu Tarihi, 19. Yüzyıldan Günümüze*, çev. Ayşe Meral, yay. haz. Taşkın Takış, Ufuk Çoşkun, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 205.

27 Karadeniz, *İran Tarihi*, 494-495.

28 Çetinsaya, "Milli Mücadele'den," 769.

29 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Erzurum Kongresi'nden TBMM'YE*, cilt 2, (Ankara: TTKY, 1994), 36-37.

30 Michael Axworthy, *İran Aklın İmparatorluğu, Zerdüş'ten Günümüze İran Tarihi*, çev. Özlem Gitzmez, (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 269.

31 Uçarol, *Siyasi Tarih*, 550; Philip Mansel, *Sultanların İltişamı*, çev. Nigar Alemdar, (İstanbul: Everest Yayınları, 2010), 229; Lewis, *Ortadoğu*, 401.

32 Cin, "Türkiye-İran", 31.

33 Mansel, *Sultanların İltişamı*, 231; Axworthy, *İran Aklın*, 271.

34 Çetinsaya, "Milli Mücadele'den," 770.

Bu süreçte İran'daki muhafazakâr kesim, İstanbul'daki İngiliz yanlısı Padişah ve hükümeti tanımaya ve ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bu bağlamda İran Şah'ı Ahmet Han, 19 Ağustos 1919'da, Damat Ferit Paşa ile³⁵ 21 Ağustos'ta Padişah Vahdettin ile de görüştü.³⁶ 28 Ağustos 1921'de İran Veliahdı Mehmet Hasan Mirza, veliaht Abdülmecid'i ziyaret etti.³⁷ İran'ın muhafazakâr kanadının yakınlık kurmaya yönelik bu girişimleri Osmanlıda İngiliz taraftarı devlet adamları ve gazeteciler tarafından karşılıksız bırakılmamış İran'ın İngiltere ile yaptığı antlaşma desteklenmiş, Peyam'da, Ali Kemal³⁸ ve Hüseyin Daniş tarafından, İran-İngiltere ilişkilerine dair son derece övgü dolu yazılar kaleme alınmıştır.³⁹

1.1. Ankara Hükümeti ile Kurulan İlk Diplomatik İlişkiler

Milli Mücadele sırasında Ankara hükümeti, Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek ve karşılıklı antlaşmalar yolu ile sınırlarını korumak siyasetini izlemişti. Gazi Mustafa Kemal, 1 Ocak 1921'de Sovyet Misyonu Sekreteri ile yaptığı görüşmede, Türk-İran ilişkilerine dair şunları söyledi: *“İran'la devamlı dostluk münasebetleri içindeyiz... Osmanlı hükümetinin, önceki elçilik personeli Tahran'da kaldı. Elçinin kendisi, gerçekten kaçtı, fakat onun sekreteri ve bütün kadrolar Ankara hükümetine bağlılıklarını açıkladılar. Onlar aracılığıyla, İngilizlerin bütün baskılarına rağmen, bize, kendilerinin bizim doğal müttefikimiz olduklarını ve İngiliz zulmünden kurtulmaya can atıklarını bildiren Tahran hükümetiyle şu an düzenli dostluk münasebeti içerisindeyiz.”*⁴⁰

Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir zarara uğrayan, Türkiye ve Sovyetler için tek çıkar yol sömürgeci güçlere karşı birlikte mücadele etmek ve aralarında güçlü dostluk ilişkileri kurmak olmuştur.⁴¹ Sömürgeci güçlere karşı doğuda ortak bir cephe oluşturma siyaseti Türkiye ve Sovyet Rusya'yı yakınlaştırmıştı. Sovyet Rusya, İngiltere'nin sömürgeci siyasetine karşı Türkiye, Afganistan ve İran ile antlaşmalar yaparak ortak mücadeleyi tek çatı altında birleştirmek adına girişimlerde bulunmuştur.⁴² Bu girişimlerin sonucu olarak Moskova'da 16 Mart 1921'de Türk Sovyet Antlaşması imzalandı.⁴³ Türkiye'nin Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdığı, Afganistan'ın da Türkiye'yi İslam dünyasının lideri olarak kabul ettiği bu antlaşmada, doğu uluslarının bağımsız yaşamaya hakları olduğuna dikkat çekilmekte, emperyalizme karşı ittifak kurulması öngörülmekteydi.⁴⁴ Tarihte ilk kez doğu milletlerinin uyanışı, bağımsızlığı ve

35 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Erzurum, 56

36 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Erzurum, 63.

37 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına*, cilt 4, (Ankara: TTKY, 1996), 14.

38 *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Erzurum, 64.

39 Sarıhan, 73.

40 Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1920-1921), cilt 10, (İstanbul: Kaynak, 2003), 237.

41 Mehmet Gönübol ve Cem Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası,” *Olaylarla Türk Dış Politikası*, cilt 1-2, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler, 1937), 18.

42 Baskın Oran, ed., *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, cilt 1, (İstanbul: İletişim, 2001), 204-208; Gönübol, Sar, “1919-1938,” 28.

43 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, (Ankara: TTKY, 2019), 56; Gönübol, Sar, 24.

44 Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, 58-59.

de özgürlüğünden bahseden bu antlaşma Gazi Mustafa Kemal'in sergilediği diplomatik çabanın sonucuydu.⁴⁵

İngiltere; Sovyet Rusya ve Türkiye'nin bu politikalarını dikkatle takip etmekte, çıkarlarına uygun düşmeyen her hamleye gecikmeden karşılık vermektedir. İngiltere'ye göre, Bolşevik ürünü olan Afganistan Dostluk Antlaşması, Sovyet Rusya'nın Türkiye, Afganistan, İran ve Azerbaycan'ı içine alan bir "Panislam Federasyonu" kurmak amacıyla olduğunu kanıtlamaktaydı. Bu açıdan çıkarlarına ters düşen bu antlaşmaya İngiltere derhal tepki gösterdi.⁴⁶

Öte taraftan Sovyet Rusya ve Afganistan ile ilişkilerini güçlendiren Ankara hükümeti, İran ile de ilişkilerin düzelmesini istemekteydi. Ancak Osmanlı'dan gelen ve güncelliğini devam ettiren sınır sorunları nedeniyle taraflar arası ilişkiler soğuk ve mesafeli olarak devam etmekteydi. İlk olumlu gelişme 1921 yılının mayıs ayında İran tarafından Ankara'ya gönderilen "gayri resmi" temsilcisi Han-ı Şevket sayesinde gerçekleşti. O süreçte bir Kürt Aşiret Reisi olan Simko (İsmail Ağa), İran sınırlarında büyük bir isyana kalkışmış ve bundan dolayı İran siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal bağlamda büyük bir sıkıntıya girmişti. Han-ı Şevket'in ziyaretinin altında yatan amaç Türkiye'nin Simko ile kurduğu yakın ilişkileri ortadan kaldırmak ve Simko'ya verdiği yardımlardan vazgeçmesi için Türkiye'yi ikna etmektir.⁴⁷

Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk), 21 Haziran 1921'de İran ile kurulan diyalogda gözle görülür bir şekilde adımlar atıldığını belirtti. Bu tespitten bir yıl sonra ilk "olağanüstü büyükelçi" sıfatıyla İran'da Eğitim Bakanı Mümtaz-üd Devlet önderliğinde bir kurul Ankara'ya geldi.⁴⁸ İran'dan elçilerin gelmesi somut bir gelişme olarak kabul edilmekle birlikte aslında bu ziyaretlerin temelinde iki ülke arasında var olan sınır sorunlarını gidermek yatmaktaydı. Bu çerçevede, Ankara'ya gelen kurulun temel amacı, Türkiye'nin Batı Azerbaycan'da Kürt ve Ermenilerin yoğun yaşadığı yerlerde siyasi amaçlarından vazgeçmesini, Simko'ya verdiği maddi ve askeri desteği geri çekmesini sağlamaktı. Kurulun diğer bir amacı ise Tebriz-Trabzon güzergâhının emniyetini sağlamak ve Türkiye'nin İranlı tüccarlara uyguladığı vergi tarifelerinde yeni birtakım düzenlemeler yapılmasını sağlamaktı.⁴⁹

Türkiye'nin bağımsızlığına önem veren Gazi Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de meclisin açılışı nedeniyle gerçekleştirdiği konuşmasında Sovyet Rusya ile dostluk ilişkilerini geliştirmeyi dış politikalarının esası olarak saydıklarını, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Buhara, Afganistan hükümetleri ile de dost olduklarını ve ilişkilerin geliştirilmekte olduğunu ifade etti. Dış politikalarında başka bir devletin hakkına saldırmadıklarını, her milletin kendi geleceğine kendisinin karar verme

45 Şimşir, 55.

46 Şimşir, 57.

47 L. Hilal Akgül, "Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 7, (2012), 4.

48 Oran, *Türk Dış*, 204-205; Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008), 120.

49 Çetinsaya, "Milli Mücadele'den," 777; Akgül, "Rıza Han'ın", 4.

ayrıcalığına sahip olduğunu söyledi.⁵⁰ Gazi Mustafa Kemal, İran ile ilişkileri hakkında ise güzel komşuluk ilişkilerini desteklemenin seçkin emelleri olduğunu, İran tarafından Ankara'ya bir büyükelçinin gönderildiğine dair haber alındığını ve bu büyükelçinin gelişinde ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bütün önlemlerin kendileri tarafından alınacağını kuşkusuz olduğunu ifade etti.⁵¹

Türkiye-İran iletişimde karşılıklı tebrikler ve mesajlardan ilişkilerin daha olumlu bir yöne gittiği anlaşılmaktadır. İran'ın Ankara elçilik heyeti başkanlığına atanan Mümtaz-üd Devlet, 14 Mart 1922'de Gazi Mustafa Kemal'in yeniden meclis başkanlığına seçilişini kutlamış, yakında Türkiye'ye geleceğini bildirmiştir.⁵² Bu gelişmelerin yarattığı olumlu havaya dayanarak Muhittin Paşa (Akyüz) önderliğinde bir kurul İran'a gönderildi. İran da bu gelişme üzerine 22 Haziran 1922'de Ankara hükümetini resmen kabul ettiğini ve Mofakhan Eshag'ı da İran'ın resmi Ankara büyükelçisi olarak görevlendirdiğini bildirdi.⁵³

Mümtaz-üd Devlet başkanlığındaki İran Elçilik Kurulu, 23 Haziran 1922'de Ankara'ya geldi. İran Heyeti, Yusuf Kemal Bey ve Ankara'daki bütün yabancı elçiler tarafından büyük bir merasimle karşılandı.⁵⁴ 27 Haziran 1922'de Mümtaz-üd Devlet onuruna Afgan Elçiliğinde verilen ziyafete Yusuf Kemal Bey, Aralof, Abilof, Ali Fuat Paşa, Kırım Delegesi Sabri Ayazof hazır bulundu. Afgan Elçisi Ahmet Han, Türkçe olarak yaptığı konuşmada Doğu ülkelerinin bilinçlendiğini söyledi. Mümtaz-üd Devlet, Türk ordusuna başarılar dilerken Yusuf Kemal Bey, Batı'nın saldırılarının Doğu milletlerini birbirine yaklaştırdığı hususu üzerinde durdu.⁵⁵ Gazi Mustafa Kemal, İran elçisi Mümtaz-üd Devlet'in 30 Haziran 1922'de kendisine sunduğu güven mektubuna takdim töreninde yaptığı konuşmada, kendisinin ülkeye geldiği günden itibaren Türk halkı tarafından temsil ettiği İran halkına karşı gösterilen kardeşlik ve dostluk hukukunun devamlı olacağını belirtti. Gazi Mustafa Kemal, ayrıca iki Müslüman ülkenin birlikte hareket etmesine ve ilişkilerin artırılmasına yönelik kendisinin üstlendiği büyükelçilik görevini yapmasında meclis ve hükümet tarafından kendisine her türlü yardım ve desteğin sunulacağını, kolaylığın gösterileceğini ve buna kesin inanması gerektiğini ifade etti.⁵⁶

İran elçisi Mümtaz-üd Devlet'in Ankara'da göreve başlaması nedeniyle Sovyet Elçisi Aralov, 7 Temmuz 1922'de kalabalık bir ziyafet verdi.⁵⁷ Bu ziyafette Gazi Mustafa Kemal yaptığı konuşmada, o güne kadar Türkiye ve İran halklarının hakiki ve candan ilişkiler kuramadıklarını, bunda geçmiş dönemin devlet adamlarının etkili

50 Yüksel Özgen, ed., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1922-1924)*, cilt II, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Türk İnkılap Tarihi), 29-32; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 299; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (5 Ekim 1921-5 Mayıs 1922), cilt 12, (İstanbul: Kaynak, 2004), 285.

51 Özgen, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1922-1924)*, 31. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (5 Ekim 1921-5 Mayıs 1922), 286.

52 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923)*, cilt I, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), 181; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 322.

53 Oran, *Türk Dış*, 205.

54 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 491.

55 Sarıhan, 497.

56 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1922-1924)*, 57.

57 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 513.

olduğunu söyledi. Gazi Mustafa Kemal, konuşmasının devamında şu sözleri ifade etti: *“Fakat bugün İranlı kardeşlerimiz emin olabilirler ki Türkiye’nin başında bulunanlar aynı adamlar değildir. Mümtazüddeve Hazretlerinin temsil ettiği İran millet ve devleti, hakiki temas noktasını bulmuştur. Bunun tecellisi pek feyizli olacaktır. Bu feyizden yalnız Türkiye ve İran değil, bütün şark milletleri müstefiz olacaktır.”*⁵⁸

Türkiye ve İran arasında özellikle elçiler vasıtasıyla kurulan ilişkilere yansıyan olumlu hava hız kesmeden devam etti. 14 Temmuz 1922’de Azerbaycan elçisi İbrahim Abilof tarafından yeni atanan İran Elçisi Mümtaz-üd Devlet’in onuruna bir ziyafet verildi.⁵⁹ Bu ziyafette konuşan Gazi Mustafa Kemal, şu sözleri dile getirdi: *“İran devleti İstanbul’da bir elçi bulundururken Ankara’ya da Mümtaz-üd Devle Hazretlerini görevlendirmekle dünyada oluşan uyanışa katılımını göstermiş olmaktadır. Bizim için İran hükümetinin gerçek temsilcisi Mümtaz-üd Devle hazretleridir. Bu açıdan artık İstanbul’da bulunan elçinin sıfat ve yetkilerinin yok hükmünde olduğundan kuşku duymamak gerekir. İran milletinin bağımsızlığına pek düşkün olduğunu ve yüzyıllardan beri bunu gerçekleştirmeye çalıştığını hepimiz biliriz. İran’a gerek kuzeyden gerek güneyden artık yabancı etki ve söz geçerliliğinin gelmemekte olduğunu İran’ın saygıdeğer temsilcisinin ağzından işitmiş olmaktan oldukça kıvançlıyım.”*⁶⁰

23 Temmuz 1922’de Rus Elçisi Aralof’un, Keçiören’deki elçilikte Büyük Millet Meclisi üyeleri onuruna düzenlediği şölende Azerbaycan Elçisi Abilof, Afganistan Elçisi Sultan Ahmet Han, Meclis Başkanı Adnan Bey, İran Elçisi Mümtaz-üd Devlet ve gazeteci Aka Gündüz birer konuşma yaparak Doğu milletleri arasındaki birlik ve beraberliği övdüler.⁶¹ Afyon’un alınmasına istinaden de Afganistan ve İran Elçileri, 27 Ağustos 1922 tarihinde Başbakan Rauf Bey ile yaptıkları görüşmede zaferden duydukları memnuniyeti ifade ettiler.⁶²

Batı Cephesi’nde Yunanlılara karşı kazanılan 30 Ağustos Zaferi ülke içinde olduğu kadar dışarda da büyük bir heyecan ve sevinç yarattı. Zaferin ardından 19 Eylül 1922’de İran Dışişleri Bakanı Kıvamussaltana Mirza Ahmet Han, zaferi tebrik eden bir mesajı Türkiye Dışişleri’ne iletti. İran’ın Ankara Elçiliği tarafından iletilen telgrafta, Türk zaferinin İran’da büyük bir coşku ve memnuniyet meydana getirdiği belirtilmekteydi.⁶³

22 Ekim 1922’de ise İran Harbiye Bakanı Rıza Han’ın Emir Subayı Salar Nizam Han başkanlığındaki bir kurul Ankara’ya geldi. Salar Nizam Han, 23 Ekim 1922’de, bütün Türklerin kalbini minnettar bırakacak bir beyanatta bulundu.⁶⁴ Salar Nizam Han, İran elçisiyle birlikte Gazi Mustafa Kemal’i ziyaret ederek getirdiği mektubu ve hediye olarak iki İran halısını, Timur’a ait, 552 yıl önce yazılmış süslü el yazması bir Kur’anı

58 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1922-1924), 59-60.

59 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 526.

60 Sadi Borak, *Atatürk’ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997), 120; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 526.

61 Sarıhan, 542.

62 Sarıhan, 602.

63 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:23, s. 153 Sarıhan, 686.

64 Sarıhan, 770-772; Çetinsaya, “Millî Mücadele’den,” 780-781.

sundu.⁶⁵ Buna karşılık olarak da Gazi Mustafa Kemal, Emir Subayı Muzaffer Bey’le, İran Elçiliği’ne ve Ankara’da bulunan Salar Nizam Han’a bazı armağanlar ile imzalı fotoğrafını yolladı.⁶⁶

İki ülke arasında bu tarz olumlu adımlar atılırken Ankara hükümeti, 7 Kasım 1922’de, Muhittin [Akyüz] Paşa’yı, ilk Tahran büyükelçisi olarak görevlendirdi. 7 Şubat 1923’te Tahran’a varan Muhittin Paşa, İran Şahı Ahmet Şah ile 22 Şubat 1923’te görüştü ve kendisine güven mektubunu sundu.⁶⁷ Muhittin Paşa, Ahmet Şah’a güven mektubunu verdikten sonra yaptığı konuşmada, Türkiye’nin en mühim İslam komşusu bulunan İran Devleti’nin yüce Tanrı’nın yardımıyla sürekli bir biçimde mutluluk ve esenlik içinde bulunması yönünde içten dileklerini yinelemekte, TBMM’nin Saygıdeğer Başkanı Başkomutan Gazi Mareşal Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin saygı dolu duygularını Şah’ın yüce katına sunmaktan onur ve kıvanç duyduğunu belirtmekteydi.⁶⁸

İran Şah’ı da buna karşılık Muhittin Paşa’nın atanmasından dolayı memnuniyetini dile getirmektedir.⁶⁹ Türkiye ile İran arasında olumlu ilişkiler karşılıklı sürmekte hatta İran Elçisi Mümtaz-üd Devlet başkanlığında Ankara’ya gelen İran Elçilik heyetine karşı Gazi Mustafa Kemal tarafından gösterilen dostane kabulden dolayı İran tarafından Gazi Mustafa Kemal’e teşekkür mesajı iletilmekteydi.⁷⁰ Ancak İran’ın 1922 yılının aralık ayında Ankara’ya devamlı temsilci görevine İstanbul Sefiri Mufahhamuddovle İshak Han’ı atamak istemesi⁷¹ Türkiye-İran arasında kısa süreli bir çatışmaya neden oldu. Çatışmanın temelinde İran’ın, Gazi Mustafa Kemal’e gönderdiği telgrafta, dile getirdiği şu ifadeydi: “*Osmanlı Hükümeti nezdinde Sefirikebir sıfatıyla Prens Muvahhamoddevle’yi takdim ile şerefyyab olurum.*”⁷² Dış İşleri Bakanı Vekili Hüseyin Rauf Bey, Gazi Mustafa Kemal’e yazdığı raporda “*İş bu telgrafnamede mestur olan Osmanlı Hükümeti ünvanı şayanı kabul görülmemekte olup bahs olunan Sefir Muvahhamodevle’nin mülga İstanbul Hükümeti nezdinde icrai vazife eden sefir olduğu anlaşılmaktadır*” demektedir.⁷³ Rauf Bey, bu durumun kabul edilemeyeceğini belirtince “Osmanlı Hükümeti” tabirinin değiştirilip Ankara hükümeti huzurunda sefirin görevlendirilmesi gerektiği İran’a bildirildi. Yapılan görüşmeler sonunda Mümtaz-üd Devlet Ankara’ya sefir olarak atandı.⁷⁴

65 Sarıhan, 794.

66 Sarıhan, 821.

67 Cin, “Türkiye-İran,” 51.

68 İbrahim Erdal, “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk İran İlişkileri ve Sadabat Pakı”, *Karadeniz Araştırmaları* 34, (01.04.2012): 34. 80-81; Cin, “Türkiye-İran,” 51.

69 Cin, 50-51.

70 *Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010), 620.

71 *Arşiv Belgelerinde*, 620.

72 Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, 456.

73 Şimşir, 459.

74 Erdal, “Atatürk Dönemi,” 81.

1.2. Diplomatik İlişkileri Sıkıntıya Sokan Olaylar

Millî Mücadele döneminde İran ile kurulan bütün resmi ilişkiler, karşılıklı ziyaretler ve elçi atamaları, doğu ülkelerinin bir araya gelerek ortak bir cephe oluşturma isteklerine rağmen Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler soğuk ve mesafeli olmaya devam etmiş, 1926 tarihine kadar dostluk adına bir sonuca bağlanamamıştı. İlişkilerin soğuk, mesafeli ve güvensiz olmasında, yüzyıllarca devam eden Şii ve Sünni çatışması, İttihat ve Terakki'nin de son dönemlerde izlediği Pantürkizm politikası etken olmuştu. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı esnasında İran'ın tarafsızlık ilanına rağmen Osmanlı'nın Azerbaycan'ı işgal edip burada milliyetçi propagandada bulunmaları İran'ı büyük ölçüde rahatsız etmiş, dolayısıyla bu durum İran'ın etnik bir bölünmeden ve bunu cesaretlendirebilecek bir Türkiye'den kaygı duymasına yol açmıştır.⁷⁵

Nitekim Enver Paşa'nın Bakü'den Berlin'de bulunan bir arkadaşına yazdığı mektupta ifade ettiği şu sözler İran'ın endişelenmesinde haklı bir gerekçe oluşturmaktaydı: “İran’da gerçek bir inkılap için münevverlerden kadro yapmak lazım gelecek. Kabilî, Kaşkarı kurtarabileceğime kanaat getirmeye başladım.”⁷⁶

Türkiye ve İran arasında yaşanan diğer bir gerginlik konusu ise savaşın bitimi ile İran'ın Türkiye'nin doğusundaki bazı bölgeleri talep etmesi ile ortaya çıktı. Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra, yenilen devletlerle yapılacak antlaşmaları belirlemek için Paris'te Ocak 1919'dan Ağustos 1920'ye kadar süren bir barış konferansı toplandı. Savaşı kaybeden devletlerin davet edilmediği konferansa Aralık 1918'de dışişleri bakanını gönderen İran, büyük devletlerden bağımsızlığının tanınmasını ve çatışmaların topraklarında yol açtığı zararın karşılanmasını istese de tarafsız bir devlet olarak konferansa katılması kabul edilmedi.⁷⁷

İran Dışişleri Bakanı Muhaveretül Memalik, İngiliz Başbakanı'na gönderdiği mektupta, sınırları Kars ve Erzurum yakınlarına uzanan toprak taleplerinin görüşülmesini istedi. Ancak İran'ın talep ettiği topraklar, İngilizler tarafından bir Ermeni yurdu olarak düşünülmekte, bu yönde çalışmalar düzenlenmekteydi. Bu yüzden İran'ın talepleri konferansa hâkim devletler tarafından ciddiye alınmadı.⁷⁸ Ancak Türkiye, bu talebi büyük devletler gibi sakin ve rahat bir şekilde karşılamadı, başta basın olmak üzere kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılandı. Basında, “İran, nereleri istiyor?”, “İran heyetinin makul olmayan istekleri”, şeklinde başlıklar atıldı. İran'ın toprak talebini Süleyman Nazif, “*Vay Brutus, Sen de mi?...*” diyerek sert bir şekilde kınayan bir yazı kaleme aldı.⁷⁹

Türkiye-İran arasında yine geçmişten gelen diğer bir çatışma Kürt aşiretleri konusu olmuştu. İngiltere ve Rusya'nın İran'daki güçlü nüfuzu, İran meşruti hareketi ile bölgede Kürt aşiretleri istedikleri şekilde hareket etme fırsatı buldular. Bu durum

⁷⁵ Oran, *Türk Dış*, 205.

⁷⁶ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 87.

⁷⁷ Dupont, Jaouen, Verdeil, *Ortadoğu Tarihi*, 238.

⁷⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Mondros'tan*, 185.

⁷⁹ Sarıhan, 230-231.

sınırlarında güvenlik açığı oluşturunca Osmanlı kuvvetleri Güney Azerbaycan'a girdi. Buna istinaden Rusya da 1909'da burayı işgal edip bölgeye Rus Kazak birliklerini yerleştirdi. Görünüşte İran Şahına yardım amacıyla bölgeye yerleşen Rusya'nın, Kürt Aşiret Reisi Simko ile iş birliği kurması, Simko'nun İran adına Kotur ve civarında hâkimiyet kurması Osmanlı için ciddi bir problem oluşturdu.⁸⁰

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İran'da Umiye Gölü'nün batısında yaşayan Şikak Aşireti, 19. yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başında Türk-İran hadiselerinde rol oynamış en önemli Kürt aşireti idi.⁸¹ 1905'te aşiretin lideri olan Simko, bölge dışı aktörlerden destek alıp hareket edince Türkiye ve İran sınırlarında zaten var olan sorun daha çok çözülmez hale dönüştü. Simko ayaklanması süresince Türkiye, Kürt ve Ermeniler konusunda İran'a, İran da Türkmen ve Sünni gruplar konusunda Türkiye karşında zorluklara maruz kaldı ve birbirlerine karşı güvenlerini kaybettiler.⁸²

Çıkarları doğrultusunda hareket eden ve bu noktada dönemin önemli güçleri ile iş birliği kurmaya başlayan Simko, İngiltere-Rusya haricinde İran ve Osmanlı cephesinden bakıldığı zaman da dikkate alınması gereken önemli bir güçtü. Bir yandan gerek siyasi amaçlarına ulaşmak bir yandan askeri bir güç olarak destek almak ve stratejik noktalarında güvenlik sağlamak adına bu aşiretin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İran Şahı bu aşireti meşrutiyetçilere karşı kullanırken Osmanlı, Şikak Aşireti'nin desteği ile İran topraklarına girdi ve Mondros'a kadar buradaki ilerleyişine devam etti.⁸³

Birinci Dünya Savaşı boyunca sessiz kalan Simko, 1918 tarihi itibarıyla güçlü bir şekilde tekrar ortaya çıktı ve bölgedeki emellerine ulaşmak adına harekete geçti.⁸⁴ Bu süreç zarfında bölge üzerinde rekabetçi devletlerin çıkar çatışmasından faydalanıp askeri bir güç kazandı.⁸⁵ Bundan sonra İran için bir sorun İngiltere için dikkate alınması gereken bir güç oldu. Simko etkin olduğu zamanlarda Ruslar, Osmanlılar, Ermeniler, Süryaniler ve İranlılar ile bazen ittifak kurmaktan bazen savaşmaktan çekinmedi.⁸⁶ Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusundan terhis olan ya da kaçan Kürt askerleri ile birleşmesi, Şemdinan topraklarında önemli bir güç olan Şeyh Taha ile ittifakı sınırlarda ciddi bir sıkıntıya neden oldu.⁸⁷

İran ve Osmanlı'nın güçsüz durumu, dışardan müdahale eden devletlerin bölgesel çıkarları, Simko'nun ayaklanması adına elverişli koşullar oluşturmuştu. İngiltere'nin Ermeni ve Nasturiler üzerindeki politikası Simko'nun rahat hareket etmesine neden olmaktaydı. İngiltere'nin izlediği siyasetten rahatsız olan Türkiye'nin verdiği destekle Simko, ayaklanıp Kotor'dan Beher'e uzanan topraklar ve Tebriz-Umumiye hattı üzerinde

80 Fatih Ünal, "Şikak Aşireti ve Reisi Simko Lakaplı İsmail Ağa'nın Faaliyetleri," *Tarih* 44, (2012): 176-177.

81 İbrahim Ethem Atnur, "İsmail Ağa Simko'nun Aşireti, Ailesi ve Reisliğinin İlk Yılları," *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, ed. Orhan Kılıç, (Ankara: 9-10 Ocak 2014), 264-265.

82 Özdemir, "Türkiye- İran," 165.

83 Mehmet Kaya, "Simko Ağa İsyanının Türk-İran İlişkileri Üzerindeki Etkileri (1905-1930)," *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 7, 14, (2017) :205-206.

84 Atnur, "İsmail Ağa," 280.

85 Özdemir, "Türkiye- İran," 175.

86 Kaya, "Simko Ağa," 205-206.

87 Çetinsaya, "Millî Mücadele'den," 772.

hâkimiyet sağladı. Ancak 1920 Şubatında İran'a yenilen Simko, Türkiye sınırına doğru çekildi ve Van yolu ile Türkiye'den silah ve cephane talep etti.⁸⁸ 15. Kolordunun desteğini alarak Nasturiler ile mücadele etti.⁸⁹ Türkiye'nin verdiği bu destekte, İngiltere tarafından desteklenen Ermeni ve Nasturilere karşı Simko'nun denge unsuru olarak bulundurulup sınırları korumak düşüncesi önemli bir etken oluşturmaktaydı.⁹⁰

Kazım Karabekir, Simko'ya verdikleri desteğin nedeni olarak, şunu söylemektedir: “*Simko'yu İngilizlerin elinden aldım ve Rumiye havalisine gelen Ermeni ve Nesturilerle müsadamelerinin muvaffakiyetini ufak tefek yardımlarla temin ederek Van'a karşı mürettep Ermeni ve Nesturi hareketlerini mefluc kıldım... İngilizler ancak Nasturileri; Hakkâri mintakasma ve İran dahilindeki Rumiye'ye yerleştikten sonra de Nesturi ve Ermenileri Van'a saldırtabilirlerdi. Halbuki ben bu ihtimale karşı daha evvel tedbir almıştım. Nahçıvan mintakasma hâkim olmakla Ermenilerin İran'la muvasalasını kestirmiştim. İkincisi, Simko'yu tutarak Rumiye'de melhuz akına karşı emin bir vaziyet aldirmıştım... Herhangi bir tecaviüz başlangıcı halinde derhal Ermenilere taarruzla bu tehlikeyi bertaraf etmek esas plânımdı.*”⁹¹

Türkiye'nin bu tavrını topraklarına yönelik bir tehdit olarak belirten ve bu durumu kınayan İran, Simko'yu yenilgiye uğratınca onunla 1921'de anlaştı ve belli şartlar dâhilinde onu affetme yoluna gitti. Ancak Simko, bu antlaşmaya uymayıp İran'a karşı tekrar harekete geçti.⁹² 1922 yılında Türkiye, Simko'nun İngilizlerle anlaştığı bilgisine ulaşp Simko'ya karşı farklı bir tavır aldı. Keza Elcezire Cephe Kumandanlığı, Revandiz'de Özdemir Bey'e gönderdiği telgrafta, Türkiye, İran ve Irak'ta bir Kürt devleti kurma amacında olan Simko'nun dolandırıcı ve üçkâğıtçı bir adam olduğunu, İngilizler tarafından desteklendiğini ileterek onun güçlenmesine mani olunmasını istedi.⁹³ Türkiye'nin İran sınırlarında baş gösteren karışıklıkları bastırması noktasında sergilediği dostane tavrına İran tarafından teşekkür edildi.⁹⁴

Bu süreçte Türkiye ve İngiltere ekseninde ayakta kalmaya çalışan Simko, İran'da bir hükümet darbesi ile yönetime gelen Rıza Han karşısında yenilgiye uğradı. Bölgede güvenlik ve asayiş sorunu oluşturan aşiretler üzerine yürümeye karar veren Rıza Han, kısa sürede kurduğu modern ordusu ile Simko'yu 1922'de bozguna uğratınca Simko, ailesiyle birlikte Türkiye'ye sığınmak amacıyla harekete geçti.⁹⁵ Gazi Mustafa Kemal, 27 Ağustos 1922 tarihinde Heyeti Vekile Riyaseti'ne ilettiği telgrafta Simko'nun kendilerine sığınması durumunda onu İran'a vermenin Türkiye'nin onur ve şerefine uygun düşmeyeceğini belirtmekteydi.⁹⁶ Bu durumda Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir, Hakkâri Mutasarrıflığına gönderdiği 28 Ağustos 1922 tarihli emirde, “*Simko*

88 Kaya, “Simko Ağa,” 205-206.

89 *Türk İstiklal Harbi*, Doğu, 29.

90 Kaya, “Simko Ağa,” 205-206.

91 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960), 82-83, 163, 297.

92 Kaya, “Simko Ağa,” 205-206.

93 Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 475.

94 *Arşiv Belgelerinde*, 612.

95 Ünal, “Şikak Aşireti,” 196.

96 Cin, “Türkiye-İran,” 44.

kuvvetlerinin silahsızlandırılarak İran'a zarar vermeyecek biçimde sınırdan uzak tutulmasını" istedi.⁹⁷

Simko için harekete geçen İran hükümetinin Bölge Komutanı Emanullah Han, Revaniz'deki Özdemir Bey'e gönderdiği telgrafta Simko'nun iki ülkeye karşı çalışmalarda bulunduğunu bu yüzden Simko'nun kendilerine teslim edilmesini istedi.⁹⁸ Bu gelişmeler üzerine Doğu Cephesi Komutanlığının, Simko üzerine gönderdiği 8.Fırkaya yenilen Simko, Irak topraklarına kaçıp Şeyh Mahmut'tan kendisini korumasını istedi.⁹⁹

Türkiye'nin doğusunda milliyetçi aynı zamanda dini amaçlar edinen Simko'nun faaliyetleri şüphesiz İngiliz çıkarları ile birleştiği takdirde Türkiye'nin geleceği açısından büyük bir soruna neden olabilirdi. 1926'da İran'a karşı tekrar ayaklanıp Dilmen yakınlarında büyük bir yenilgiye uğrayınca Türkiye'ye sunduğu iltica talebi güvenliği sağlanması şartı ile kabul edildi. 1926'da İran ile Türkiye arasında yapılan dostluk antlaşmasına rağmen Türkiye'nin Simko'yu kabul etmesinde dönemin siyasi konjonktürüne bakarak değerlendirmede bulunmak gerekir. Daha önce yaşanan ve şüphesiz Türkiye'yi büyük bir sıkıntıya sokan Şeyh Sait Ayaklanması ve bu süreçte Türkiye'nin hala İran'a güvenmemesi Simko'yu kabul etmesinde önemli bir etkendi. Netice olarak İran tarafından Tebriz'den gönderilen bir yazısı ile bağışlandığı bilgisini alıp harekete geçen Simko, İran askerlerince pusuya düşürülerek 12 arkadaşıyla 18 Temmuz 1930'da öldürüldü.¹⁰⁰

2. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-İran İlişkileri

Emperyalist güçlere karşı kazanılan Millî Mücadele hareketini yürüten Ankara hükümeti tarafından Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Millî Mücadele süreci ve sonrasında imzalanan Lozan Barışı, Türkiye'nin 1923'ten 1932'ye kadar yürüteceği dış politikasının esasını oluşturdu. Türkiye bu süreçte daha çok Lozan'dan kalan sorunların çözümüne öncelik verdiği için dış politikasında devletlerin kendisine karşı yürüttüğü siyasi anlayışa göre bir duruş sergiledi. 1930'lardan sonra artık uluslararası camiada bağımsız bir devlet pozisyonuna ulaşan Türkiye, dış siyasetini barışçıl bir politikaya dayandırdı.¹⁰¹

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si Türkiye-İran ile sınır sorunlarından dolayı samimi ve içtenlikten uzak, mesafeli bir şekilde devam ettirdi. Ancak Türkiye, ilerde daha büyük tehlikelerin önüne geçmek adına İran ile dostluk ilişkileri kurmayı ve İran'ın merkezi siyasi varlığını kendi mevcut siyasi varlığı için gerekli görmekteydi. İran'ın çok uluslu durumu, içerden ve dışardan aldığı baskılar kendisini parçalayabilir, bu da bölgede uzun zamandan beri nüfuz sahibi olan Rus ve İngilizlerin daha etkin bir pozisyon almasına, Türkiye'nin de daha etkili güçler ile komşu olmasına neden olabilirdi.¹⁰²

97 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Sakarya, 576.

98 Sarıhan, 677.

99 Sarıhan, 749.

100 Kaya, "Simko Ağa," 207-208.

101 Gönübol, Sar, "1919-1938," 92-94.

102 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, cilt I*, (İstanbul: Kaynak, 1992), 42.

Türkiye-İran ilişkilerinde daha farklı politikaların uygulanıp mevcut ilişkilerin antlaşmalara dönüşmesinde şüphesiz Türkiye’de Gazi Mustafa Kemal’in dış politikada tam bağımsızlığın sağlanması, Türkiye’nin güvenliği esas alınarak hiçbir devletin karşısında olmayan barışçı tutumu doğrultusunda uyguladığı siyaset etkili oldu. Bu yaklaşım karşısında İran Şah’ı Rıza Han’ın da olumlu bir tavır sergilemesi ilişkileri normalleştiren çok önemli bir faktör oldu.¹⁰³ Türkiye’nin gerek sömürgecilere karşı elde ettiği başarı gerek Gazi Mustafa Kemal’in yaptığı köklü reformlar Rıza Han tarafından dikkatle takip edilmekte ve örnek alınmaktaydı. İki ülkenin modern ve çağdaş bir rejim inşa etme çabası Türkiye-İran ilişkilerinde somut bir iyileşme sürecini beraberinde getirdi.¹⁰⁴

İngiltere desteğini alan İran Kazak Komutanı General Rıza Han, 21 Şubat 1921’de Tahran’da stratejik noktaları kontrol altına alıp denetimi ele geçirdi.¹⁰⁵ 21 Şubat darbesi sonunda İran’da başkanlığına İngiliz severliğiyle ün salmış olan gazeteci Seyyid Ziya Tabatabai’nin atandığı yeni bir hükümet kuruldu. Rıza Han da yeni hükümetin Harbiye Nazırı oldu.¹⁰⁶ Türkiye’de Gazi Mustafa Kemal önderliğinde yeni bir yönetim kurulunca, süreci büyük bir dikkatle takip eden Rıza Han da çağdaş batı temelinde bağımsız bir ulus devleti kurmak amacıyla çalışmalara başladı.¹⁰⁷

1923 yılına gelindiğinde ise Rıza Han, hükümete karşı gerçekleştirdiği darbe ile yönetimi ele geçirdi. İran Şahı Ahmet’in yurtdışında olmasından faydalanan Rıza Han, 1925 Ekiminde, Şah Ahmet’i tahtan indirip Kaçar sülalesinin hâkimiyetine son verdi ve resmi anlamda İran’ın başına geçmeyi başarabildi.¹⁰⁸ İran meclisinin onayı ile kendisini Şah ilan eden Rıza Han, gücünü saltanatı boyunca artırdığı ordu ve bürokrasiye dayandırdı. Kurduğu 20.000 kişilik ulusal ordusu ile Simko Ayaklanması gibi vilayetlerde ortaya çıkan ve İran için önemli bir soruna dönüşen isyanı başarılı bir şekilde bastırdı.¹⁰⁹ Asıl amacı, ülkeyi kontrol etmek, güçlendirmek, ülkenin bağımsızlığı için kalkınmasına öncelik vermek, dış müdahalelere karşı ülkeyi modernleştirip güçlü bir ordu kurmak olan Rıza Han, liberal siyasi kurumlara sahip, bir ulus devleti kurdu ve orduyu, ekonomiyi modernleştirip eğitim ve hukukta laik ve çağdaş düzenlemeler gerçekleştirdi.¹¹⁰

Rıza Han, Türkiye’de, ordu destekli laik ve milliyetçi ilkelere bağlı güçlü bir otorite inşa eden ve kararlı bir şekilde devlet güdümlü sanayileşme ve ekonomik kalkınma planı yapan Gazi Mustafa Kemal’i örnek almaktaydı.¹¹¹ Rıza Han, ilmiye sınıfının gücünü kıramasa da eğitim alanında vatanseverlik, milliyetçilik, batıcılık

103 Bayram Bayraktar, “Atatürk’ün Orta Doğu Politikası,” *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS) Bildirileri*, cilt II, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2007), 672.

104 Oran, *Türk Dış*, 357.

105 Lewis, *Ortadoğu*, 401; Axworthy, *İran Aklın*, 272.

106 Abrahamian, *Modern İran*, 85-86; Rıza Kurtuluş, “Rıza Şah Pehlevi,” *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), cilt 35: 67.

107 Cin, “Türkiye-İran,” 37.

108 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (İstanbul: Alkım Yayınları, 2004), 139.

109 Abrahamian, *Modern İran*, 90-92.

110 Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi, Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011), 18.

111 Axworthy, *İran Aklın*, 276.

düşüncesinin yerleşmesi için büyük çaba sarf edip ekonomik alanda devletin müdahalesi ile çok sayıda işler yaptı.¹¹²

Rıza Han'ın henüz savunma bakanı olduğu süreçte Gazi Mustafa Kemal, 16-17 Ocak 1923'te İzmit Kasrı'nda gazetecilere verdiği mülakatta, İran ile ilişkilerin netleşmediğini, İran'da hâkim ve makul bir hükümetin olmadığını belirtmekteydi. Rıza Han için diktatör diyen Gazi Mustafa Kemal, Rıza Han'ın ülkede meclis kurmak, iyi bir yönetim oluşturmak ve ülkeyi İngiliz güdümünden kurtarmak gibi amaçları olduğunu söylemekteydi. Gazi Mustafa Kemal, Rıza Han hakkında olumsuz bazı fikirlere sahip olsa da kurulacak Türkiye-İran ilişkileri açısından onu önemli görmekteydi. İran ile kurulan sıkı ve samimi ilişkilerin Rıza Han vasıtasıyla olduğunu söyleyen Gazi Mustafa Kemal, Rıza Han'ın kendisine yaverini gönderdiğini, bu yaverin vaktiyle İstanbul'da eğitim görmüş, akıllı bir adam olduğunu belirtti. Yaver ile bazı gizli konuşmalar gerçekleştirdiğini ifade eden Gazi Mustafa Kemal, konuşmasının devamında şu sözleri ifade etmekteydi: "...*Fakat görüldüğüne göre onlar bizden istifade teminine yönelik bir hareket takip ediyorlar. Biz onlara top verelim, cephane verelim ve başka yardımlar yapalım. Buna karşılık her emrimize amade olarak ve icap ederse, Irak harekâtını yapmak için hemen hareket edeceğini söylüyor...*"¹¹³

Gazi Mustafa Kemal, 30 Ocak 1923'te dış ve iç siyaset hakkında Şark gazetesine verdiği beyanatta, şu ifadelerde bulunmaktaydı: "*İran devletiyle henüz bir antlaşma yapmadık. Fakat münasebetimiz çok samimi ve ciddidir. Sefaret heyetimiz yakında ulaşacak. Mevcut dostane münasebetler bu suretle daha geniş cereyanlar alabilecektir.*"¹¹⁴ İran ile ilişkilere büyük önem veren Gazi Mustafa Kemal, mecliste 1 Mart 1923'te yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullandı: "*Afgan ve İran gibi kardeş büyük milletlerle aramızda yerleşmiş bulunan samimi ve dostane münasebetleri takviye, en büyük emelimizdir.*"¹¹⁵ Lozan Antlaşması ve yeni Türkiye anayasası ile ilgili Daily Mail gazetesi muhabiri Ward Price'a verdiği demeçte ise şunları söyledi: "*Barişa ulaşıldığı takdirde, bütün memleketlerle dostluk bağlarını kuvvetlendirmek için elimizden geleni yapacağız ve asla birine ya da diğerine karşı peşin hükümlü olmayacağız... Şimdiden Rusya, Afganistan ve İran'la antlaşmalar yaptık. Bu antlaşmalarda diğer devletlerle ciddi ve dostça münasebetlere girmemize mani olacak hiçbir şey yoktur.*"¹¹⁶

Gazi Mustafa Kemal'in yaptığı radikal ve köklü reformlar komşusu İran tarafından yakından takip edilmekte ve İran'da da bu tarz reformların yapılması gerektiği konuşulmaktaydı. Türkiye'de cumhuriyetin ilanı İran'da gündeme gelen, heyecan yaratan ve aydınlar arasında İran'da da uygulanmasına dair kulis yapılan Türk modelinin ilk etkisiydi. Rıza Han, cumhuriyet fikrine olumlu bakmaktaydı.¹¹⁷ Ancak İran'da kamuoyunun liderliğini hala din adamları yapmakta, cumhuriyeti din karşıtı

112 Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 139.

113 Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1922-1923), cilt 14, (İstanbul: Kaynak, 2004), 272.

114 Atatürk'ün Bütün Eserleri, (23 Ocak 1923-30 Haziran), cilt 15, (İstanbul: Kaynak, 2005), 43.

115 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 177.

116 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 190.

117 Oran, Türk Dış, 357; Kurtuluş, "Rıza Şah," 67; Axworthy, İran Aklın, 273.

politika ile özdeşleştirmektedirler.¹¹⁸ İran’da yeni yönetim konusu gündemde iken Türkiye’de hilafetin kaldırılması, İran’da din adamları tarafından hoş karşılanmadı. İranlı muhafazakâr kesim hilafetin kaldırılmasını cumhuriyetin sonucu olarak değerlendirdi ve cumhuriyetin ilanı fikrine şiddetle karşı çıktı. Sonuç olarak Rıza Han da yayınladığı bir bildiri ile cumhuriyetin ilanına karşı olduğunu ifade etmek zorunda kaldı.¹¹⁹

2.1. Diplomatik İlişkiler ve Sınır Sorunu

İran, büyük devlerin etkisi altında olmasına rağmen ekonomik ve ticari kaygılardan dolayı Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmaktaydı. Ancak öte taraftan bölgedeki aşiretleri kullanarak Türkiye’nin sınırlarında sorun yaratmaktaydı. İran’ın bu tutumuna karşılık Türkiye, din ve mezhep birliği olmayan, güçlü devletlerin nüfuzu altında bulunan İran’ın ilerde parçalanabileceği endişesini taşımaktaydı. Bu bağlamda Türkiye, İran ile dostluk ve iş birliği kurmak, dış tehditlere karşı İran ile ortak bir paydada buluşmak amacındaydı.¹²⁰

İran, bu dönemde Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip etmekte, bu doğrultuda iletişimler kurmaktaydı. Türkiye’nin Lozan Barış Antlaşması’nı imzalaması da İran’ı yakından ilgilendirmektedir. Bu vesileyle İran hükümeti adına İran Sefiri Mufahhamuddevle, Gazi Mustafa Kemal’e bir tebrik mesajı gönderdi. Gazi Mustafa Kemal de bu mesaja karşılık olarak 7 Ağustos 1923’te ilettiği mektupta, İran hükümeti tarafından gösterilen samimiyet ve dostluğa aynı hissiyat ile iştirak ettiğini belirtti.¹²¹ Rıza Han bu antlaşma vesilesi ile 6 Eylül 1923’de ilettiği telgrafta Türkiye’nin gösterdiği büyük özveri sonucunda imzalanan bu onurlu barıştan ötürü en candan duygu ve düşüncelerini ifade etti.¹²² Bu telgrafta karşılık Gazi Mustafa Kemal ise 15 Eylül 1923’te ilettiği mesajında teşekkür dileklerini şu sözlerle dile getirmektedir:¹²³ “*Tebriklerinize ve temennilerinize bilhassa teşekkür ederim. İran’ın yükselmesi ve refahı ve zatı devletleri gibi mümtaz bir reisin kumandası altında ordusunun ve şevketinin gelişmesi hakkındaki en samimi temennilerimin kabulünü rica ederim.*”

Ekim 1923’te Ahmet Şah tarafından başbakan olarak atanan ve hükümeti kurması için görevlendirilen Rıza Han, Türkiye’ye yeni bir büyükelçi göndermek istedi. 1924 yılının Ocak ayında Türkiye’ye büyükelçi olarak Seyid Tabataba görevlendirildi. 17 Kasım 1924’te Gazi Mustafa Kemal’e güven mektubunu sunan Seyid Tabataba resmen görevine başlamış oldu.¹²⁴ İran Büyükelçisi Mirza Sadek Tabataba’nın güven mektubuna aynı gün verdiği karşılıkta Gazi Mustafa Kemal, Tabataba’nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk Milleti ile ilgili gösterdiği içten duygularından ve kalbi alakadan dolayı çok duyulandığını, Tabataba’nın bu göreve gelmesinde etken olan

118 Mansel, *Sultanların İltişamı*, 233.

119 Oran, *Türk Dış*, 357; Kurtuluş, “Rıza Şah,” 67.

120 *Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1972), 23.

121 *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, (1 Temmuz 1923- 17 Eylül 1924), cilt 16, (İstanbul: Kaynak, Mayıs 2005), 67.

122 Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, 519.

123 *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, (1 Temmuz 1923- 17 Eylül 1924), 114; Şimşir, 521.

124 Cin, “Türkiye-İran,” 56.

yüce amaçların gerçekleşmesi konusunda harcayacağı zaman ve çabaların her iki ülke ve milletin siyasi ve ekonomik ilişkileri için çok faydalı sonuçlar vermesini içtenlikle dilediğini söyledikten sonra Tabatabai'ye ayrıca bu konuda gerek Türkiye hükümeti gerek kendisi tarafından tam desteğin verileceğini temin etti ve sözlerini “*zatıalî sefiranelerine halisane hoş geldiniz.*” diyerek bitirdi.¹²⁵

7 Ekim 1922'de Tahran Büyükelçisi görevine getirilen Muhittin Paşa'nın yerine 29 Temmuz 1925'te Mahmut Şevket (Esendal) getirildi.¹²⁶ Ancak henüz resmen taç giymemiş olan Rıza Han'ın tam olarak resmi unvanı belli olmadığı için Mahmut Şevket Bey, göreve hemen başlayamadı. Mahmut Şevket için yeni bir itimatname hazırlanması gerekmektedir. Gazi Mustafa Kemal, Mahmut Şevket için itimatnamesi hazırlanıncaya kadar 26 Ocak 1926'da İran Şahı Rıza Pehlevi'ye Mahmut Şevket Bey'in harikulade delege ve büyükelçi olarak İran'da resmen tanınması için bir telgraf gönderdi. Mahmut Şevket, Ocak 1926'da göreve başladı.¹²⁷ Türkiye-İran ilişkilerinde elçiler vasıtasıyla anlaşıldığı üzere iyi ilişkiler kurulmaktaydı. Nitekim TBMM'nin İkinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açış Konuşmasında (1 Kasım 1925), Gazi Mustafa Kemal de bu hususta iyi komşuluk hissiyatının hissedildiğini ve görüldüğünü belirtmekteydi.¹²⁸

Türkiye bu süreçte kurduğu diplomatik ilişkilerde İran'a cumhuriyet yönetimini telkin etmekteydi. Bu bağlamda Gazi Mustafa Kemal, Muhittin Akyüz aracılığıyla bu dileğini Rıza Han'a ilettili. Rıza Han ile görüşen Muhittin Bey, Rıza Han'ın bu fikre olumlu baktığını Türkiye'ye iletince doğal olarak Türkiye bu yönde olumlu bir beklentiye girdi. Türkiye aynı isteğini yeni göreve atanan Mahmut Şevket (Esendal) aracılığı ile de Rıza Han'a ilettili ve Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla 7 Kasım 1925'te Mahmut Şevket Bey'e verdiği gizli bir önergede Rıza Han'ın şahlık yerine cumhurreisliğini seçmesinin İran'ın menfaatleri için daha elverişli olacağını belirtti. Ancak Rıza Han, 29 Kasım 1925'te Mahmut Şevket Bey'le gerçekleştirdiği görüşmede cumhuriyet ilanının İngilizlerin muhalefetine sebebiyet verdiğini ve kendileri aleyhinde bir tertibata giriştiklerini anladıklarını ayrıca ülke içindeki dini gruptan da sakınmak gerektiğini belirtti. Rıza Han, bu koşullar altında bir cumhuriyet yönetimi kuramayacağını fakat kendi şahlık döneminin de Kaçar dönemine benzemeyeceğini eklemekteydi.¹²⁹

İran'da 12 Aralık'ta toplanan meclisin kararı ile Rıza Han, İran'da şahlık makamına oturdu. Rıza Han'ın ilk işi Kaçar sülalesine son verip Pehlevi hanedanlığını kurması oldu. 27 Aralık 1925'te Mahmut Şevket Bey'i makamında kabul eden Rıza Pehlevi, aslında ülkesinde cumhuriyet yönetimini kurmak istediğini ancak buna kuvveti yetmediğini şah olmak mecburiyetinde kaldığını söyledi.¹³⁰ Türkiye, Rıza Han'ın Şah olmasını olumlu karşıladı, Gazi Mustafa Kemal 5 Ocak 1926'da Rıza Han'ın tahta çıkışına dair şöyle bir mesaj gönderdi:¹³¹ “*Asil İran milletine karşı en samimi*

125 Atatürk'ün Bütün Eserleri, (18 Eylül 1924- 27 Eylül 1925), cilt 17, (İstanbul: Kaynak, Ağustos 2005), 128.

126 Cin, Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938), s.56.

127 Atatürk'ün Bütün Eserleri, (27 Eylül 1925- 12 Ekim 1927), cilt 18, (İstanbul: Kaynak, Mart 2006), 146.

128 Atatürk'ün Bütün Eserleri, 101-105.

129 Akgül, “Rıza Han'ın,” 13-14.

130 Oran, Türk Dış, 357; Kurtuluş, “Rıza Şah,” 67.

131 Atatürk'ün Bütün Eserleri, (27 Eylül 1925- 12 Ekim 1927), 138.

dostluk hisleriyle mütehassis olarak İran'ın ilerleme ve yenilik yolunda layık olduğu yükselişi temin edecek zaten malumum olan kudretli şahsiyetinizin şahlık makamına çıkışını memnuniyetle karşıladım. Halisane ve büyük ümitlerle tebrik ederim. İran'ın refah ve ikbali ve zatı hümayunlarının saadet ve muvaffakiyeti hakkındaki samimane temennilerimi bu mübarek vesile ile tekrar eylerim."

Rıza Pehlevi, 25 Nisan 1926'da Tahrandaki Gülistan Sarayında taç giydi.¹³² Taç takma törenine Gazi Mustafa Kemal tarafından bir kurul gönderilip kendisine değerli taşlarla işlenmiş bir kılıç hediye edildi.¹³³ Tören esnasında Gazi Mustafa Kemal'in tebrik yazısı ve armağanını getiren Türk uçaklarının büyüleyici gösterisine yer verdi.¹³⁴ Gazi Mustafa Kemal, Rıza Pehlevi'nin tahta çıkışının yıldönümü nedeniyle 25 Nisan 1927'de tebrik mesajı gönderdi.¹³⁵ İtimatnamesini sunan İran Büyükelçisi Mirza Tabatabai'nin nutkuna da cevap olarak şu mesajı kaleme aldı:¹³⁶ "...Her iki millet ve memleket arasında iyi ilişkilerin hayırlı esaslara dayandığı ve dostluk duygularının artarak sağlamlaştığı mutlu bir devrede şahsınızı yanıma büyükelçi ve olağanüstü temsilci olarak yeniden atayan Şehinşah Hazretleri'nin şahsım ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında beslediklerini açıklamış olduğunuz yüksek dostluk duygularından ve içtenlikten oldukça duygulandım. Dost ve kardeş İran milleti ile şevketli hükümdarı ilişkin var olan iyi ilişkilerin artırılması ve kuvvetlendirilmesi ve dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi hususunda harcamayacağınız zamanda gerek benim ve gerek Cumhuriyet hükümetinin desteğinden emin olmanızı isterim. Yüce hükümdarınızın kişisel mutluluğu ile yüce İran devletinin ilerlemesi ve yükselmesi hususundaki saf ve temiz dileklerimi ifade eder ve bildirirken, şahsınızın üstlendiği büyükelçilik görevinde yüksek başarılar dilerim."

Türkiye-İran arasında kurulan bütün diplomatik çabalara rağmen yabancı devletlerin etkisiyle sınırlarda yaşanan sorunlar iki ülke arasında krizlere neden olmaktadır. Lozan'da Musul sorunun çözilememesi nedeniyle Türkiye, güneydoğu sınırlarında büyük tehlikelere maruz kalmaktaydı. İngiltere'nin asıl amacı çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Musul sayesinde ilerde Türkiye'de iç karışıklık yoluyla Türkiye'yi parçalamaktı.¹³⁷ Ankara hükümeti, Kurtuluş Savaşı yıllarında Musul için Revandiz bölgesindeki Kürt aşiretleri ile iş birliği yapmaya çalışmış, Revandiz'e Elcezire Cephe Komutanı tarafından 1920'de birlikler gönderilmişti.¹³⁸

1924'te Musul meselesinin çözümü için İstanbul'da bir toplantı düzenlendi. Türkiye ve İngiltere, bu toplantıda ortak bir sonuca varamayınca 6 Ağustos 1924'te İngiltere bu konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürdü.¹³⁹ İngiltere, Musul konusunda

132 Kurtuluş, "Rıza Şah," 67; Mansel, *Sultanların İltişamı*, 233.

133 Mehmet Okur, "Atatürk Tarafından Yabancı Devlet Başkanlarına Verilen Hediyeler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu* 33-34(Mayıs- Kasım 2004): 82.

134 Oran, *Türk Dış*, 358

135 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, (27 Eylül 1925- 12 Ekim 1927), 342.

136 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 346.

137 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 21.

138 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, (Ankara: Yurt Yayınları, 1981), 110-111.

139 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I*, 113

amaçlarına ulaşmak adına 7 Ağustos 1924'te Hakkâri bölgesindeki Nasturileri, ayaklandırdı.¹⁴⁰ Bir yandan da bölgedeki Kürt aşiretleri arasında bağımsızlık fikrini yayarak bölgede karışıklık çıkarmaya çalıştı.¹⁴¹ Türkiye, ayaklanmayı etkisiz kılmak adına Revandez'deki Kürt önderi Şeyh Mahmut ile işbirliği kurmayı ayaklanmayı bastırmak için de Simko'dan faydalanmayı planlamıştı. Türkiye, bu plan doğrultusunda 8. Fırka Komutanı Süleyman Sabri'yi harekete geçirdi. Yaklaşık iki hafta süren askerî harekâtta sonra Nasturiler çekilse de Türkiye ulaşmaya çalıştığı siyasi amaçlara ulaşamadı.¹⁴²

Bu ayaklanmanın hemen ardından ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı, Türkiye'yi sınırları özellikle Musul konusunda zor duruma düşürdü.¹⁴³ Ayaklanma bastırıldıktan sonra Milletler Cemiyeti, 16 Aralık 1925'te İngiltere lehine karar aldı ve Musul Irak'a bırakıldı.¹⁴⁴ İngiltere'ye savaş açacak durumda olmayan Türkiye, sınırlarını emperyalist güçlerin amaçlarından korumak adına¹⁴⁵ antlaşma yapmaya karar verdi. 5 Haziran 1926'da "Hudut ve Münasebeti Hasenei Hemcivari Muahedenamesi" yani Sınır ve İyi Komşuluk (Musul) Antlaşması İngiltere, Türkiye ve Irak arasında imzalandı. Bu antlaşma ile Türkiye ve Irak sınırı kesinleşmiş, iki ülke ile iş birliğinin temeli atılmış gerek İngiltere gerek Batılı devletlerin Türkiye ile ilişkilerinde olumlu bir hava yaratılmıştır.¹⁴⁶

Türkiye, var olan siyasi konjonktürde, İngiltere ile yaşadığı Musul sorunu, İtalya'da Mussolini yönetiminin topraklarında emelleri olduğuna dair kuşkuları, sınırlarında var olan sıkıntılar nedeniyle gerek doğu gerek batılı ülkelerle dayanışma ve iş birliği kurmak amacındaydı. Batılı güçler tarafından yalnız bırakılan Sovyet Rusya ile çıkarları örtüşen Türkiye Cumhuriyeti arasında 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması yapıldı.¹⁴⁷

Bu koşullar altında Türkiye ve İran da Tahran'da bir araya geldi. İki ülke kendi aralarında 22 Nisan 1926'da Dostluk ve Güvenlik Antlaşması'nı yaptılar.¹⁴⁸ İlk maddesinde Türkiye ve İran arasında "barış ve dostluk" olacağı, ikinci maddesinde iki ülkeden biri saldırıya uğradığı takdirde öbürünün "tarafsız" kalacağı belirtilmekteydi. Antlaşmanın üçüncü maddesinde geniş anlamı ile "saldırmazlık" yükümlülüğü getirilmekte, dördüncü maddesinde üçüncü bir devletin taraflardan birine karşı düşmanca eylemleri karşısında diğer devletin tarafsızlığın bir gereği olarak düşmanca davranan ülkeye destek ve alet olmamak hükmü getirilmekteydi. Bu madde ile iki devlet de aralarında bir "dayanışma" tesis etmek amacında idi. Antlaşmanın beşinci maddesinde Türkiye ve İran'a, yurtlarında diğer tarafa karşı girişilebilecek düşmanca faaliyetleri önleme yükümlülüğü getirmekte, altıncı maddesinde ise iki devlet de sınırlarda aşiretlerin kanun dışı, faaliyetlerine karşı alınması gereken tedbirleri almayı bir dayanışma olarak öngörmekteydi.¹⁴⁹

140 Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923, cilt I*, 2. bs. (İstanbul: Bilgi, Ağustos 2007), 94.

141 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, 27.

142 Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde*, 112

143 Şimşir, *Kürtçülük 1787*, 95.

144 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, cilt 1, 2. bs. (Ankara: TTKY, 2000), 272; Gönlübol, Sar, "1919-1938," 74.

145 Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük 1924- 1999, cilt II*, 2. bs. (İstanbul: Bilgi, Ocak 2009), 31.

146 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*, 312; Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, Haziran 1969), 76.

147 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*, 272

148 Uçarol, *Siyasi Tarih*, 572.

149 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*, 282

İki devlet arasında imzalanan ilk resmî belge niteliğinde olan bu antlaşmanın esasî aslında aşiretlerin sınırlarda sebebiyet verdiği sorunları çözmek, asayiş ve güvenliği sağlamaktır. Daha sonra iki devlet arasında imzalanacak antlaşmalar, bu antlaşmayı temel alacaktır. Doğuda emperyalist tehlikelere karşı bir duruş sergilemekte olan Türkiye, sınırlarını korumak, doğudaki ulusları bir araya getirip ortak bir cephede birleştirmek istemekteydi. Bu bağlamda Türkiye, İran ile imzaladığı antlaşmanın bir benzerinin İran ve Sovyet Rusya arasında imzalanmasını amaçlamaktaydı. Ancak bu süreçte İran ve Rusya arasında Türkiye'nin 1921 antlaşmasıyla Rusya'ya verdiği müdahale hakkından dolayı bir güvensizlik ortamı vardı. Bu sorunu çözmek adına Türkiye harekete geçti. Mahmut Şevket, Rusya'ya gönderildi ancak kendisinin bütün çabalarına rağmen bir güvenlik antlaşması imzalanamadı.¹⁵⁰ Ayrıca İran, 1925'te Türkiye ve Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşmanın iki ülke arasındaki dayanışma maddesi ile kendisine karşı bir cepheye dönüşmesinden endişe etmekteydi. İran bu tehlikeleri ortadan kaldırmak adına Türkiye ile antlaşma yaptı.¹⁵¹

Türkiye ve İran arasında imzalanan antlaşmada, sınırlarda aşiretlerin suç niteliğindeki eylemlerine karşı gerekli önlemlerin alınacağına dair iki ülkenin güvenliği açısından son derece önemli olan bir madde yer almaktaydı. Ancak antlaşmanın bu maddesine rağmen Kürt aşiretlerinin sınırlarda yarattığı sorunlar çözülemedi. Bunda İran'ın 1926 Antlaşması'na rağmen sınırlardaki bu aşiretlere karşı izlediği yumuşak politikası etkili olmaktadır.¹⁵² Türkiye, Kürt aşiretlerinin sorun yaratmasından, Türk birliklerinin müdahalesi esnasında bu aşiretlerin İran'a kaçıp her defasında tekrar örgütlenerek Türk birliklerinin karşısına çıkmasından, aşiretlere yapılan müdahaleler esnasında, sınırların belirsizliği nedeniyle bu konunun İran tarafından sürekli şikâyet konusu haline getirmesinden hoşnutsuzdu.¹⁵³

1926'ya gelindiğinde iki ülke arasında sınır sorunları ve benzer şikâyetler devam etti. Aynı yıl ortaya çıkan Ağrı Ayaklanması bu durumun en bariz göstergesiydi. Bu yüzden Türkiye ve İran, aralarındaki siyasi ve ekonomik bağları güçlendirmek adına 22 Nisan 1926'da yapılan antlaşmaya bir ek protokol hazırladılar.¹⁵⁴ 15 Haziran 1928'de imzalanan bu protokolün birinci maddesiyle, iki ülkeden birinin bir saldırıya maruz kalması halinde, diğer ülke bu savaşı önlemeğe çalışmayı, bunda başarılı olamazsa iki ülkenin ortak menfaatlerine yaraşır bir şekilde durumu yeniden incelemeyi taahhüt etmektedir. Böylece bu madde ile "dayanışma" kavramı bir adım daha ileri götürüldü. Protokol ikinci maddesiyle ise, ekonomik işbirliğini geliştirme amacına yönelikti.¹⁵⁵

1923'te sınır çatışmalarıyla somutlaşan, Simko ve Şeyh Sait isyanları ile artık dikkate alınması gereken bir soruna dönüşen sınır güvenliği Ağrı isyanları ile önemli bir krize neden oldu.¹⁵⁶ Ağrı Ayaklanmaları'nın ilki Mayıs 1926 başlarında, Yusuf Taşo

150 Oran, *Türk Dış*, 361.

151 Akgül, "Rıza Han'ın," 6.

152 Oran, *Türk Dış*, 361-362.

153 Akgül, "Rıza Han'ın," 7.

154 Uçarol, *Siyasi Tarih*, 572; Gönübol, Sar, "1919-1938," 90.

155 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*, 283-287.

156 Oran, *Türk Dış*, 361-362.

ve yanındaki bir grup tarafından başlatıldı. 16 Mayıs'ta isyancılar üzerine yürüyen Türk birlikleri ve isyancılar arasındaki çatışma, 17 Haziran'da asilerin yenilgisi ile sonuçlandı. Ancak isyancıların yenildikten sonra İran'a kaçmaları, İran'ın buna göz yumması bu ayaklanmaları kesin bir şekilde sonuçlandırmadı. Bu ayaklanmaların bir daha yaşanmaması adına İran'ın sınırlarda gereken önlemleri alıp aşiretlerin Ağrı Dağı'na geçişinin önüne geçmeliydi. İran'da bulunan önemli aşiretlerin Ağrı Dağı'na geçmemeleri için İran hükümetinin hudut üzerinde gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Türk birlikleri bu bağlamda Türkiye'nin İran ile siyasi ilişkiler kurması gerektiği yönünde Genelkurmay'a bilgi vermektedir.¹⁵⁷

13 Eylül 1927'de başlayan 2.Ağrı Ayaklanması, Türk birlikleri tarafından 20 Eylül 1927'de bastırıldı. Ancak¹⁵⁸ İran hükümetinin sınırları ciddi ve samimi bir şekilde kapatmamış olması yapılan harekâtın yarım ve sonuçsuz kalmasına neden oldu. İsyancılar hududun açık olması nedeniyle kolaylıkla Türk birliklerinin takibinden kurtulmayı başardılar.¹⁵⁹ Ağrı Ayaklanmaları'nın en geniş ve kapsamlı olanı yani 3. Ağrı Ayaklanması, 1930 yılının haziran ayında başladı. Bu ayaklanmada rol oynayanlar Şeyh Sait Ayaklanması'ndan kaçıp kurtulan önemli Kürt öncüleriydi. Bu öncüler 5 Ekim 1927'de bir araya gelip Lübnan'ın Biamedun şehrinde Hoybun isimli bir örgüt meydana getirmişlerdi. Bu örgütün üyelerinden Yüzbaşı İhsan Nuri önderliğinde bir grup Ağrı Dağındaki kamplara katılınca, Ağrı Ayaklanması milliyetçi bir hal aldı ve ayaklanmanın son derece ciddi olduğu anlaşıldı.¹⁶⁰

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, 28 Temmuz 1930'da Ankara Hukuk Mektebi'nin diploma töreninde yaptığı konuşmada Ağrı Ayaklanması'nın siyasi boyutu ve İran'ın bu ayaklanmadaki tutumu hakkında şunları söyledi. Ayaklanmanın siyasi boyutu hakkında İnönü, ayaklanmanın sınır dışında yapay olarak kurulan bazı cemiyetler tarafından gerçekleştiğini ve bu cemiyetlerin amaçlarının siyasi kazanımlar elde etmek olduğunu bunun için de halkı ayaklandırıdıklarını belirtti. İnönü, İran için ise, ülkeler arasında yüksek siyaset, menfaat ya da başka bir düşünce söz konusu olduğunda bazı konularda hoşgörölü bir tutum sergilenebileceğini ancak sınırların güvenliği ve bir ülkenin komşularının iç güvenliğine herhangi bir surette kötü etki yapmak durumunda buna hoşgörü gösterilemeyeceği ve tahammül edilemeyeceğini ifade etti.¹⁶¹

Türkiye bu sorunun çözümünü Ağrı Dağı'nın tümünden kendi hâkimiyetinde olmasında görmekteydi. Bu yüzden Türk birlikleri İran sınırları içinde bulunan Küçük Ağrı'yı işgal edip isyanı sona erdirdi. Türkiye, ele geçirdiği dağlık toprağa karşılık tarımsal bir toprağı İran'a verdi ancak İran 1913 İstanbul Protokolü'nde çizilen sınırların geçerli olduğunu bu yüzden bu durumu kabul etmediğini bildirdi.¹⁶² Ağrı Ayaklanması, Türkiye-İran ilişkilerinde ciddi bir gerginlik ortamı yarattı ve sınır güvenliği sorununu

157 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I*, 231-236; Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938),168.

158 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I*, 291.

159 *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, cilt II, (İstanbul: Kaynak, Şubat 1992), 87.

160 Oran, *Türk Dış*, 362.

161 Şimşir, *Kürtçülük 1924*, 320-321.

162 Oran, *Türk Dış*, 361-362.

tekrar gündeme getirdi. 1926 Antlaşması ile sınır sorununa dair konulan madde İran tarafından uygulanmamaktaydı. Türkiye, İsyanı bastırmaya çalıştığı İran, kendisine sığınan isyancıların Türk birliklerince takibine müsaade etmediği gibi isyancıları da teslim etmemekte, bu durumda yeniden silahlanan isyancılar Türk sınırından içeri girmektedir. İran bunun dışında kendisine bu durumla ilgili nota veren Türkiye'ye cevap da vermemektedir.¹⁶³

Bu kırılgan ve nazik ortamda Gazi Mustafa Kemal, devreye girdi. Tahran Büyükelçisi Memduh Şevket Bey'in yerine bu göreve Hüsrev Bey (Gerede) getirildi.

Şevket Bey, Tahran'da başarılı olmakla birlikte Ağrı Ayaklanması esnasında yeni girişimler gerçekleştirmesine rağmen İran ile bir türlü işbirliği sağlanamamıştı.¹⁶⁴ Ayrıca Şevket Bey, 3. Ağrı Ayaklanması esnasında Türk ordusunun İran topraklarına girişini uygun bulmamakla beraber bunu siyasi bir terslik olarak nitelendirmektedir.¹⁶⁵ Bu nedenlerden ötürüdür ki "güvercin" lakaplı Memduh Bey yerine "şahin" lakaplı Hüsrev Bey atandı.¹⁶⁶ Hüsrev Bey'in bu göreve atanmasında, Kurtuluş Savaşı ve devrim zamanlarında Gazi Mustafa Kemal'in yanında yer alması, bu sebebiyetle Gazi Mustafa Kemal'in kendisine çok güvenmesi etkili oldu.¹⁶⁷

Şevket Bey, 29 Temmuz 1930'da Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras) Bey'e istifasını Tahran'dan "...Beş senedir Tahrandaki hükümetimiz siyasetinin tatbikinde ihtiyar ettiğim tarzın İran'da anlaşılamamasından son günlerde istenilmeyen vaziyetler husule gelmekte olduğunu görerek Tahran Büyükelçiliğinden çekilmeyi doğru ve lüzumlu buluyorum..." sözlerini kaleme aldığı bir telgrafla gönderdi.¹⁶⁸

Türkiye, bu kritik ve hassas ortamda Hüsrev Bey'in atanmasını doğru ve yerinde bir karar olarak görmektedir. 24 Temmuz 1930'da Hüsrev Bey, Yalova'da bulunan Gazi Mustafa Kemal ile görüştü. Bu görüşmede Gazi Mustafa Kemal kendisine, şunları söyledi: "...Ortak sınırlar üzerinde ortaya çıkan olaylar beni Rıza Han hakkında asla şüpheye düşürecek mahiyette değildir; zira hatırlarım ki, Pehlevi Hazretleri bu gibi meselelerin ortak faaliyetimizle ortadan kaldırılmasında kuvvetlerimizi teşrik edebileceğimizi de kabul eden samimi dostluk eserleri mahiyetinde sözler söylemiştir. Buna kıyasla Tahran memuriyetiniz Türk ve İran dostluğunun, zaten mevcut olan yüksek ve güçlü temelleri üzerinde âli bi karabet (yakınlık) binası kuracaktır. Zatiâliniz de benim ilk inkılap ve müşkilat arkadaşım olmak itibarı ile, bu nazik vazifenizi başarıyla yerine getireceksiniz; buna emniyetim vardır..!" sözlerini dile getirdi. Aynı gün İsmet İnönü de, Hüsrev Bey'e 24 Temmuz 1930'da verdiği sözlü talimatta "... Binaenaleyh sen İran Hükümeti ile seferber olmuş bir ordumuz arkanda harekete hazır halde konuşacaksınız. Bu ciddi vaziyetin icabına göre davranmak lazımdır."¹⁶⁹

163 Şimşir, *Kürtçülük* 1924, 336.

164 Şimşir, *Kürtçülük II 1924-1999*, s.337.

165 Akgül, *Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti*, s.9.

166 Oran, *Türk Dış*, 363.

167 Şimşir, *Kürtçülük* 1924, 343.

168 Şimşir, 338.

169 Şimşir, 340-342.

Gazi Mustafa Kemal, Hüsrev Bey'e veda ederken Türkiye'nin mesajını net olarak, İran ile sınır sorunlarının çözümü, barış ve dostluk siyasetinin başarılı olması olarak belirtti. Hüsrev Bey, 17 Ağustos 1930'da resmen bu göreve atandı.¹⁷⁰ Gazi Mustafa Kemal, 13 Ağustos 1930'da İran Şahı Rıza Pehlevi'ye, Hüsrev Gerede için sunduğu güven mektubunda, şunları söyledi: "...Müşarünileyhin kendisine tevdi edilecek vazâifi Zatı Hümayunlarının da takdir ve tasvibine mazhar olacak ve emniyetimizin bu yeni deliline layık olduğunu isbat edecek bir surette ifa edeceğine kaniim..." Hüsrev Bey, güvenilir, iş bitirici ve tuttuğunu koparan bir kişi olarak tanıtılmaktaydı. Hüsrev Bey de Gazi Mustafa Kemal'in İran ile dostluk ve kardeşliğe dayalı ilişkiler kurmayı arzu ettiği mesajı Rıza Pehlevi'ye sundu. Ardından Rıza Pehlevi ile bir görüşme gerçekleştirdi. Rıza Pehlevi'nin, Gazi Mustafa Kemal'e derin bir hürmet, prestij ve hayranlık duyduğunu, onun muazzam reform ve kalkınma programını kendi kudretleri nispetinde takip etmekte olduğunu, müşterek düşmanlar karşısında aralarındaki dostluğun takviyesini gerekli gördüğünü söyledi.¹⁷¹

2.2. Sınır Sorununun Çözümü

Türkiye, 1931 yılına gelindiğinde dışarıda komşuları ile barış ve dostluk ilişkileri kurmaya içeride kalkınmaya zarar vermeden sıkı ekonomik tedbirler almaya dayalı bir siyaset takip etmekteydi. Daha önce İran ile 1926'da bir antlaşma imzalanmış ancak Kürt aşiretlerinin sınırlardaki faaliyetlerinden dolayı sorunlar devam etmişti. Bu yüzden 9 Nisan 1929'da iki ülke bir araya geldi. Türkiye ve İran gerçekleştirdikleri görüşme sonunda sınırlarda asayiş ve güvenliğin hâkim olması için bir protokol ve beyanname yayınladılar.¹⁷² Bundan sonra Hüsrev Gerede'nin atanması, Gazi Mustafa Kemal ve Rıza Pehlevi'nin karşılıklı iyi niyet, barış ve dostluğa dair mesajları Türkiye ve İran ilişkilerine yeni bir boyut açtı. İki ülke birbiri ardına antlaşmalar yaptılar. İlk etapta 23 Ocak 1932'de Tevfik Rüştü Bey ve İran Dışişleri Bakanı Furugi arasında sınır çizgisinin tespit edilmesine dair "Sınır Hattının Tayinine Dair Antlaşma" ve iki ülkenin problemlerinin çözümüne dair "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedenamesi" olarak iki antlaşma yapıldı. Sınır hattının tespiti ile Ağrı Dağı'nın tümünü Türkiye, Kotur topraklarının bir bölümünü de İran aldı.¹⁷³

Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler İran Dışişleri Bakanı Mehmet Han Furugi'nin Ankara'ya gelmesi ile daha olumlu bir hal aldı. Furugi Han ve Tevfik Rüştü Bey arasında 5 Kasım 1932'de Ankara'da, "Türkiye ve İran Arasında Dostluk Muahedenamesi" ve "Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomi İşbirliği Antlaşması" imzalandı.

Antlaşmanın 1. maddesinde, Türkiye ve İran arasında bozulmaz bir barış ile içtenlikle ve devamlı bir dostluğun olacağı, 2.maddesinde iki ülkenin birbirlerinin

170 Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, yay. haz. Sami Önal, 5. bs. (İstanbul: Literatür Yayınları, Eylül 2019), 237; Şimşir, 343.

171 Kürtçülük 1924, 345-347; Borak, Atatürk'ün Resmi, 236-237.

172 Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları, 428.

173 Ahmet Özgiray, "İngiliz Belgeleri Işığında Türk İran Siyasi İlişkileri", Atatürk Araştırma Merkezi XI, 33, (1995): 694; Oran, Türk Dış, 363; Cin, "Türkiye-İran", 79

ülkesindeki diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin en fazla gözetilen devlet kuralından yararlanmaları, 3.maddesinde konsolosluk, ticaret, gümrük gemilerin geliş gidişi ve ikamet etme koşulları konularında yeni akitler gerçekleştirmek maksatları detaylandırılmaktaydı. 2 Aralık 1934'te yürürlüğe giren bu antlaşma ile sınır sorunu kesin olarak çözüldü.¹⁷⁴

Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomi İş birliği Antlaşması'na gelince, antlaşmanın birinci ve ikinci maddesinde, Türkiye ve İran'a "tarafsızlık", "saldırmazlık" sorumluluğu getirilmekteydi. Antlaşmanın diğer üç maddesinde, Türkiye veya İran'a başka bir devlet ya da devletlerin saldırması halinde saldırıya uğramayan devletin tarafsız kalması, nasıl bir tutum ve tedbir alınacağı açıklanmakta, antlaşmanın altıncı maddesinde ise, Türkiye ve İran kendi aralarında olanaklı en kısa sürede ekonomik dayanışma koşullarını düzenlemek üzere sözleşmişlerdi. Bu antlaşma 14 Temmuz 1935'te yürürlüğe girdi.¹⁷⁵

İki ülke arasında yapılan antlaşmalar doğrultusunda sınır sorunları çözüldünce Bundan sonra ilişkilerin normalleşmemesi için bir engel kalmadı. 1934 yılında İran Şahı Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'ye ziyareti ile Türkiye-İran ilişkileri hiç olmadığı kadar düzelmeye başladı. Daha önce değindiğimiz üzere aslında Gazi Mustafa Kemal ve Rıza Pehlevi'nin karşılıklı dostluk konusunda hemfikir olmaları bunu karşılıklı verdikleri demeçlerde de belirtmeleri, bu konuda somut adımlar için eylemler gerçekleştireceklerini ifade etmeleri ilişkiler adına olumlu adımlardı. Rıza Pehlevi, Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye'ye kazanımlarını takdir etmekle birlikte bu kazanımları ülkesi için bir model olarak görmekte, Türkiye de aslında bundan çok büyük bir memnuniyet duyarak bu yönde çaba sarf etmekteydi.

Rıza Pehlevi, Dışişleri Bakanı ve kalabalık bir heyeti ile 16 Haziran 1934'te Türkiye'ye geldi. İlk önce Gürbulak sınır kapısında Cumhurbaşkanının temsilcisi tarafından karşılanan Rıza Pehlevi, daha sonra Ankara'ya geçti. Burada Gazi Mustafa Kemal tarafından karşılandı.¹⁷⁶ Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye ziyareti dolayısıyla kutlamalar ve ağırlamalar gerçekleştirildi.¹⁷⁷ Ziyaret, ulusal ve uluslararası kamuoyunda büyük bir yankı uyandırdı. Türk basınında bu ziyaret geniş bir yer edindi. Basında, "Şehinşah Hz. Hoşgeldiler, sefalar getirdiler" başlıklı yazılar yazıldı.¹⁷⁸

Gazi Mustafa Kemal, 16 Haziran'da Rıza Pehlevi şerefine Çankaya Köşkü'nde verilen ziyafet sırasında "Büyük dostumuz ve aziz biraderim Şehinşah Hazretleri" diyerek başladığı konuşmasında, bu ziyareti memnuniyetle karşıladığını belirtti. Türkiye-İran ilişkilerinde dostluğun önemine ilişkin, Türkiye ve İran ilişkilerinin geçmişi gözden geçirildiğinde bu iki devletin dostluktan ayrıldıkları zamanların en zor dönemleri yaşadıklarının görüldüğünü ancak iki ülkenin milletlerinin doğal eğilimleri ve yüksek çıkarları gereği olan dostluk bağlarının güçlendikçe, her iki milletin güçlü duruma gelip refaha ulaştığını, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu gerçeği tamamen anlayarak İran

¹⁷⁴ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*, 429-430.

¹⁷⁵ Soysal, 432-433.

¹⁷⁶ Şimşir, *Kürtçülük 1924*, 352.

¹⁷⁷ Özgiray, "İngiliz Belgeleri," 695.

¹⁷⁸ "Şehinşah Hz. Hoşgeldiler, Sefalar Getirdiler," *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1934, 1.

dostluğunu siyasetinin en esaslı ilkelerinden biri haline getirdiğini söyledi. Gazi Mustafa Kemal, konuşmasında ayrıca Rıza Pehlevi'nin güçlü idaresi altında komşu ve kardeş memlekette de aynı duygu ve görüşlere değer ve önem verildiğini bunun sonucu olarak sarsılmaz ve silinmez bir Türkiye İran dostluğunun kurulduğunu ifade etti.

Gazi Mustafa Kemal konuşmasının devamında, Rıza Pehlevi şahsında İran'da gerçekleşen bütün ilerlemeleri büyük bir ilgi ve muhabbetle takip ettiklerini, bu ziyaretle Türkiye-İran ilişkilerinde dostluğun bir kat daha arttığını ve bu dostluğun medeniyet, insanlık için sevinilecek bir sonuç olduğunu, tarihin bu günü sadece Türkiye-İran münasebetlerinde değil cihan barışında da sayılı bir gün olarak kaydedileceği sözlerini dile getirdi.¹⁷⁹ Gazi'nin bu konuşmasına karşılık Rıza Pehlevi, öncelikle Türkiye'ye geldiği günden beri kendisine gösterilen ilgi ve alakadan büyük bir memnuniyet duyduğunu ifade etti. Gazi Mustafa Kemal'e "Reisicumhur Hazretleri" diyerek yaptığı konuşmada, devlet idaresini eline aldığı ilk günden itibaren Türkiye ile dostluk gereğini hissettiğini, Türkiye ve İran arasında çok samimi bağların mevcut olduğunu ve bunu bugünkü mesut vesile ile görme imkânı elde ettiğini söyledi. Rıza Pehlevi, konuşmasının devamında *"Ve işin esası o derece sağlamdır ki bu dostluk gelecekte her türlü sarsıntıdan korunaklı bulunacaktır. Komşu ve kardeş iki millet büyük bir güven ve yürekte inancıyla birbiriyle dayanışarak ilerlemeyi sürdürmek uygarlığın genişletilmesine çalışmak ve genel dünya barışına hizmet etmek kutsal görevini yerine getireceklerdir. Aziz kardeşimi yeniden görmeyi çok arzu eder fırsat çıktığında İran'a gelerek bizleri onurlandırmak suretiyle kıvanç vereceklerini ümit ederim..."*¹⁸⁰

Rıza Pehlevi'nin ziyareti, Türkiye'de hükümet başta olmak üzere gerek basın dünyasında gerek halk arasında büyük bir memnuniyet yarattı. Bu memnuniyet şüphesiz iki ülkenin dostluğu ve devam edecek iyi ilişkilerin ülkeye katacaklarına dairdi. Başbakan İsmet İnönü de Rıza Pehlevi'nin ziyaretine dair 18 Haziran 1934'te mecliste yaptığı konuşmada, şu sözleri ifade etti:¹⁸¹ *"... Halkımız her tarafta kendiliğinden duygularımızı ve iki millet arasındaki kardeşliğin yüksek çıkarlarını bilmekte ve inanmakta olup sevgi ve ilgisini göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri yeni Türkiye devleti için olduğu gibi Şehinşah Hazretleri de yeni İran devletinin bağımsızlık aşkını, soylu duygularını, çalışkanlığını temsil eden büyük bir kişiliktir... Sınır anlaşmazlığı... İki milletin başında bulunan başkanlarının geleceğini gören, büyük millet çıkarlarını gören irade ve dirayetleri ile bu sorun çözüme kavuşmuş oluyor... İktisadi bakımdan birbirimize yakın ve birçok coğrafi ve doğal nedenlerle bağlı bulunuyoruz. İnancımız kuvvetlidir ki bu yeni hava ve yeni dönemin ortaya çıkıp gelişmesi sırasında iktisaden dahi her iki ülke de bundan oldukça yararlanacaktır."*

Rıza Pehlevi, Ankara'da olduğu günlerde büyük bir geçit töreni düzenlendi, 19 Haziran akşamı Halkevinde bir ziyarette bulundu. Bu ziyareti nedeniyle sergilenen Özsoy

179 Yüksel Özgen, ed., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1925-1938)*, cilt III, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Türk İnkılap Tarihi, 2024), 214; "Gazi Hz.nin Nutukları," *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1934, 1.

180 "Gazi Hz.nin Nutukları", 1.

181 *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1920-1938)*, cilt 1, (Ankara: TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu 1992), 372-374.

Operası'nı izledi, 20 Haziran'da Ankara'dan ayrıldı. Gazi Mustafa Kemal, Eskişehir-Uşak-Manisa-İzmir-Balıkesir-Çanakkale üzerinden İstanbul'a kadar süren gezide kendisine eşlik etti. Eskişehir'de Hava Okulu, İzmir'de Kız Öğretmen Okulu ve Halkevi ziyaret edildi, askeri birliklerde teftişlerde bulunuldu. 25 Haziran'da Çanakkale'den İstanbul'a geçen Rıza Pehlevi, bir hafta boyunca burada incelemelerde bulunduktan sonra 2 Temmuz'da ülkesine dönmek üzere Trabzon'a hareket etti.¹⁸²

Türkiye'de Gazi Mustafa Kemal iktidarı ve İran'da Rıza Pehlevi iktidarının Türkiye-İran ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye ve İran arasında sınır sorunlarının çözümü iki liderin iktidarı dönemindedir. Ancak coğrafi açıdan merkezde bulunan İran'ın, Türkiye, Irak ve Afganistan ile var olan bu sorunu bölgede hala bir güvenlik açığı oluşturmakta, kalıcı bir barış ortamını olanaksız kılmaktaydı. Bu bağlamda ilk adım Irak hükümetinden geldi. Irak 1930'da İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra 1933'te İran ve Türkiye'ye bir saldırmazlık antlaşması yapılması önerisinde bulunmuştu. Onun bu önerisi Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştı. Çünkü 1931 haziran ayında Kral Faysal Türkiye'yi ziyaret etmiş, Başbakan Nuri Said Paşa da Ankara'da siyasal görüşmelerde bulunmuştu. Türkiye ve Irak arasındaki bu olumlu adımların aksine Irak ve İran arasında başta Şattülrap sınır anlaşmazlığı olmak üzere, Sünni-Şii çatışması, Kürtlerin isyana kışkırtılması gibi sorunlar bulunmakta, bu da iki devlet arasında olumlu ilişkiler kurulmasını engellemekteydi.¹⁸³

Irak'ın önerisine Türkiye, ayrı ayrı saldırmazlık antlaşmaları yerine bölgesel bir pakt yapılmasını uygun görerek paktta İngiltere ve Sovyet Rusya'nın da yer alması gerektiği şeklinde bir karşılık verdi.¹⁸⁴ Türkiye, Irak'ın hala İngiltere'den tam anlamıyla bağımsızlığını kazanmadığını, 1929 Protokolü gereği de Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya danışmadan böylesi bir antlaşmaya girişemeyeceğini belirtti.¹⁸⁵ Ancak İngiltere ve Sovyet Rusya'nın böylesi bir pakta karşı sorun çıkarmaması üzerine Türkiye, İran ve Irak Cenevre'de bir araya geldi. 2 Ekim 1935'te bu üç devlet arasında bir saldırmazlık antlaşması yapıldı. 8 Temmuz 1937'de bu üç devlete Afganistan da katılınca bu dört devlet arasında Sadabat Paktı imzalandı.¹⁸⁶

Sadabat Paktı, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, İran Dışişleri Bakanı Sami, Afganistan Dışişleri Bakanı Feiz Muhammed Han ve Irak Dışişleri Bakanı Naci El Asil tarafından imzalandı. Bir giriş ve on maddeden oluşan Paktnin girişinde, dostluk ve iyi ilişkiler kurmak amacıyla olan devletlerin Yakındoğu'da barış ve güvenliği sağlamak bu suretle de genel barışı sağlamak amacıyla hareket ettikleri belirtildi.¹⁸⁷ Antlaşmanın birinci maddesinde tarafların birbirlerinin "iç işlerine karışmayacakları", ikinci maddesinde birbirinin "sınırlarının dokunulmazlığına saygı", üçüncü maddesinde "dayanımlar yapılması", dördüncü ve beşinci maddesinde "saldırmazlık", altıncı

182 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (1923-1938), cilt III* (Ankara: Bilgi, 1996), 188-189.

183 Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları*, 590.

184 Soysal, 590.

185 Oran, *Türk Dış*, 367.

186 Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, 328-334; Gönlübol, Sar, "1919-1938," 106.

187 Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, 334.

maddesinde bir üçüncü devlete karşı da saldırıya geçilmeyeceği, yedinci maddesinde “birbirlerine karşı kışkırtma ve gizli örgütlere olanak bırakmama” antlaşmanın sekizinci maddesinde ise “Savaştan vazgeçilmesine ilişkin 1928 Briand Kellogg Paktına saygı ve uyuşmazlıkların barışçı yoldan çözümü”, yükümlülükleri getirildi. Antlaşmanın dokuzuncu maddesinde Paktın Milletler Cemiyeti Yasası ile uyum içinde olduğu ortaya konuldu.¹⁸⁸

Sadabat Paktı, Türkiye için Gazi Mustafa Kemal’in dış politikada barışçıl ve güven ortamında, komşuları ile birlikte iyi ilişkiler kurması, ideali doğrultusunda atılan önemli bir adımdı. Bu pakt dolayısıyla İran Şahı Rıza Pehlevi, Gazi Mustafa Kemal’e gönderdiği tebrik mesajında, “*Bundan sonra, çözülmez bir bağla birleşmiş olan memleketlerimiz, samimi ve verimli iş birliklerini barışın hizmetine koyabileceklerdir*” demektedir. Gazi Mustafa Kemal de, “Rıza Pehlevi’ye, “*Memleketlerimizin, sulh idealinde, müşterek bir eseri olan bu misakın (paktın) hepimiz için ve dünya sulhü için kudsî olmasını dilerim*” diye karşılık verdi.¹⁸⁹

Sadabat Paktı, uluslararası barış politikasına saygı çerçevesinde doğu ülkelerinin bir araya gelerek kurduğu bir oluşumu ifade etmekteydi. Doğu ülkeleri batının emperyalist saldırılarına karşı sınırlarını korumak adına ittifak halinde bir oluşumu zorunlu görmüşlerdi.¹⁹⁰

188 Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları, 591; Çelik, 100 Soruda, 99-100; Gönübol, Sar, “1919-1938,” 107.

189 Şimşir, Atatürk ve Afganistan, 336.

190 Bayraktar, “Atatürk’ün Orta Doğu”, 673.

KAYNAKÇA

1. Araştırma Eserler

- Abrahamian, Ervand. *Modern İran Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Armaoğlu, Fahir. *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2004.
- Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2010.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1 Temmuz 1923- 17 Eylül 1924), cilt 16. İstanbul: Kaynak, Mayıs 2005.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (18 Eylül 1924- 27 Eylül 1925), cilt 17. İstanbul: Kaynak, Ağustos 2005.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1920-1921), cilt 10. İstanbul: Kaynak, 2003.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (1922-1923), cilt 14. İstanbul: Kaynak, 2004.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (23 Ocak1923-30 Haziran), cilt 15. İstanbul: Kaynak, 2005.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (27 Eylül 1925- 12 Ekim 1927), cilt 18. İstanbul: Kaynak, Mart 2006.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, (5 Ekim 1921-5 Mayıs 1922), cilt 12, İstanbul: Kaynak, 2004.
- Axworthy, Michael. *İran Aklın İmparatorluğu, Zerdüş'ten Günümüze İran Tarihi*, çev. Özlem Gitmez, İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Borak, Sadi. *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.
- Bozarslan, Hamit. *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Çelik, Edip. *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, Haziran 1969.

- Dupont, Anne- Laure ve Jaouen Catherine Mayeur ve Verdeil Chantal. *Ortadoğu Tarihi, 19.Yüzyıldan Günümüze*, Çev. Ayşe Meral, Yay. Haz. Taşkın Takış, Ufuk Çoşkun, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Garthwaite, Gene R. İran Tarihi, Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2011.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, cilt I. İstanbul: Kaynak, 1992.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, cilt II. İstanbul: Kaynak, Şubat 1992.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem. “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası” *Olaylarla Türk Dış Politikası*, cilt 1-2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler, 1937.
- Hopkirk, Peter. İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Bilgin Yayınları, 1995.
- Hüsrev Gerede'nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, Yay. Haz. Sami Önal, 5. bs. İstanbul: Literatür Yayınları, Eylül 2019.
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1920-1938), cilt 1. Ankara: TBMM, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu 1992.
- Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960),82-83, 163,297.
- Lewis, Bernard. *Modern Ortadoğu Nasıl Kuruldu?*, çev. Doğan Terzi, İstanbul: Kronik Yayınları, 2022.
- Lewis, Bernard. *Ortadoğu*, çev. Selen Y. Kölay, 3. bs. Ankara: Phoenix Yayınları, 2003.
- Mansel, Philip. *Sultanların İltişamı*, çev. Nigar Alemdar, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.
- Moazami, Behrooz. İran'da Devlet, Din ve Devrim 1796'dan Bugüne, çev. Bahar Bilgen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Oran Baskın, ed. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), cilt 1. İstanbul: İletişim, 2001.
- Özgen Yüksel, ed. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1922-1924), cilt II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Türk İnkılap Tarihi.
- Özgen Yüksel, ed. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1925-1938), cilt III. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Türk İnkılap Tarihi, (2024), 214
- Sarıhan, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına, cilt 4. Ankara: TTKY, 1996.
- Sarıhan, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Erzurum Kongresi'nden TBMM'YE, cilt 2. Ankara: TTKY, 1994.

- Sarıhan, Zeki. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne, cilt 1. Ankara: TTKY, 1993.
- Soysal, İsmail. Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), cilt 1. 2. bs. Ankara: TTKY, 2000.
- Şimşir, Bilal N. *Atatürk ve Afganistan*, Ankara: TTKY, 2019.
- Şimşir, Bilal N. Kürtçülük 1787-1923, cilt I. 2. bs. İstanbul: Bilgi, Ağustos 2007.
- Şimşir, Bilal N. Kürtçülük 1924- 1999, cilt II. 2. bs. İstanbul: Bilgi, Ocak 2009.
- Şimşir, Bilal N. Atatürk İle Yazışmalar (1920-1923), cilt I, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
- Tuncer, Hüner. *Atatürkçü Dış Politika*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde TEK-PARTİ YÖNETİMİ'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1981
- Turan, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi (1923-1938), cilt III. Ankara: Bilgi,1996.
- Türk İstiklal Harbi, Doğu Cephesi (1919-1921), cilt III. Ankara: Genelkurmay, 1995.
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1972).
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Yılmaz Karadeniz, Yılmaz. İran Tarihi (1700-1925). İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.

2. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

3. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)

Cumhuriyet

4. Makaleler

- “Gazi Hz.nin Nutukları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1934.
- “Şehinşah Hz. Hoşgeldiler, sefalar getirdiler” *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1934.
- Ahmet Özgiray, “İngiliz Belgeleri Işığında Türk İran Siyasi İlişkileri”, Atatürk Araştırma Merkezi XI, 33, (1995) : 176-177.
- Akgül, L.Hilal. “Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 7, (2012):1-42.

- Atnur, İbrahim Ethem. “İsmail Ağa Simko’nun Aşireti, Ailesi ve Reisliğinin İlk Yılları”, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, ed. Orhan Kılıç, (Ankara: 9-10 Ocak 2014), 259-280.
- Bayraktar, Bayram. “Atatürk’ün Orta Doğu Politikası”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS) Bildirileri*, cilt II, 663-678, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2007, 663-678.
- Çetinsaya, Gökhan. “Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e Türk-İran İlişkileri 1919-1925”, *Atatürk Araştırma Merkezi* 16, 48, (2000) :769- 796
- Erdal, İbrahim. “Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk İran İlişkileri ve Sadabat Paktı”, *Karadeniz Araştırmaları* 34, (01.04.2012) :77-88.
- Kaya, Mehmet. “Simko Ağa İsyanının Türk-İran İlişkileri Üzerindeki Etkileri (1905-1930)”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 7, 14, (2017) :201-210.
- Kurtuluş, Rıza. “Rıza Şah Pehlevi”, *İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, 67.
- Metin, Celal. “Atatürk Döneminde Türkiye-İran İlişkileri”, *Atatürk Ansiklopedisi*, 1: Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 29. 06. 2021.
- Okur, Mehmet. “Atatürk Tarafından Yabancı Devlet Başkanlarına Verilen Hediyeler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu* 33-34(Mayıs-Kasım 2004): 79-88.
- Özdemir, Seçil. “Türkiye- İran Sınır Meseleleri: 1913-1939” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* 18, 28 (2020): 163-188.
- Ünal, Fatih. “Şikak Aşireti ve Reisi Simko Lakaplı İsmail Ağa’nın Faaliyetleri”, *Tarih* 44, (2012): 169-198.

5. Tezler

- Cin, Barış. “Türkiye-İran İlişkileri (1923-1938)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2006.
- Kaya, Mehmet. “Türk-İran İlişkileri (1923-1938)”, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Extended Abstract

Iran is a geographically, politically, culturally and historically important country with roots in very distant past and has been the homeland of numerous civilizations. Its relation with the Ottoman Empire was generally one of conflict and war due to border disputes, Shia – Sunni sectarian divide and struggle for regional domination. Although, from the second Kasr-ı Şîrîn treaty up to the end of the 19th century, the general character of the relation had turned to one of peace, they remained distant and cold. Following the Mondros Armistice ending World War I, National Struggle had erupted in Anatolia and Mustafa Kemal Atatürk played a dominant role in the beginnings and successful results of the movement, consequently founding the independent Republic of Türkiye.

During the epoch of Mustafa Kemal Atatürk, who pursued a foreign policy based upon the tenets of Türkiye independence and peace, development of relations with neighboring countries and protection of border security through reciprocal treaties were given priority. However, despite all diplomatic contact, Türkiye – Iran relations couldn't be straightened out due to such reasons as predominantly border disputes but also cross-border tribal activity. Even the 22 April 1926 Türkiye – Iran Friendship and Security Treaty didn't bring lasting peace because of the cross-border activities of Kurdish tribes. As a result, Türkiye was left with a large border security problem stemming from tribal activities.

Thanks to the reciprocal endeavors of both countries, on 9 April 1929 a contract between Türkiye and Iran was published in a joint statement aiming to establish border security. By 1931, Türkiye was pursuing a tight domestic economic policy while advocating for a foreign policy absolutely based on peace and friendship. In this vein, in 1932, Türkiye and Iran signed "Dostluk Muahednamesi" and the Treaty of Security, Neutrality and Economic Cooperation, which solved the border disputes. Consequently, relations began to normalize.

The reciprocal goodwill and honest endeavors of Mustafa Kemal Atatürk and Shah Reza Pehlevi of Iran played an important role in the taking of steps leading to the rehabilitation of Türkiye – Iran relations. Once the border disputes were solved as a result of the two leaders' endeavors, other positive developments in the relations of the two countries followed. The magnificent state visit of Shah Reza Pehlevi to Ankara in 1934 was the epitome of friendly relations. The endeavors of the two leaders resulted in the countries of the region to act concordantly in establishing a bloc in order to maintain peace and security. Consequently, the countries in the region signed the treaty called Sa'dâbâd Pact with the aim and intention to establish regional peace and security with joint and coordinated efforts.

CIA Belgelerinde Türkiye-Yunanistan Savaş Senaryoları

War Scenarios Between Türkiye And Greece in CIA Documents

Alper KARAŞIN*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Alper KARAŞIN

Orcid : 0000-0003-3485-2992
e-posta : alperkarasin@gmail.com

* Öğretim Görevlisi, Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi, Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Başvuru tarihi/Submitted date:
20 Ağustos 2025
Revizyon talebi/Revision requested:
8 Eylül 2025
Son revizyon/Last revision received:
15 Eylül 2025
Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
17 Eylül 2025

Atıf/Citation:
Karaşin, Alper. "CIA Belgelerinde
Türkiye-Yunanistan Savaş Senaryoları."
Journal of History and Strategy 2 (Eylül
2025): 55-77.

Öz

Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirdiği askeri müdahale ve 1970'li yıllarda Ege Denizi'nde başlattığı petrol arama faaliyetleri, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu gelişmeler, iki ülke arasında tarihsel ve jeopolitik rekabeti derinleştirerek, bölgesel güvenlik ortamında ciddi gerginliklere yol açmıştır. Yaşanan krizler, sadece ikili ilişkiler düzeyinde kalmamış aynı zamanda uluslararası aktörlerin, özellikle de ABD istihbarat örgütü CIA'nın dikkatini çekmiştir.

CIA, 1970'li ve 1980'li yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek muhtemel bir savaşa ilişkin çeşitli raporlar hazırlamıştır. 1970'lerdeki rapor savaş olasılığına daha sınırlı bir şekilde yer verirken, 1980'lerde hazırlanan analizlerde bu olasılık daha ciddi biçimde ele alınmış; aynı zamanda ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarları kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, CIA arşivlerinde yer alan ve Türkiye Yunanistan arasında çıkması muhtemel bir savaşı konu alan senaryoları içeren raporları analiz ederek, dönemin güvenlik ortamını ve uluslararası bağlamını aydınlatmaktır. Belgelerin içerik analizine dayanarak, ABD'nin bu krizler karşısındaki tutumu ve muhtemel müdahale stratejileri de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *CIA, Türkiye, Yunanistan, Ege Sorunu, Petrol.*

Abstract

Türkiye's military intervention in Cyprus in 1974 and its initiation of oil exploration activities in the Aegean Sea during the 1970s marked a significant turning point in Turkish Greek relations. These developments deepened the historical and geopolitical rivalry between the two countries, leading to serious tensions in the regional security environment. The crises that emerged were not limited to bilateral relations but also attracted the attention of international actors, particularly the U.S. intelligence agency, the CIA.

During the 1970s and 1980s, the CIA prepared various reports regarding a possible war between Türkiye and Greece. While the report from the 1970s addressed the likelihood of war in a more limited scope, the analyses from the 1980s treated this possibility more seriously and provided a comprehensive assessment of the United States' strategic interests in the region.

The primary aim of this study is to analyze the CIA reports that include scenarios of a potential war between Türkiye and Greece, to shed light on the security environment and international context of the period. Based on a content analysis of the documents, the study also evaluates the United States' stance in the face of these crises and its possible intervention strategies.

Keywords: *CIA, Türkiye, Greece, Aegean Dispute, Oil.*

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) istihbarat ihtiyacı, devletin kuruluş yıllarına kadar uzanır. Bu erken dönemde, gizli faaliyetlerin yürütülebilmesi için özel bir fon oluşturulmuş ve çeşitli casusluk faaliyetlerinde bulunulmuştur.¹ ABD, 1917 yılında I. Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri yanında katıldığında, Amerikan istihbaratı İngiliz istihbaratıyla yakın ilişkiler geliştirmiştir.² Başkan Woodrow Wilson, dış politikaya ilişkin kararlarında akademik temelli bilgilere ihtiyaç duymuş ve bu amaçla Soruşturma Grubu (The Inquiry) kurulmuştur. Aynı dönemde, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde, gizlilik esasına dayalı bir istihbarat merkezi oluşturulmuş ve bu birim "U-1" olarak adlandırılmıştır. U-1, birkaç istisna dışında sahada doğrudan operasyon yürütmemiştir. Birimin temel işlevi, casusluk faaliyetleri ve olası operasyonlar hakkında Beyaz Saray'a öneriler sunmaktır. U-1 yöneticileri, İngilizlerle sürdürülen istihbarat iş birliğine önem vermekle birlikte, ABD'nin kendi bağımsız istihbarat kapasitesini geliştirmesi gerektiğini savunmuşlardır.³

II. Dünya Savaşı ABD'nin istihbarata bakış açısını köklü biçimde değiştirmiştir. Savaş öncesinde, ülkede çeşitli kurumlar bağımsız biçimde istihbarat faaliyetleri

1 Bkz. Richard E. Schroeder, *The Foundation of the CIA: Harry Truman, the Missouri Gang, and the Origins of the Cold War*, (Columbia: University of Missouri Press, 2017), 7-8.

2 Rhodri Jeffreys-Jones, *CIA Tarihi 1947-2022 Amerikan Gizli Servisi ve Faaliyetleri*, çev. Ayşe Doğanacı (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 15, 20.

3 Jeffreys-Jones, *CIA Tarihi*, 21, 24.

yürütmekteydi; ancak merkezi bir yapı mevcut değildi. Bu eksikliği gidermek amacıyla Başkan Franklin D. Roosevelt, 1941 yılında William J. Donovan'ı Washington'a çağırarak yeni bir istihbarat yapılanması üzerinde çalışmasını istemiştir.⁴ Bu çalışmalar sonucunda aynı yıl Enformasyon Koordinatörlüğü (COI-Office of the Coordinator of Information) kurulmuştur. COI, bünyesinde ülkenin önde gelen tarihçileri ve bilim insanlarını barındıran, analiz ve araştırma temelli bir kuruluş olarak yapılandırılmıştır. 1942 yılında, başkanlık kararnamesiyle COI'nin yapısı değiştirilmiş ve Stratejik Hizmetler Bürosu⁵ (OSS-Office of Strategic Services) adıyla yeniden organize edilmiştir. OSS'ye stratejik bilgi toplama, analiz etme, planlama ve operasyon yönetme görevleri verilmiştir.⁶

Savaşın sona ermesinin ardından, Başkan Harry S. Truman, 20 Eylül 1945 tarihinde Donovan'ın başında bulunduğu OSS'yi kapatmıştır.⁷ Ancak bu karar uzun ömürlü olmamış; II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin yükselişi ve komünizm tehdidinin artması, ABD'nin istihbarata bakışında yeni bir değişime neden olmuştur. Truman, 1947 yılında Kongre'de yaptığı konuşmada, komünist faaliyetlerin ulusal güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturduğunu vurgulamış ve bu tehditle mücadele edecek politikaların benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, kalıcı ve merkezi bir istihbarat teşkilatının kurulmasını önermiştir. Bu öneri doğrultusunda, aynı yıl kabul edilen 1947 Ulusal Güvenlik Yasası (National Security Act of 1947) ile Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA-Central Intelligence Agency) resmen kurulmuştur.⁸

1. CIA'nın Savaş Senaryolarının Hazırlanmasındaki Rolü

CIA kurulmadan önce, ABD'de çeşitli kurumlar bağımsız olarak istihbarat faaliyetleri yürütmekteydi. Bu kurumların, plan hazırlama konusunda oldukça titiz ve ısrarcı oldukları söylenebilir. ABD'nin karşılaşılabileceği olası durumlara karşı çok sayıda plan geliştirilmiş, bu planlar zaman içinde güncellenmiş ve en düşük olasılıklı senaryolar dahi göz ardı edilmemiştir. Zira istihbaratın değeri, bilginin ne zaman işe yarayacağını öngörülemez olmasında yatmaktadır. Her senaryoya dair bir planın olmaması, ABD'nin hazırlıksız yakalanmasına yol açabileceği düşüncesiyle tüm ihtimaller değerlendirilmiştir.⁹

CIA, özellikle geleceğe yönelik planlama konusunda seleflerinin bu yaklaşımını sürdürmüştür. CIA Başkanı Allen Dulles bu durumu şu sözlerle ifade eder: *"Bugün, bir sonraki tehlikenin nerede ortaya çıkacağını öngörmek imkânsız hale gelmiştir. İstihbaratın görevi, hükümetin harekete geçebilmesi için bu tür tehlikeler konusunda önceden uyarıda bulunmaktır. ...Sürekli tetikte olan, dünyanın hemen her bölgesindeki*

4 Allen Dulles, *The Craft of Intelligence*, (New York: The New American Library, 1965), 39.

5 William J. Donovan, OSS'nin kuruluşu ve işleyişi hakkında kaynak bir çalışma için bkz. Richard Harris Smith, *OSS The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*, (United States of America: A Delta Book, 1973).

6 Dulles, *The Craft*, 39.

7 Jeffreys-Jones, *CIA Tarihi*, 46.

8 Dulles, *The Craft*, 41.

9 George Friedman, *Amerika'nın Gizli Savaşı Amerika ve Düşmanları Arasındaki Küresel Çatışma*, çev. Enver Günsel, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2014), 97-98.

gelişmeleri doğru ve hızlı bir şekilde raporlayabilen, sıkı bir şekilde örgütlenmiş ve koordine edilmiş bir istihbarat servisi, sürprizlere karşı alabileceğimiz en iyi sigortadır. ...Hükümetimiz hem önceden uyarılmalı hem de hazırlıklı olmalıdır”¹⁰.

CIA’nın görev tanımı göz önünde bulundurulduğunda, savaş senaryolarının oluşturulmasında kilit bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu senaryoların hazırlanması çok katmanlı bir süreçtir ve CIA bu süreçte çeşitli düzeylerde katkı sunar. Sürecin ilk adımı, ilgili ülke, bölge ya da aktöre ilişkin çok boyutlu istihbaratın toplanmasıdır.

İstihbarat, devletin insan kaynağı ve teknolojik kapasitesine bağlı olarak çeşitli yöntemlerle elde edilir. İnsan istihbaratı (HUMINT-Human Intelligence); ajanlar, saha kaynakları ve yerel iş birlikçileri aracılığıyla bilgi toplamayı içermektedir. Sinyal istihbaratı (SIGINT-Signal Intelligence); telefon, radyo ve internet gibi iletişim ağlarının izlenmesiyle ulaşılmaktadır. Açık kaynak istihbaratı (OSINT-Open Source Intelligence); basın, medya, akademik yayınlar ve kamuya açık belgelerden sağlanan bilgilerdir.¹¹ Görüntü istihbaratı (GEOINT-Geospatial Intelligence); ise uydu ve hava görüntüleriyle askeri hareketliliğin izlenmesiyle elde edilmektedir.¹²

CIA’nın analiz birimi, elde edilen bilgileri değerlendirerek olası senaryo ihtimalini hesaplar. Hedef ülkenin askeri kapasitesi, siyasi yapısı, liderliği, kırılganlıkları ve uluslararası ittifakları gibi faktörler dikkate alınarak analizler yapılır. Bu analizler sonucunda çeşitli senaryo seçenekleri geliştirilir. Senaryo seçenekleri en iyi, en kötü, en olası vb. şeklinde hazırlanarak raporlarda yer bulur.¹³

Senaryo analizleri yalnızca “Savaş çıkar mı?” sorusuna değil; “Savaş çıkarsa nasıl bir seyir izler?”, “ABD’nin çıkarları nasıl etkilenir?”, “İttifak ilişkileri ne yönde değişir?”, “Hangi tedbirler alınmalıdır?” gibi çeşitli sorulara da yanıt arar. CIA, bu kapsamlı analizlerle Beyaz Saray ve Savunma Bakanlığı’na çeşitli politika ve müdahale önerileri sunar. Bu öneriler çoğunlukla müdahale etme ya da etmeme seçenekleri, diplomatik ve ekonomik baskı araçları ile askeri müdahalenin risk ve fırsatları başlıklarında toplanır. Tüm bu çalışmalar, en düşük olasılıklı senaryoları dahi hesaba katarak ABD’nin sürpriz gelişmelere karşı hazırlıklı olmasını sağlamayı amaçlar.

10 Dulles, *The Craft*, 51-52.

11 Aleksandr Orlov kitabında CIA’nın açık kaynaklardan nasıl ve ne kadar yararlandığını kaleme almıştır. Bkz. Aleksandr Orlov, *İstihbarat ve Gerilla Harbi El Kitabı*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964), 17-18.

12 Bkz. Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, (İstanbul: Destek Yayınları, 2023), 116-131. Dulles, *The Craft*, 56-64.

13 CIA bu süreçte analiz teknikleri üzerine çeşitli araştırmalar yapmış, bu araştırmalar da raporlarda yer almıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi “Handbook of Bayesian Analysis for Intelligence” başlıklı rapordur. Bu raporda olasılık kuramı içinde incelenen Bayes Teoremi’nin istihbaratta nasıl kullanılabileceği açıklanmaya çalışılmıştır. Bkz. CIA-RDP86B00269R001100080001-0. Bayes Teoremi’ni ele alan bir başka önemli çalışma Jack Zlotnick’in “Bayes Theorem for Intelligence Analysis” başlıklı makalesidir. Bkz. CIA-RDP78T03194A000300010013-8.

2. Ege Denizi'nde Hakimiyet Mücadelesi

Türkler Ege Denizi'ne açılmadan önce bölgede Bizans ve İtalyan devletleri arasında çekişme sürmekteydi. Bu mücadeleye, Menteşe Adaları'nı ele geçirerek Saint-Jean Şövalyeleri de dahil olmuştur. Çaka Bey, Ege Denizi'nde önemli başarılar kazanmış, Menteşeoğulları da kısa süreliğine bölgede etkisini göstermiştir. Osmanlı Devleti, XV. yüzyılda Ege Denizi'nde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Osmanlı, adaları Venedik, Ceneviz ve Saint-Jean Şövalyeleri'nden alarak 1718 yılında Ege Denizi'ni bir Türk gölü haline getirmiştir.¹⁴

Avrupa güçleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik çeşitli plan ve projeler hazırlamışlardır. Bu paylaşım plan ve projelerinde Ege Denizi de kendisine yer bulmuştur.¹⁵ Osmanlı Devleti 1830'da Yunanistan bağımsızlığını elde edinceye kadar Ege Denizi'nde kesintisiz hakimiyetini sürdürmüştür. Yunanistan'ın bağımsızlığıyla birlikte Osmanlı Devleti, Ege Denizi'ndeki üstünlüğünü kaybetmiştir. Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik politikaları sonunda 1912'de Uşi, 1913'te Londra Antlaşmaları ile adaların birçoğunun egemenliği İtalya ve Yunanistan'ın eline geçmiştir.¹⁶ Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Ege Denizi'nde denge kurulmuştur. Ancak bu denge uzun süreli olamamıştır.

1930'lu yıllarda Avrupa'daki revizyonist devletlerin izledikleri politikalar ve II. Dünya Savaşı'na doğru giden süreçte uluslararası arenada yaşanan gerginlikler, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. İki ülke arasında Ege Denizi'ndeki karasuları sınırı, geleneksel deniz hukuku ilkelerine göre 3 mil¹⁷ esas alınarak belirlenmiş; Lozan Barış Antlaşması'nda dönemin deniz hukukundan farklı ya da aykırı bir maddeye yer verilmemiştir. Ancak 17 Eylül 1936 tarihinde Yunanistan, tek taraflı olarak karasularını 3 milden 6 mile çıkarmıştır.¹⁸ Bu kararda, İtalya'nın irredentist politikalarına karşı Yunanistan'ın denizden gelebilecek saldırılara karşı güvenlik alanını genişletme amacı etkili olmuştur. Ancak Yunanistan'ın attığı bu adım ile Ege Denizi'ndeki denge bozulmuştur. Türkiye ise karasularını 1964 yılında 6 mile çıkarmıştır.¹⁹

14 Sertaç Hami Başeren, *Ege Sorunları*, (Ankara: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006), 16-18. Cihat Yayıcı, *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevaplarla*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 14.

15 Paylaşım projelerinden bazıları için bkz. Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, çev. Pulat Tacar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 239-246, 251-254, 255-279, 377-378.

16 Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015), 28-39. Yayıcı, *Yunanistan Talepleri*, 18-19. Başeren, *Ege Sorunları*, 30-35.

17 Ülkenin karadan ateşlenen toprakların menzili nedeniyle karasuları 3 mil olarak tanımlanmıştır. Tarihsel süreç için bkz. H. S. K. Kent, "The Historical Origins of the Three-Mile Limit", *The American Journal of International Law* 48 (October 1954): 537.

18 Yunanistan ve Türkiye arasında kıta sahanlığını sınırlandıran herhangi bir antlaşma yoktur. Bkz. Sertaç Hami Başeren, *Doğu Akdeniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*, İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2010), 3.

19 Hayta, *1911'den Günümüze Ege*, 188-189.

II. Dünya Savaşı'nın ardından iki ülkede Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO-North Atlantic Treaty Organization) üye olmasıyla geçici bir denge sağlanmıştır. Bu süreç de uzun ömürlü olmamıştır. Yunanistan'ın Ege Denizi'nde stratejik üstünlük kurma isteği nedeniyle Lozan Barış Antlaşması'na aykırı hareket etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliklere yol açmıştır. Ege Denizi'nin jeopolitik önemi de göz önünde bulundurulduğunda, iki ülkenin hukuksal yorum farkları ve bölgede üstünlük sağlama çabaları gelecekte yaşanacak gerginlikleri daha karmaşık bir hale getirmiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasında karasularının genişletilmesi, kıta sahanlığı, adaların silahlandırılması, egemenliği tartışmalı adacık ve kayalıklar ile hava sahası konularında ciddi anlaşmazlıklar yaşanmıştır.²⁰ Yunanistan, 1960'lı yıllardan itibaren Ege Denizi'nde sismografik çalışmalar ve petrol aramaları sürdürmektedir.²¹ Yunanistan'ın Ege Denizi'nde petrol keşfi, bölgenin jeopolitik önemine enerji boyutunu da eklemiştir. Dünyada enerji krizlerinin yaşandığı bir dönemde gündeme gelen olası petrol rezervleri, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da karmaşık hale getirmiştir.

3. Ege Denizi'nde Petrol Keşfi

Türkiye, Yunanistan'ın ardından olası petrol rezervlerinin keşfi amacıyla Ege Denizi'nde arama faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye, 1 Kasım 1973 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) Ege Denizi'nde araştırma ve işletme ruhsatları vermiştir. Aynı gün Resmî Gazete'de TPAO'ya ruhsat verilen bölgelerin haritası da yayımlanmıştır. Türkiye'nin TPAO'ya ruhsat vermesinden kısa bir zaman sonra, 1974 yılının Ocak ayında Yunanistan'ın Taşoz Adası açıklarında petrol rezervi keşfetmesi önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu gelişme, iki ülke arasında kıta sahanlığı meselesini uluslararası gündemin ön sıralarına taşımıştır. Ege Denizi'ndeki kıta sahanlığı sorunu artık yalnızca iki devletin ulusal güvenliğiyle değil, aynı zamanda enerji kaynaklarına erişim ve egemenlik anlayışlarıyla da doğrudan bağlantılı stratejik bir mesele haline gelmiştir. Son gelişmeler olası bir krizin habercisi niteliğindedir.

7 Şubat 1974 tarihinde Yunanistan, Ege Denizi'nde TPAO'nun olası rezerv araştırmalarını protesto etmek amacıyla Türkiye'ye nota vermiştir. Yunanistan bu girişimle Türkiye'nin faaliyetlerini engellemeye yönelik çeşitli diplomatik ve hukuki adımlar atmaya başlamıştır. Yunanistan, TPAO'nun araştırma yaptığı bölgelerin kendi egemenliğinde olduğunu iddia etmiş, ayrıca yabancı şirketlere de ruhsatlar vermiştir.²²

Yunanistan'ın temel hukuki argümanı, 1958 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmaktadır. Bu sözleşme, kıyı devletlerine kıta sahanlıkları üzerinde doğal ve mineral kaynakları araştırma ve işletme konusunda egemen haklar tanımaktadır. Yunanistan, bu hükümlerin Ege'deki adalara da uygulanması gerektiğini ileri sürerek adaların ülke topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve dolayısıyla kıta sahanlığı haklarından

²⁰ Hayta, 187-188.

²¹ Hayta, 198.

²² Laurie Van Hook, ed., *Foreign Relations of the United States, 1969-1976 Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976*, vol. XXX, (Washington: United States Government Printing Office, 2007), 126-127. Hayta, 1911'den Günümüze Ege, 198. Andrew Wilson, "The Aegean Dispute", *The Adelphi Papers* 155 (1979): 5-6.

yararlanabileceklerini savunmuştur. Buna ek olarak, Türk kıta sahanlığının Anadolu anakarası yakınında sona erdiğini öne sürmüştür. Cenevre Sözleşmesi, kıta sahanlığı sınırlarının taraf devletler arasında aksi yönde bir anlaşma yoksa orta hat prensibi çerçevesinde belirlenmesini öngörmektedir. Sözleşmeye taraf olan Yunanistan, Türkiye ile en doğudaki Ege adaları arasında orta hattın esas alınması gerektiğini iddia etmiştir.²³ Bu yaklaşım, Türkiye'nin Ege'deki kıta sahanlığını neredeyse tamamen ortadan kaldırmakta ve Türkiye'yi potansiyel enerji kaynaklarından mahrum bırakmaktadır.

27 Şubat 1974 tarihli²⁴ cevabında Türkiye, Yunanistan'a Cenevre Sözleşmesi ve Uluslararası Adalet Divanı'nın Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı kararlarını dikkate aldığını belirtmiştir. Ancak Türkiye, imzalamadığı Cenevre Sözleşmesi'nin ve Uluslararası Adalet Divanı kararlarının ikincil öneme sahip olduğunu; Ege Denizi'nin kendine özgü bir durum teşkil ettiğini ve bu nedenle ikili görüşmelerin başlatılması gerektiğini bildirmiştir. Türkiye, Yunan adaları etrafında altı deniz mili karasuları rejimini kabul etmekle birlikte, bu adaların bağımsız bir kıta sahanlığına sahip olamayacağını vurgulamıştır. Türk tezine göre doğu Ege adaları jeolojik açıdan Anadolu kara kütlelerinin doğal bir uzantısıdır. Dolayısıyla, bu adaların altı deniz milinin ötesindeki alanlar Türkiye'nin kıta sahanlığına dâhildir. Türkiye'nin önerdiği çözüm, yalnızca iki ülkenin ana kara kıyılarının esas alındığı, eşit uzaklık ilkesine dayalı bir orta hattın çizilmesidir. Bu yaklaşım, Yunan adalarına yalnızca altı millik karasuları tanımakta, kıta sahanlığı hakkı tanımamaktadır.²⁵

Amerikan kaynaklarında yer alan değerlendirmelerde ise taraflar arasında kıta sahanlığının ortak araştırılması ve enerji kaynaklarının müşterek işletilmesine dayalı bir iş birliği mekanizmasının tesis edilmesi önerilmiştir. Bununla birlikte, aynı belgede tarafların yanlış hesaplama veya aşırı tepki göstermeleri hâlinde meselenin hızla bölgesel düzeyde ciddi bir askerî çatışmaya dönüşebileceği uyarısı da yapılmıştır. Uluslararası Adalet Divanı'nın devreye girmesi olasılığı gündeme getirilmiş olsa da Amerikan kaynakları, kısa vadede kapsamlı ve kalıcı bir çözümün mümkün görünmediği değerlendirilmesinde bulunmuştur.²⁶

Yunanistan'ın kuvvet kullanma yönündeki tehditlerine rağmen Çandarlı araştırma gemisi, 29 Mayıs'ta 32 savaş gemisinin koruması altında Ege Denizi'nde çalışmalara başlamıştır. Türk donanmasının koruması altındaki Çandarlı, altı gün boyunca sismik ölçümler gerçekleştirmiştir. Ancak 29 Mayıs'ı 30 Mayıs'a bağlayan gece, bir Yunan savaş gemisinin batırıldığı yönündeki asılsız haber, iki ülkenin de askerî birliklerini kısmi alarm durumuna geçirmesine ve gerginliğin hızla tırmanmasına neden olmuştur. Buna rağmen Yunanistan, fiilî bir askerî müdahaleden kaçınmış; Türkiye'nin açık denizlerde araştırma yapılabilmesini, ancak ihtilaflı bölgelerde sondaj faaliyetlerine izin vermeyeceğini açıklamıştır.²⁷

23 Van Hook, ed., *Foreign Relations*, 127-128.

24 Andrew Wilson makalesinde Türkiye'nin cevap tarihini 28 Şubat 1974 olarak vermiştir. Bkz. Wilson, "The Aegean Dispute", 6.

25 Hayta, *1911'den Günümüze Ege*, 198-199.

26 Van Hook, ed., *Foreign Relations*, 130.

27 Hayta, *1911'den Günümüze Ege*, 200. Wilson, "The Aegean Dispute", 6. Van Hook, ed., 127.

Kısa bir süre içinde Ege meselesi, Kıbrıs'ta gerçekleşen askerî darbe ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği müdahale ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kıbrıs krizi, Ege sorununu bir süreliğine ikinci plana itmiş olsa da iki ülke arasındaki karşılıklı güvensizliği ve gerginliği derinleştirmiştir. Tarafların politik söylemlerinde gerginliği artırıcı ifadeler kullanmaları, kamuoyunda savaş ihtimalinin giderek daha fazla tartışılmasına yol açmıştır. Süreci yakından izleyen Amerikan istihbaratı, muhtemel bir savaş riskine karşı çeşitli raporlar hazırlamıştır.

4. “Yunanistan ve Türkiye Arasında Çatışma Olasılığı” Başlıklı Rapor

“*Yunanistan ve Türkiye Arasında Çatışma Olasılığı*”²⁸ (The Likelihood of Conflict Between Greece and Turkey) başlıklı rapor, Batı Avrupa ve Konvansiyonel Kuvvetlerden Sorumlu Ulusal İstihbarat görevlilerinin himayesinde hazırlanmıştır. Raporun taslağı, esas olarak CIA ve Savunma İstihbarat Teşkilatı tarafından kaleme alınmış; Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Bürosu ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ne bağlı istihbarat birimlerinin katkılarıyla tamamlanmıştır. Rapor, Washington'a 21 Haziran 1974 tarihinde gönderilmiştir.²⁹

Söz konusu raporda, Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanabilecek olası bir silahlı çatışma senaryosu analiz edilmiştir. İki ülke arasındaki gerginliğin temelinde, Ege Denizi'ndeki egemenlik iddiaları ile bölgede bulunduğu düşünülen petrol kaynakları yer almaktadır. Bu sorunların geçmişinin oldukça eskiye dayandığı belirtilmiştir; Yunanistan'ın petrol keşfinin krizin seyrini değiştirdiği vurgulanmıştır. Keşfin ardından yeni petrol sahaları arayışına girilmesiyle birlikte, kıta sahanlığı meselesi yeniden gündeme gelmiş ve taraflar arasında bir uzlaşmaya varılamaması gerilimi derinleştirmiştir.³⁰

Raporda ayrıca, krizin özellikle son aylarda ciddi boyutlara ulaştığına dikkat çekilmektedir. Her iki ülkenin de doğrudan bir savaşa girmek istemediği belirtilmekle birlikte, silahlı bir çatışma ya da münferit olayların yaşanma olasılığının göz ardı edilemeyeceği ifade edilmiştir. Böyle bir gelişmenin yalnızca Türkiye ile Yunanistan'ı değil, daha geniş bir bölgeyi etkileyebilecek bir çatışmaya dönüşme riski taşıdığına işaret edilmiştir. Özellikle Yunanistan'ın kara sularını 6 milden 12 mile çıkarmayı planlamasının, bu riski artıran başlıca unsurlardan biri olduğu değerlendirilmiştir.³¹ Raporda, olası görüşmelere başlanması durumunda dahi mevcut koşullar altında tarafların tatmin olacağı bir çözüme ulaşmanın güç olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bu gelişmelerin NATO'nun birliği ve işleyişine zarar verebileceği belirtilmiştir.³²

28 Van Hook,ed., 70-76. Raporun kısa bir özeti için bkz. CIA-RDP85T00353R000100070006-3.

29 Van Hook,ed., 70-76.

30 Van Hook,ed., 70.

31 Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması halinde adalar sayesinde Ege Denizi'nde Türkiye'ye karşı önemli bir avantaj sağlayacaktır. Türk karasuları yüzde 7,5'ten yüzde 8,5'e yükselirken Yunan karasuları yüzde 43'ten yüzde 70'e yükselecektir. Açık deniz alanı ise yüzde 50'den yüzde 20'ye düşecektir. Bkz. Soner Polat, *Mavi Vatan İçin Jeopolitik Rota*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019), 148. Marian Kirsch Leighton makalesinde Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarması halinde Rusya'nın Türkiye'yi destekleyeceği yorumunda bulunmuştur. Bkz. Marian Kirsch Leighton, “Greco-Turkish Friction: Changing Balance in the Eastern Mediterranean”, *The Institute for the Study of Conflict* 109 (1979): 5.

32 Van Hook,ed., *Foreign Relations*, 71.

Raporun ilerleyen bölümlerinde iki ülkenin askeri kapasiteleri karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin özellikle kara ve hava kuvvetleri bakımından Yunanistan'a kıyasla belirgin bir üstünlüğe sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun, sınırlı ancak etkili bir askerî harekâtın başarıyla yürütülmesini mümkün kılabileceği öngörülmüştür. Türkiye'nin, Doğu Trakya'da başarıya ulaşacak bir operasyon ya da kıyılarına yakın Yunan adalarını ele geçirme senaryolarını gündemine alabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, uzun süreli bir savaş halinde her iki ülkenin de dış destek ve ikmal kaynaklarına ihtiyaç duyacağına dikkat çekilmiştir.³³

Raporda, dönemin Türk ve Yunan hükümetlerinin, geçmişteki liderler kadar etkili bir diplomatik diyalog geliştiremedikleri vurgulanmıştır. Krizin temel nedenlerinden biri olarak, potansiyel petrol sahalarının egemenliğine dair yaşanan anlaşmazlık gösterilmiştir. Türkiye'nin TPAO'ya Ege Denizi'nde petrol arama yetkisi vermesinin, Ankara tarafından Atina üzerindeki diplomatik baskıyı artırma amacıyla kullanıldığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin müzakere çağrılarının, Yunanistan tarafından egemenlik haklarına doğrudan bir müdahale olarak değerlendirildiği aktarılmıştır.³⁴

Yunanistan'ın kara sularını 6 milden 12 mile çıkarması halinde Ege Denizi'nin fiilen bir "Yunan gölüne" dönüşeceği Amerikan tarafınca da dile getirilmiştir. Türkiye'nin müzakere çağrılarının karşılık bulmaması üzerine, Atina üzerindeki baskısını artırmak amacıyla Ege Denizi'ne petrol arama gemisi gönderdiği belirtilmiştir. Rapora göre, bu tür adımlar iki ülke arasındaki tansiyonu daha da yükseltmiştir. Öte yandan Yunan hükümeti, ABD'ye verdiği güvencede, tartışmalı bölgelerde sondaj faaliyetlerine başlamadığı sürece askerî bir müdahalenin gündeme gelmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca Yunan tarafının, araştırma yapılan bölgelerde ekonomik açıdan değerli petrol kaynaklarının bulunma ihtimalini düşük gördüğü aktarılmıştır.³⁵

Son olarak raporda, olası bir çatışmanın yalnızca iki ülkeyi değil, NATO'yu da doğrudan etkileyeceği vurgulanmıştır. Böyle bir senaryonun NATO'nun iç işleyişinde zafiyet yaratabileceği gibi, Varşova Paktı ile olan güç dengelerini de olumsuz yönde etkileyebileceği ifade edilmiştir. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinin, bölgedeki barışın sağlanması adına sert ve kararlı diplomatik adımlar atacağı öngörülmüştür. En kötü senaryo bağlamında ise, yaşanacak bir savaşın NATO'nun savunma yapısında telafisi güç zararlara yol açabileceğinin altı çizilmiştir.³⁶

33 Van Hook,ed., 71.

34 Van Hook,ed., 71-72.

35 Van Hook,ed., 72-75.

36 Van Hook,ed., 75-76.

5. Alternatif Teçhizat Kaynaklarının ve Ege Ordusu'nun Değerlendirilmesi

CIA tarafından 1975 yılında hazırlanan raporda, iki ülke arasındaki temel ihtilaf alanları olarak Kıbrıs meselesi ve Ege Denizi'ne ilişkin anlaşmazlıklar ön plana çıkarılmıştır. Raporda, bu sorunların her iki ülkenin askeri teçhizat ihtiyacını artırdığı ve onları Batı Avrupa kaynaklarına yönelmeye zorladığı belirtilmektedir. Her ne kadar ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın en büyük silah tedarikçisi konumunda olsa da her iki ülkenin de bu hususta belirli çekincelere sahip olduğu ifade edilmiştir. Türkiye, ABD Kongresi'nin uyguladığı silah ambargosu nedeniyle ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalırken, Yunanistan ambargo kapsamında olmamasına rağmen ABD'ye bağımlılığını azaltma ve silah kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacı hissetmiştir.³⁷

Raporda, ABD dışı kaynaklardan silah teminine yönelik girişimlerin kısa vadede sonuç verebileceği; ancak uzun vadeli ihtiyaçların bu yolla karşılanmasının mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Batı Avrupa'dan yapılan silah alımları, olası bir silahlı çatışma ortamında alınan geçici tedbirler olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, bu çeşitlendirmenin bakım, lojistik ve eğitim süreçlerinde yeni sorunlara yol açabileceği; ayrıca teslimat sürelerinin uzaması nedeniyle operasyonel kapasite üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği kaydedilmiştir. Raporda özellikle, ABD ve SSCB dışında, gerekli miktar ve çeşitlilikte silahı zamanında sağlayabilecek ülke sayısının son derece sınırlı olduğunun altı çizilmiştir.³⁸

Türkiye bağlamında, Batı Almanya'nın, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında askıya aldığı silah sevkiyatlarını kısa süre önce yeniden başlattığı belirtilmiştir. Batı Almanya'nın hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a askeri malzeme sağlama kararı aldığı; bu kapsamda devriye botları, tanksavar füzeleri, jet uçakları, mühimmat, yedek parçalar, mühendislik ekipmanları, kamyonlar ve tıbbi malzemelerin yer aldığı aktarılmıştır. ABD'nin ardından Batı Almanya, özellikle kara kuvvetleri teçhizatında (küçük silahlar, toplar, havan topları, kamyonlar ve telsizler) Türkiye'nin ikinci büyük tedarikçisi konumuna gelmiştir.³⁹

Türkiye donanmasını güçlendirme amacıyla Almanya ile 1974 yılında üç anlaşma imzalamıştır. Bu kapsamda devriye botu ve denizaltı alımının planlandığı, ancak 1975 itibarıyla henüz teslimatın gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Hava kuvvetleri açısından ise Türkiye'nin üçüncü büyük tedarikçisi olan İtalya'ya yöneldiği, bu süreçte Libya'nın Türkiye'ye finansal destek sağladığı belirtilmiştir. CIA ayrıca, Arap ülkelerinin de Türkiye'nin silahlanma sürecine finansman desteği sağladığı bilgisine yer vermiştir.⁴⁰

Yunanistan açısından bakıldığında, Batı Almanya ikinci büyük tedarikçi konumuna gelmiş; 1975'in ilk çeyreğinde bu ülke ile yeni antlaşmalar imzalanmış ve

37 Van Hook,ed., 158.

38 Van Hook,ed., 158.

39 Van Hook,ed., 159.

40 Van Hook,ed., 159-160.

denizaltı alımına yönelik görüşmeler yürütülmüştür. Fransa ise Yunanistan'ın üçüncü büyük tedarikçisi haline gelmiş; ancak Fransız-Yunan askeri anlaşmaları teslimat aşamasına geçememiştir. Raporda, Yunanistan'ın yaşadığı ödeme zorlukları nedeniyle bu sürecin belirsizliğini koruduğu da ifade edilmiştir.⁴¹

İki ülke arasındaki gerginliğin devam etmesi üzerine CIA, 1977 yılında yeni bir rapor hazırlamış ve bu raporda Ege Ordusu'nun özelliklerine değinmiştir. Her ne kadar raporun önemli bir bölümü sansürlenmiş olsa da sansürlenmeyen kısımlar, döneme ilişkin fikir vermesi bakımından önem taşımaktadır. Raporda Kıbrıs ve Ege krizlerine kısaca değinildikten sonra, Ege Ordusu'nun Temmuz 1975'te İzmir'de kurulduğu bildirilmiştir. Ordunun 30 ila 40 bin arasında savaş eğitimi almış personelden oluştuğu, komutanların görevlerinin başında olduğu ve birkaç gün içerisinde savaşa hazır hale gelebileceği kaydedilmiştir. Ayrıca ordunun 3 bin kişilik bir deniz alayına sahip olduğu da ifade edilmiştir.⁴²

Ege Ordusu'nun elindeki araçların, söz konusu deniz alayını herhangi bir yere tespit edilmeden transfer etmeye elverişli olduğu belirtilmiştir. Doğu Ege'ye ek birliklerin intikalinin Türkiye'ye avantaj sağlayabileceği, ancak bunun Yunanistan ve ABD tarafından tespit edilme ihtimalinin yüksek olduğu da vurgulanmıştır.⁴³

Yunan adalarının coğrafi konumları nedeniyle savunulmalarının güç olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin savaş halinde bir veya birkaç büyük Yunan adasını Trakya'dan asker çekmeden ele geçirebileceği; ancak bu süreçte ciddi asker ve ekipman kaybı yaşayabileceği, özellikle Yunan savunmasının sert bir direniş göstermesi durumunda bu kayıpların daha da artabileceği kaydedilmiştir.⁴⁴

Türk Hava Kuvvetleri'nin geçmişte Ege'de tartışmasız bir üstünlüğe sahip olduğu, fakat ABD'nin uyguladığı ambargo nedeniyle bu üstünlüğün zayıfladığı belirtilmiştir. Özellikle yedek parça temininde yaşanan sorunlar vurgulanırken, Yunanistan'ın ABD ve Fransa'dan yeni uçak, mühimmat ve yedek parça temin edebildiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Yunan Hava Kuvvetleri'nin Türklerin bir ya da birkaç ada ele geçirmesini engelleyebilecek düzeyde bir üstünlük kurmasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁵

41 Van Hook,ed., 160-161.

42 CIA-RDP79R00603A002400010001-7.

43 CIA-RDP79R00603A002400010001-7.

44 CIA-RDP79R00603A002400010001-7.

45 CIA-RDP79R00603A002400010001-7.

6. “Yunan-Türk Askerî Çatışmasına İlişkin Bir Olasılık İncelemesi” Başlıklı Rapor

Türkiye ve Yunanistan arasında krizler, iki ülke arasındaki nota trafiğinin devam etmesine yol açmıştır. Karşılıklı notalar sonucunda taraflar, konunun görüşülmesi hususunda anlaşmaya varmışlardır. Bakanlar düzeyindeki ilk toplantı 17-19 Mayıs 1975 tarihlerinde Roma’da gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından iki ülkenin dışişleri bakanlarının Brüksel’de bir araya gelmeleri konusunda fikir birliğine ulaşılmıştır. 31 Mayıs 1975’te Brüksel’de buluşan başbakanlar, görüşme sonunda ortak bir bildiri yayımlamışlardır. Ancak bildirinin farklı şekillerde yorumlanması, nota trafiğinin yeniden artmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, Haziran ayında Kanada bandıralı Goel 1 gemisinin İzmir’e gelerek Dorchester Gas Corporation isimli Amerikan şirketi adına Türk uzmanlarla birlikte araştırmalar yapması gerginliği hızla tırmandırmıştır.⁴⁶ Ortak bir sonuç elde edebilmek amacıyla 31 Ocak 1976’da yeniden bir araya gelen Türk ve Yunan temsilcileri bir sonuca ulaşamamış; 19-20 Haziran 1976’daki girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Türkiye’nin 6 Ağustos 1976’da MTA Sismik 1 gemisini Ege Denizi’nde, deniz ve hava kuvvetlerinin korumasında araştırmalara çıkarması krizi yeniden derinleştirmiştir. Yunan basınında Türkiye ve Yunanistan arasında savaş riskinin bulunduğu dair yazılar yayımlanmıştır. Ancak Türkiye’nin deniz desteğini bir gemiyle sınırlı tutması, krizin büyümesini engellemiştir.⁴⁷ 2-11 Kasım 1976 tarihlerinde Bern’de gerçekleştirilen görüşmelerde taraflar “ilkeler anlaşması” imzalamış ve bu gelişme gerginliği geçici olarak azaltmıştır.⁴⁸

Türkiye ile Yunanistan arasındaki krizler yalnızca ikili ilişkileri değil, aynı zamanda her iki ülkenin ABD ile olan ilişkilerini ve NATO içindeki konumlarını da etkilemiştir. 1974 Kıbrıs krizi sonrasında Yunanistan, NATO’nun askeri komuta yapısından çekilerek etkinliğini azaltmıştır.⁴⁹ Bu süreçte Türkiye’nin NATO içindeki askeri etkinliği artmıştır. İzmir’de bulunan iki NATO karargâhında, 1977 yılına kadar Amerikan generali başkanlık ederken Türk ve Yunan generalleri vekil konumundaydı. Yunanistan’ın çekilmesinin ardından bu karargâhlarda yönetim Türk generallere geçmiş, Amerikan general ise vekil konumuna düşmüştür. Bu şekilde söz konusu karargahlar fiilen Türk-NATO karargâhı haline gelmiştir.

Kıbrıs krizinin ardından ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı silah ambargosuna karşılık olarak Türkiye, kendi topraklarındaki Amerikan üslerini kapatma kararı almıştır. NATO üsleri faaliyetlerini sürdürmüş olsa da Amerikan üslerinin kapatılması Washington yönetimini ciddi biçimde zarara uğratmıştır.⁵⁰ Zira bu üsler Sovyetler Birliği’nin

46 Wilson, “The Aegean Dispute”, 7.

47 Wilson, 7.

48 Hayta, *1911’den Günümüze Ege*, 201-205.

49 Leighton, “Greco-Turkish Friction...”, 21. Amerikan baskıları sonucunda Yunanistan NATO’nun askeri komutasına 1980’de geri dönmüştür.

50 The New York Times, U.S. and Turks Monitor Soviet at Isolated Post, 4 Jan. 1981.

gözetlenmesi açısından kritik öneme sahipti. Türkiye’deki Amerikan üsleri, Sovyetler’in nükleer ve füze denemelerine ilişkin istihbaratın yaklaşık yüzde 25’ini sağlamaktaydı; ayrıca depo, bakım-onarım ve lojistik gibi hayati işlevler üstlenmekteydi.⁵¹

Güney Avrupa’daki Müttefik Kuvvetler Başkomutanı Amiral Harold E. Shear, Türkiye-Yunanistan krizine ilişkin yaptığı değerlendirmede, *“NATO’nun karşı karşıya bulunduğu en önemli sorun olduğunu; bu mesele çözüme kavuşturulmadığı takdirde ne sürdürülebilir bir ittifaktan ne de NATO için işlevsel bir güney kanadından söz edilebileceğini”*⁵² ifade etmiştir. Amiral Shear ayrıca şu tespitte bulunmuştur: *“Eğer bugün NATO içerisinde bir sorun yaşanacaksa, bu büyük olasılıkla ittifakın kanatlarında ortaya çıkacaktır. Özellikle de güney kanadında; zira burada pek çok senaryo, istikrarsızlık alanı ve karmaşık durum mevcuttur ve bunlar neredeyse bir gecede çatışmaya dönüşebilecek potansiyele sahiptir.”*⁵³ Amiral Shear’ın sözleri, Türkiye-Yunanistan krizinin muhtemel sonuçları konusunda adeta bir uyarı niteliğindedir. Krizlerin devam etmesi hem ABD’yi hem de NATO’yu etkilemesi, Amerikan istihbaratını konuyla ilgili yeni raporlar hazırlamaya yöneltmiştir.

Bu çerçevede CIA tarafından hazırlanarak 9 Haziran 1983 tarihinde devlet kademelerine sunulan *“Yunan-Türk Askerî Çatışmasına İlişkin Bir Olasılık İncelemesi”*⁵⁴ (A Contingency Study on a Greek-Turkish Military Confrontation) başlıklı rapor, iki ülke arasındaki ihtilafların tarihsel arka planını ve olası askerî çatışma senaryolarını kapsamlı biçimde ele almıştır.

Raporun giriş bölümünde krizlere dair genel bilgiler verildikten sonra, kıta sahanlığı, kara suları ve hava sahası meseleleri tarafların bakış açıları çerçevesinde analiz edilmiştir. 1930’lardan itibaren Yunanistan, Ege adalarının hava sahasının 10 mil olduğunu ileri sürmüş ve bu adalar üzerindeki tüm uçuşların Atina’ya bildirilmesi gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık Türkiye hava sahasının 6 mil olduğunu kabul etmekte ve askerî uçuşların güvenlik tehdidi oluşturmadığı gerekçesiyle bildirilmesinin gerekmediğini belirtmektedir.⁵⁵

Rapor, NATO kumandası ve kontrolü meselesine de dikkat çekmiştir. NATO’nun askerî komutasına geri dönüşünün ardından Yunanistan, 1974 öncesi konumuna kavuşmayı istemiştir. Türkiye ise bu duruma karşı çıkarak ortak kontrolü savunmuştur. Her iki taraf da yapılacak herhangi bir düzenlemenin karşı tarafa avantaj sağlayacağı endişesini taşımaktadır.⁵⁶

Ege adalarının silahlandırılması konusu da raporda öne çıkan başlıklardandır. Yunanistan, meşru müdafaanın tüm antlaşmaları hükümsüz kıldığını iddia etmekte ve bu görüşünü desteklemek için Türkiye’nin 1974 Kıbrıs müdahalesini örnek göstermektedir. Türkiye ise antlaşmalar uyarınca Yunanistan’a devredilen adaların silahsızlandırılmış

51 Wilson, “The Aegean Dispute”, 21. Leighton, “Greco-Turkish Friction...”, 6,21.

52 Leighton, “Greco-Turkish Friction...”, 19.

53 Leighton, 19.

54 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

55 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

56 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

statüde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca raporda, azınlık hakları konusuna da kısaca değinilmiş ve tarafların bu konuda birbirlerini suçladıkları belirtilmiştir.⁵⁷

Kıbrıs meselesi raporda ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri varlığını saldırganlık olarak nitelendirmiş ve askerlerin adadan çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye ise 1974'teki darbede Atina'nın rolüne işaret etmiş ve garantör devlet sıfatıyla anayasal düzeni korumanın hakkı olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁸

Raporda ayrıca Ermeni terörizmine de değinilmiş; 20'den fazla Türk diplomatının Ermeni örgütler tarafından öldürülmesinin Ankara'nın hassasiyetini artırdığı kaydedilmiştir. Türk tarafının, Kıbrıs Rum yönetimini Ermeni teröristlerine yataklık yapmakla suçladığı ve bu örgütlere karşı harekete geçileceğini belirttiği aktarılmıştır. Kıbrıs Rum yönetimi ise bu suçlamaları reddetmiş, Ankara'nın bu konuyu gerekçe göstererek adada askerî operasyon düzenleyebileceği endişesini dile getirmiştir.⁵⁹

İki ülke arasındaki sorunlar özetlendikten sonra raporda, silahlı çatışma olasılığının artması için bir tarafın askerî üstünlük kazanması ya da ülkelerin birinde iç sorunların baş göstermesinin etkili olabileceği değerlendirilmiştir.⁶⁰

Çatışma ihtimalini artırabilecek koşullar arasında taraflardan birinin askerî üstünlük sağlaması veya ülkelere birinde iç sorunların baş göstermesi değerlendirilmiştir. Raporda, bir uçak kazası, kasıtsız bir hava çarpışması ya da saldırı eyleminin çatışmayı tetikleyebileceği belirtilmiştir. Yunanistan'ın Ege'de, Türkiye'nin ise Kıbrıs'ta avantajlı konumda olduğu vurgulanmıştır.⁶¹

Rapora göre, muhtemel bir savaş, yakıt ve mühimmat stoklarına bağlı olarak bir-iki haftadan fazla sürdürülemeyecektir. Ancak çatışmanın sadece hava sahasında sınırlı kalması veya Trakya sınırında yoğunlaşması hâlinde savaşın süresi uzayabilecektir. Özellikle Ege adaları etrafındaki 6 ila 10 mil arasındaki ihtilafli hava sahasında yaşanabilecek bir çatışmanın, istem dışı bir savaş senaryosunu tetikleyebileceği vurgulanmıştır.⁶²

Hava çatışmasının başlaması hâlinde, tarafların askerî hedefinin hava üstünlüğünü sağlamak olacağı; bunun için karşı tarafın uçaklarını bulup imha etmeye veya hava üslerine saldırarak uçakları yerde yok etmeye çalışabileceği değerlendirilmiştir. Yunanistan'ın Ege adaları üzerinde hava üstünlüğünü sağlaması durumunda Türkiye'nin deniz gücünü engelleyebileceği; Türkiye'nin hava üstünlüğünü elde etmesi hâlinde ise Ege'de hâkim güç konumuna geçerek Yunanistan'ın adaları takviye etmesini önleyebileceği ifade edilmiştir.⁶³

57 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

58 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

59 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

60 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

61 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

62 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

63 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

Raporda, hava çatışmasına deniz ve kara harekâtlarının da eklenebileceği öngörülmüştür. Yunanistan'ın askerî hedeflerinin ada garnizonlarını takviye etmek, adaları Türk saldırısına karşı korumak ve deniz iletişim hatlarını açık tutmak olduğu; ayrıca Türkiye'nin Trakya'ya ek birlik kaydırmasını önlemek amacıyla sınırda güç gösterilerinde bulunabileceği değerlendirilmiştir. Türkiye'nin ise hava ve deniz gücüyle Yunanistan'ın anakara ile adalar arasındaki ikmal hatlarını kesmeyi ve adaların takviye edilmesini önlemeyi hedefleyeceği ifade edilmiştir.⁶⁴

Doğrudan saldırı senaryolarında, taraflardan birinin müzakerelerdeki hayal kırıklığı veya karşı tarafın saldırıya hazırlandığına dair şüpheler nedeniyle harekete geçebileceği belirtilmiştir. Türk tarafının temel hedefinin, müzakerelerde koz olarak kullanılmak üzere Yunan toprağı ele geçirmek olacağı; bunun Trakya, Ege adaları veya Kıbrıs üzerinden gerçekleştirilebileceği değerlendirilmiştir.⁶⁵

Sonuç bölümünde, Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek herhangi bir çatışmanın, sonucundan bağımsız olarak Batı'nın hayati çıkarlarına zarar vereceği vurgulanmıştır. İki ülke, NATO'nun güneydoğu kanadında askerî kapasite, üsler ve istihbarat tesisleri bakımından kritik konumdadır. Olası bir çatışmanın NATO'nun bölgedeki caydırıcılığını zayıflatacağı ve ABD'nin Sovyet faaliyetlerini izleme kapasitesini olumsuz etkileyeceği öngörülmüştür.⁶⁶

Raporda ayrıca, olası bir Türk-Yunan savaşının siyasî ve askerî anlamda Sovyetler Birliği'ni kazançlı çıkarabileceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Yunanistan'ın kara sularını 12 mile çıkarmasının Sovyet deniz taşımacılığını da olumsuz etkileyeceği; Türk Boğazları'nın kapanmasının ise Sovyetleri Akdeniz'den geçici olarak koparabileceği vurgulanmıştır.⁶⁷

Sonuç itibarıyla rapor, iki ülke arasında geniş çaplı bir savaş ihtimalini düşük görmektedir. Ancak ikili sorunlara kalıcı bir çözüm bulunmadığı sürece çatışma riskinin gündemde kalmaya devam edeceği ifade edilmektedir.⁶⁸

64 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

65 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

66 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

67 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

68 CIA-RDP85T01058R000202330002-5.

Sonuç

ABD'nin istihbarat yapılanmasının tarihsel gelişimi ve CIA'nın özellikle savaş senaryoları, uluslararası krizler ve bölgesel ihtilaflarda üstlendiği rol, istihbaratın yalnızca bilgi toplama değil aynı zamanda politika üretme ve yönlendirme işlevine sahip olduğunu göstermektedir. CIA'nın erken dönemden itibaren geliştirdiği çok katmanlı analiz yöntemleri, karar alıcıların farklı senaryolara karşı hazırlıklı olmasını sağlamış; bu bağlamda istihbarat, Amerikan dış politikasının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, tarihsel olarak Ege Denizi ve Kıbrıs ekseninde yoğunlaşan hem bölgesel hem de küresel dengeleri yakından ilgilendiren bir ihtilaf alanı ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen CIA belgeleri, yalnızca iki ülke arasındaki gerilimlerin seyrini değil, aynı zamanda Soğuk Savaş konjonktüründe ABD ve NATO'nun bu sorunlara bakışını da ayrıntılı biçimde yansıtmaktadır. Belgelerden hareketle, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin salt ikili düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası sistemin işleyişini etkileyecek derecede stratejik bir önem taşıdığı görülmektedir.

CIA raporlarının ortak vurgusu, taraflar arasında doğrudan bir savaş arzusunun bulunmamasına rağmen, enerji kaynakları, kıta sahanlığı ve karasuları gibi meselelerdeki hukuki ve siyasi ihtilafların, beklenmedik gelişmeler karşısında hızla çatışmaya dönüşebilecek bir potansiyele sahip olduğudur. Özellikle petrol arama faaliyetlerinin ve bu faaliyetler üzerinden yürütülen diplomatik hamlelerin, krizin derinleşmesinde belirleyici bir unsur olduğu açıktır. Yunanistan'ın karasularını genişletme yönündeki girişimleri ile Türkiye'nin buna karşı geliştirdiği sert tepkiler, yalnızca Ege'deki dengeyi değil, aynı zamanda NATO içindeki uyumu da tehdit etmiştir. Bu bağlamda ABD istihbaratı, en düşük ihtimal görülen senaryoları dahi dikkate alarak, olası bir Türk-Yunan savaşının NATO'nun güney kanadında yaratacağı güvenlik zafiyetlerine işaret etmiştir.

Raporlarda dikkat çekilen bir diğer husus, iki ülkenin askeri kapasite karşılaştırmalarıdır. Türkiye'nin kara ve hava kuvvetlerindeki üstünlüğü, Yunanistan'ın ise adaların savunulmasında yaşadığı yapısal zorluklar, potansiyel çatışma senaryolarında önemli değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, ABD silah ambargosu ve dış tedarik kaynaklarına yönelme ihtiyacı, Türkiye açısından önemli kısıtlamalar doğurmuştur. Yunanistan da benzer biçimde Batı Avrupa ülkelerine yönelmiş, ancak ekonomik zorluklar nedeniyle tedarikte istikrar sağlayamamıştır. Bu durum, her iki ülkenin de uzun süreli bir savaş yürütme kapasitesinin sınırlı olacağına işaret etmektedir.

Belgeler, Kıbrıs meselesinin Ege sorunuyla doğrudan bağlantılı olduğunu ve iki ülke arasındaki güvensizliği derinleştirdiğini de göstermektedir. 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında NATO'nun güney kanadında ortaya çıkan kırılmalar, yalnızca ikili ilişkileri değil, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yürüttüğü küresel stratejiyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle, CIA değerlendirmelerinde olası bir Türk-Yunan çatışmasının

kazananı olmadığının, aksine Sovyetler Birliği'nin stratejik kazanç elde edebileceğinin altı çizilmiştir.

Sonuç olarak, belgeler Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin süreklilik arz eden bir kriz dinamiği üzerine kurulduğunu göstermektedir. Enerji arayışları, deniz yetki alanları, Kıbrıs meselesi ve NATO içindeki güç dengeleri, krizin farklı boyutlarını oluşturmaktadır. Her ne kadar doğrudan savaş ihtimali düşük görülse de tarafların izlediği politikaların ve bölgedeki jeopolitik gelişmelerin, ani ve kontrolsüz tırmanma riskini daima canlı tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu durum, yalnızca iki ülke açısından değil, bölgesel güvenlik ve uluslararası sistem bakımından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, kalıcı bir çözüm üretilmediği sürece Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde kriz olasılığı gündemde kalmaya devam edecek; bu mesele, NATO ve ABD açısından da stratejik bir öncelik olmayı sürdürecektir.

KAYNAKÇA

1. Central Intelligence Agency Archive

CIA-RDP78T03194A000300010013-8.
CIA-RDP79R00603A002400010001-7.
CIA-RDP85T00353R000100070006-3.
CIA-RDP85T01058R000202330002-5.
CIA-RDP86B00269R001100080001-0.

2. Resmi Yayınlar

Van Hook Laurie, ed. *Foreign Relations of the United States, 1969–1976 Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976, vol. XXX*. Washington: United States Government Printing Office, 2007.

3. Araştırma Eserleri

Başeren, Sertaç Hami. *Doğu Akdeniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*, İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2010.
———. *Ege Sorunları*. Ankara: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2006.
Djuvara, Trandafir G. *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, çeviren Pulat Tacar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
Dulles, Allen. *The Craft of Intelligence*. New York: The New American Library, 1965.
Friedman, George. *Amerika'nın Gizli Savaşı Amerika ve Düşmanları Arasındaki Küresel Çatışma*, çeviren Enver Günsel. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2014.
Hayta, Necdet. *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
Jeffreys-Jones, Rhodri. *CIA Tarihi 1947-2022 Amerikan Gizli Servisi ve Faaliyetleri*, çeviren Ayşe Doğancı. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.

- Schroeder, Richard E. *The Foundation of the CIA: Harry Truman, the Missouri Gang, and the Origins of the Cold War*. Columbia: University of Missouri Press, 2017.
- Smith, Richard Harris. *OSS The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*. United States of America: A Delta Book, 1973.
- Orlov, Aleksandr. *İstihbarat ve Gerilla Harbi El Kitabı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964.
- Özdağ, Ümit. *İstihbarat Teorisi*. İstanbul: Destek Yayınları, 2023.
- Polat, Soner. *Mavi Vatan İçin Jeopolitik Rota*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2019.
- Yaycı, Cihat. *Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları) Soru ve Cevaplarla*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

4. Süreli Yayınlar

The New York Times

5. Makaleler ve Raporlar

- Andrew Wilson, “The Agean Dispute”, *The Adelphi Papers* 155 (1979): 1-41.
- H. S. K. Kent, “The Historical Origins of the Three-Mile Limit”, *The American Journal of International Law* 48 (October 1954): 537-553.
- Marian Kirsch Leighton, “Greco-Turkish Friction: Changing Balance in the Eastern Mediterranean”, *The Institute for the Study of Conflict* 109 (1979): 3-22.

Extended Abstract

From its origins in the First World War through the establishment of the CIA in 1947, American intelligence culture developed around the recognition that uncertainty, unanticipated events, and contingency were unavoidable features of international politics. This orientation toward “scenario thinking” was institutionalized in the interwar years, when the United States gradually moved from ad hoc intelligence-gathering to more centralized and permanent structures. The Second World War accelerated this transition, leading to the creation of the Office of Strategic Services, which pioneered methods of strategic analysis that would later inform CIA practices. The early Cold War, characterized by escalating tensions with the Soviet Union, cemented the necessity of a centralized intelligence apparatus. Thus, the CIA was tasked not only with collecting information but also with generating forward-looking assessments that could prepare policymakers for the full spectrum of possible crises.

Türkiye and Greece emerged as crucial players in the Eastern Mediterranean. Their admission to NATO in the early 1950s reflected the recognition that control over the Aegean and eastern Mediterranean was indispensable to the Alliance’s southern security. Yet their entry also imported longstanding bilateral disputes into the NATO framework. CIA analysts, tasked with anticipating worst-case scenarios, consistently highlighted the paradox that two allied states could simultaneously serve as pillars of regional security and sources of destabilizing conflict.

The Aegean dispute became the central focus of intelligence reporting by the early 1970s. Although Türkiye and Greece had earlier clashed over issues of minority rights, territorial sovereignty and Cyprus, it was the combination of energy exploration and maritime boundary disagreements that elevated tensions to a level considered militarily explosive. The unilateral expansion of Greek territorial waters from three to six miles in 1936 had already unsettled Ankara, but the possibility of a further extension to twelve miles was regarded by Turkish leaders as a *casus belli*. When oil reserves were discovered near the island of Thasos in 1974, the geopolitical stakes increased exponentially. Declassified CIA reports from this period capture the anxiety in Washington: the possibility that an ostensibly technical-legal dispute over the continental shelf could ignite a conflict between two NATO allies, thereby creating a fissure exploitable by the Soviet Union.

CIA assessments proceeded on multiple levels. First, they meticulously catalogued the legal arguments advanced by each side. Greece invoked the 1958 Geneva Convention on the Continental Shelf, arguing that islands enjoyed the same rights as mainland territories, thereby extending its continental shelf deep into the Aegean. Türkiye, by contrast, rejected this interpretation, contending that the Eastern Aegean islands were geologically extensions of the Anatolian landmass and therefore could not generate independent continental shelf claims beyond their territorial waters. This legal dispute was not merely an abstract debate; it intersected directly with the question of access to potential energy resources, transforming what might have remained a technical disagreement into an existential matter of sovereignty and security.

Second, the CIA reports analyzed the military balance between the two states, often concluding that Türkiye held the advantage in land and air forces, while Greece maintained stronger defensive positions on its islands. The assessments noted that Türkiye could conceivably launch a limited but effective military operation to seize one or more Greek islands or to dominate airspace over the Aegean. Yet such actions would carry immense risks, including high casualty rates, international condemnation, and the possibility of escalation beyond the immediate theater. The intelligence community was particularly attentive to the danger of miscalculation: that minor incidents—such as an air collision, naval encounter, or misinformation about a vessel being sunk—could quickly spiral into a general confrontation.

Third, the reports consistently emphasized the broader alliance dimension. Any conflict between Türkiye and Greece was understood not in isolation but as a direct threat to NATO cohesion. For the United States, the nightmare scenario was a breakdown of the Alliance's southern flank, which would compromise monitoring of Soviet activities in the Black Sea, undermine the credibility of collective defense, and open political space for Moscow to expand its influence in the Eastern Mediterranean. The Cyprus crisis of 1974, in which Türkiye launched a military intervention following a coup backed by the Greek junta, provided a vivid demonstration of how bilateral disputes could escalate into regional crises with global implications. The CIA's post-1974 analyses repeatedly stressed that another confrontation—even if limited—could fracture NATO's operational command structures, embolden the Soviet Union, and erode Western strategic advantage.

The CIA's internal debates also reflected the tension between recognizing the inevitability of disputes and advocating preventive diplomacy. On the one hand, analysts acknowledged that neither Türkiye nor Greece actively sought war; both governments were aware that prolonged conflict would strain their economies, exhaust their militaries, and invite international intervention. On the other hand, the structural features of the disputes—maritime boundaries, continental shelf, militarization of islands, and the unresolved Cyprus issue—were sufficiently intractable that crises were bound to recur. The intelligence assessments thus oscillated between cautious optimism and stark warnings.

Another dimension of the CIA reporting was the role of external suppliers and arms procurement. After the 1974 Cyprus intervention, Türkiye faced an American arms embargo, compelling it to diversify its sources of military equipment by turning to West Germany, Italy, and Middle Eastern states. Greece, though not under embargo, also sought to reduce its dependence on Washington, negotiating arms deals with France and Germany. The CIA evaluated these procurement patterns not only in terms of military capacity but also as indicators of shifting political alignments. Intelligence analysts warned that prolonged restrictions on Turkish access to U.S. arms could weaken Ankara's commitment to NATO while simultaneously failing to constrain its assertiveness in the Aegean. Such assessments highlight the interplay between intelligence, diplomacy, and defense economics in shaping U.S. strategy.

Particularly revealing are the CIA's scenario-based reports, such as the 1974 study *"The Likelihood of Conflict Between Greece and Türkiye"* and the 1983 contingency analysis *"A Greek-Turkish Military Confrontation"*. These documents illustrate the agency's methodological reliance on counterfactual reasoning. Rather than predicting a single outcome, the reports presented a spectrum of scenarios—ranging from minor incidents contained through diplomacy to full-scale military engagements threatening NATO's survival. Each scenario was accompanied by assessments of likelihood, consequences, and recommended U.S. responses. In this way, the intelligence function blurred into policy planning, equipping decision-makers with conceptual tools to navigate uncertainty.

The 1983 report, in particular, synthesized lessons from a decade of recurrent crises. It acknowledged that the most likely trigger of conflict was not deliberate aggression but rather inadvertent escalation stemming from airspace violations, naval patrols, or misinterpretations of military maneuvers. The report further noted that any war would probably be short-lived, constrained by limited fuel and ammunition reserves, yet even a brief conflict could devastate NATO's credibility and provide strategic openings to the Soviet Union. Thus, the intelligence community emphasized prevention, recommending sustained diplomatic engagement, crisis management mechanisms, and U.S. mediation as indispensable to maintaining alliance stability.

Beyond the specific findings, these reports reveal broader insights into the nature of intelligence work during the Cold War. First, they underscore the centrality of scenario planning as a hedge against uncertainty. The CIA did not claim to predict the future with precision; rather, it sought to map possible trajectories and their implications. This anticipatory function was itself a form of strategic power, shaping not only how U.S. policymakers perceived risks but also how they defined their options. Second, the documents highlight the interdependence of regional disputes and global strategy. What might appear as a localized quarrel between two neighbors was reframed as a potential systemic crisis for the Western alliance. This reframing justified sustained American involvement in managing Turkish-Greek relations, even when Washington had limited leverage over the underlying disputes. Third, the reports demonstrate the dual-edged nature of intelligence. By constantly highlighting worst-case scenarios, intelligence

assessments could induce caution and preparedness, but they also risked exaggerating threats and constraining diplomatic flexibility.

In conclusion, the declassified CIA reports on Türkiye and Greece between the 1970s and early 1980s reveal the extent to which intelligence shaped both the understanding and management of Aegean disputes. Far from being passive observers, U.S. intelligence analysts actively constructed the framework through which crises were interpreted, evaluated, and addressed. Their emphasis on contingency, miscalculation, and alliance vulnerability reinforced the perception that the Turkish-Greek rivalry was not merely bilateral but a critical test of NATO's resilience in the Cold War order. The legacy of these assessments remains relevant today, as disputes over maritime jurisdiction, energy exploration, and military postures continue to animate Eastern Mediterranean politics. The broader lesson is that intelligence is never merely about facts; it is about the structured anticipation of possibilities, the management of uncertainty, and the constant negotiation between knowledge and policy in the pursuit of strategic stability.

Türkiye’de Mülteci Hareketleri ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri

Refugee Movements in Türkiye and Their Effects on the Understanding of the Nation-State

Hüseyin ÖZCAN*

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hüseyin ÖZCAN

Orcid : 0000-0002-1927-0911
e-posta : huseyin.ozcan@ogr.deu.edu.tr

* Tarih Uzmanı

Başvuru tarihi/Submitted date:
22 Ağustos 2025
Revizyon talebi/Revision requested:
16 Eylül 2025
Son revizyon/Last revision received:
28 Eylül 2025
Kabul edildiği tarihi/Accepted date:
29 Eylül 2025

Atıf/Citation:
Özcan, Hüseyin. "Türkiye’de Mülteci Hareketleri ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri." *Journal of History and Strategy* 2 (Eylül 2025): 79-97.

Öz

Akdeniz, Ege ve Karadeniz doğal sınırları ile Avrupa, Afrika ve Asya’nın çevrelediği siyasi sınırlar arasındaki Türkiye, tarih boyunca göçmenlerin uğrak yeri olagelmıştır. Göçlerin bu coğrafyada yoğunlaşmasının en önemli sebeplerinden biri, bir asır önce yıkılmış olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihsel rolüdür. Türkiye’ye göç; savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar, ekonomik, etnik ve dinsel çatışmaların yanı sıra; politik istikrarsızlıklar gibi faktörlerden dolayı meydana gelmektedir. Ayrıca bölgesel ve küresel olarak güçlü devletlerin göç üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmada göç yolları üzerinde olan Türkiye’nin sığınmacılık sorunlarının güvenlik açısından değerlendirmesi yapılacaktır ve ulus-devlet yapısındaki Türkiye’ye son zamanlarda artan göçlerin etkisi araştırılacaktır. Sığınmacı konusu öncelikle kavramsal olarak incelenecektir. Çünkü sığınmacı, mülteci ve geçici koruma kavramları birbiri yerine hatalı olarak kullanılabilir. Türkiye’deki Ulus-devlet yapısının tarihsel dönüşümünden bahsedilecektir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu ve Türkiye’nin yakın çevresinde gerçekleşen Körfez Savaşları, Suriye iç savaşı, Taliban yönetiminden kaçarak gelen Afganlar, Ukrayna-Rusya ve İsrail-İran arasında yapılan savaşlardan dolayı gerçekleşen göçler sığınmacılık konusunu son derece önemli hale getirmiştir. Bu çalışmada küreselleşme olgusu ile birlikte göçlerin güvenlik boyutu değerlendirilip Türkiye’nin kuruluş felsefesindeki üniter ulus-devlet yapısına etkisi ve güvenlik ilişkisi değerlendirilip tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sığınmacı, Geçici Koruma, Milli Güvenlik, Ulus-Devlet

Abstract

Located between the natural borders of the Mediterranean, Aegean, and Black Seas, and the political boundaries of Europe, Africa, and Asia, Türkiye has historically been a destination for migrants. One of the most significant reasons for the concentration of migration in this region is the historical role of the Republic of Türkiye, founded after the collapse of the Ottoman Empire a century ago. Migration to Türkiye is driven by factors such as wars, natural disasters, epidemics, economic, ethnic, and religious conflicts, as well as political instability. Furthermore, regionally and globally powerful states have significant influence on migration.

This study will assess Türkiye’s asylum-seeking problems from a security perspective, as it lies on migration routes, and will explore the impact of the recent increase in migration to Türkiye, a nation-state. The issue of asylum seekers will be examined primarily conceptually. The terms asylum seeker, refugee, and temporary protection are often used interchangeably. The historical transformation of the nation-state structure in Türkiye will be discussed. Migration, particularly in the Middle East and Türkiye’s immediate neighborhoods following the Cold War, resulting from the Gulf Wars, the Syrian civil war, Afghans fleeing the Taliban, and the wars between Ukraine and Russia and Israel and Iran, has made the issue of asylum extremely important. This study will assess the security dimension of migration alongside globalization, and discuss its impact on Türkiye’s founding philosophy of unitary nation-state structure and the relationship between security.

Keywords: *Migration, Refugee, Temporary Protection, National Security, Nation-state.*

Giriş

Göç olgusu, amaç ve şekli değişse de insanlık tarihi boyunca varlığını korumuştur. İnsanoğlu göçe, Antikçağda avcı-toplayıcıyken besin ihtiyaçlarını aramak için başlamıştır. Bu durum tarımın gelişmesine bağlı olarak ihtiyaçlar doğrultusunda şekil değiştirmiştir. Roma, Moğol ve Osmanlı gibi imparatorluklar ortaya çıkınca, etnik kökene bağlı göçler yaşanmaya başlamıştır. Göç edilmesindeki motivasyon; orta çağda savaş ve ticaret kaynaklıdır. Sanayi Devriminden itibaren göç, Avrupa’dan, Amerika kıtasına daha iyi iş imkânlarına ve ekonomik koşullara kavuşmak için gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Fransız ihtilalinden sonra milliyetçilik olgusuyla birlikte gelişen ulus-devlet anlayışı, göç olgusuna yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu makalede, geçmişten günümüze ulus-devlet anlayışının Türkiye’deki evrimi araştırılacaktır. Bunun yanında Türkiye’nin yakın çevresindeki savaşlarla birlikte yoğunlaşan göç konusunun, üniter ulus-devlet yapısına etkileri irdelenecektir. Türkiye’nin yakın çevresindeki savaşların ulusal güvenliğe etkileri tartışılacaktır. Araştırma, bilimsel yayınlar ve makaleler, UNCHR (The UN Fefugee Agency) adlı örgütün resmi verileri, Resmi Gazete, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, yerli ve yabancı basın ve yayınlar incelenecektir. Sığınmacılık ve göç konusunda TÜBİTAK projesi kapsamında Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi tarafından 2014

tarihinde yayınlanan *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023*¹ adlı eser ve Ahmet Korkmaz'ın *Türkiye'ye Yönelik Sığınmacı ve Mülteci Hareketlerinin Ulusal Güvenliğe Etkileri: Suriyeli Sığınmacılar Örneği*² adında bir doktora tezi bulunmaktadır. Göç ile ilgili bir diğer çalışma Gonca Oğuz Gök'ün *Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü*³ adlı eseri, göç konusunu sadece ulus-devlet açısından değerlendirilmeyip insani boyutuyla birlikte ele alınması gerektiği ve bu perspektiften bakılmamasından dolayı uluslararası örgütlerin başarı sağlayamayacağı üzerinde durmuştur. Çalışmada bahsi geçen eserlerden farklı olarak daha genel çerçevede sığınmacılık ve göç konusu tarihsel ve güncel bulgular eşliğinde ulus-devlet ve güvenlik boyutu araştırılacaktır. İlk olarak göç, sığınmacılık, mültecilik ve geçici koruma kavramlarının tanımları üzerinde durulacaktır.

20. yüzyılda özellikle iki dünya savaşı ile birlikte kitlesel göçlerin yaşanması, iltica konusunun gündeme gelmesine sebep olmuştur. İltica, göç alan ülkelerde Siyasi, kültürel, insanî sorunlar meydana getirmiştir. Bu sorunları çözmek amacıyla milletler cemiyeti önderliğinde organizasyonlar meydana getirilmiştir.⁴ Mülteci konusunda ilk organizasyon, I. Dünya Savaşı ve 1917 Bolşevik devrimi ile birlikte göç etmek zorunda kalan milyonlarca kişi için kurulmuştur. Milletler cemiyeti döneminde Bolşevik Devriminden kaçan bir milyondan fazla kişi için “Rus Mülteciler için Yüksek Komiserlik” (1921-1930) adında bir organizasyon kurulmuştur.⁵

1921 yılında “Milletler Cemiyeti Yüksek Komiseri” olarak atanan Fridtjof Nansen, 1922 yılında hükümetler ile görüşmeleri sonucu Rusya ve Osmanlı'dan gelen göçmenler için “Nansen Pasaportu” düzenlenmiştir.⁶ 30 Haziran 1928 tarihinde Rus ve Ermeni mültecilerinin; adalete erişimleri, çalışma hakkı, sınır dışı edilmeme, vergilendirmede eşitlik ve kimlik belgesi alma konularında düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca 1930 yılından itibaren Almanya, İtalya ve İspanya'da faşizm yükselişe geçmiştir ve uluslararası politik sorunlardan dolayı mülteci akınları artmıştır. Milletler Cemiyeti 28 Ekim 1933 tarihinde daha istikrarlı yasal statü için Mültecilerin Statülerine ilişkin Uluslararası Sözleşme imzalanmıştır.⁷

1933-1939 yılları arasında Hitler yönetimindeki Almanya'dan kaçmak zorunda kalan yaklaşık 400.000 insanı yerleştirmek için “Almanya'dan Gelen Mülteciler İçin Kurulan Yüksek Komiserlik” adında bir organizasyon kurulmuştur. Bu mülteciler

1 Ahmet İçduyu, Sema Erder ve Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023*, (İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi, 2014).

2 Ahmet Korkmaz *Türkiye'ye Yönelik Sığınmacı ve Mülteci Hareketlerinin Ulusal Güvenliğe Etkileri: Suriyeli Sığınmacılar Örneği*, (Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, 2017).

3 Gonca Oğuz Gök, “Kimin Güvenliği? Uluslar arası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslar Arası Örgütlerin Rolü”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 2016, 65-82.

4 Ersan Barkın, “1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1(2014), 336.

5 Ekrem Benzer, *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Mülteci Rejiminin Gelişim Süreci ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*, (Doktora Tezi TC Dicle Üniversitesi, 2023), 32.

6 Neslihan Özkerim, *Türk ve Avrupa Birliği Hukukunda İltica Hakkı*, (Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015), 8.

7 Ekrem Benzer, *Uluslararası Hukuk*, 37-39.

başta Filistin olmak üzere güvenli ülkelere yerleştirilmiştir.⁸ Almanya’dan Gelen Mülteciler İçin Kurulan Yüksek Komiserlik ile Rus Mülteciler için Yüksek Komiserlik birleştirilerek 1939 tarihinde “Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği” adı altında birleştirilmiştir.⁹

Mülteci statüsü ile ilgili uluslararası anlaşma, II. Dünya Savaşından sonra 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre’de yapılmıştır. Bu sözleşme Avrupa’da II. Dünya savaşı sırasında göç etmek zorunda kalanlar için kullanılmaktaydı.¹⁰ Ancak bu sözleşmedeki zaman ve mekân kısıtlaması 2 Ekim 1967 tarihinde imzalanan New York Protokol’ü ile kaldırılmıştır.¹¹ Bu sözleşme aynı zamanda “1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesinin” temeli olarak kabul edilmektedir.¹²

1. Mülteci, Sığınmacı ve Geçici Koruma

Tanım olarak mülteci, sığınmacı ve geçici koruma kavramları arasında farklar vardır.¹³

Bulunduğu ülkeden ekonomik ya da sosyal olarak memnun olmayanların gönüllü olarak legal veya illegal bir şekilde başka bir ülkeye gitmesi eylemine “göç” denilmektedir. Göç, tarih boyunca gerçekleşen bir olgudur. Ancak uluslararası göç, özellikle Fransız İhtilalinden sonra modern ulus-devlet yapısı ile ortaya çıkan bir kavramdır.¹⁴

Irkı, dini, ulusal kimliği, sosyal konumu ve siyasi düşüncelerinden dolayı devlete güveni kalmayan vatandaşlar, başka bir ülkeye iltica başvurusunda bulunur. Bu başvurunun kabul edilmesiyle elde edilen hukuki duruma, “mülteci statüsü” denir. İltica talebinde bulunan kimselerin müracaatlarının kabul olana kadarki hukuki statüsüne ise “sığınmacı statüsü” denir.¹⁵

Geçici koruma statüsü, kitleler halinde gelen sığınmacılara kısa vadeli acil müdahaleye denir.¹⁶ Sınırlı bir süre için geçerlidir. Uluslararası koruma statüsü kapsamında kitlesel sığınma ve geri göndermeme prensibine dayanan “Geçici Koruma”, her ne kadar geçici olarak nitelense de sığınma gerekçeleri ortadan kalkmadığı müddetçe geçerlidir. Geçici koruma konusundaki Türkiye doktrininin uluslararası koruma

8 Ekrem Benzer, 41.

9 Ekrem Benzer, 42.

10 Mehmet Özcan, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku*, (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırma Kurulu yayın 1996), 14.

11 Mehmet Özcan, 17.

12 Neslihan Özkerim, *Türk ve Avrupa*, 8.

13 Osman Çöllü, “Göç Olgusunun Türk Sağlık Sistemindeki Etkileri: Suriyeli Sığınmacılar Örneği”, *21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler bir Türkiye Perspektifi (Editör Hüseyin Aygöl ve Erdal Eke)*, (Ankara: Nobel yayınları, 2018), 238.

14 Gonca Oğuz Gök, “Kimin Güvenliği?”, 65-82.

15 Osman Çöllü, “Göç Olgusunun”, 238.

16 Sergen Akdoğan, *Geçici Koruma Statüsündeki Yabancıların Çalışma Hakları*, Yüksek Lisans Tezi T.C. Marmara Üniversitesi, 2022, 10. Ayrıca bkz., Bilhan Kartal ve Emre Başçı, “Türkiye’ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12, 2 (2014), 275-299.

kapsamına uyup uymadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.¹⁷ Uluslararası hukukta, devletlerin misafirlere sığınma hakkı tanıması durumunda, sığınmacılara karşı sorumluluk altına girmiş sayılır. Bu sorumluluklar; sığınmacıyı kendi ülkesine kabul etme, kendi ülkesinde kalmasına müsaade etme, sığınmacıyı sınır dışı etmeyi yasaklama, kişinin geri iade edilmesini yasaklama, kişiye karşı soruşturma açılmaması ve kişinin özgürlüğünün farklı yollarla cezalandırmak suretiyle kısıtlanmaması şeklindedir.¹⁸ Türkiye’deki göç hareketleri Cenevre Sözleşmesi’ne göre “mülteci krizi” tanımlamasındayken; Türkiye özelinde göç hareketleri “geçici koruma altındaki sığınmacı” olarak değerlendirilmektedir.¹⁹

2. Türkiye’de İskân Kanunları ve İltica Yönetmelikleri

Türkiye’de göç hareketleri, İstiklal Savaşlarının kazanılmasından sonra Anadolu’nun milli bütünlüğünü sağlamak için, ulus-devlet yapısını destekleyen bir anlayış ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çıkarılan ilk kanun 23 Ekim 1923 tarihinde yürürlüğe giren *Mübadele ve İskân Kanunu*’dur.²⁰ Bu kanunla, Anadolu’daki Rumlar ile Yunanistan’daki Müslümanların mübadelesi (değişimi) şeklinde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra günümüze kadar üç iskân kanunu daha çıkarılmıştır. Bunlardan ilki; 1 Temmuz 1926 tarihinde resmi gazetede yayınlanan 885 numaralı kanundur²¹. Bu kanunun çıkarılma amacı; dışarıdan da destek alarak Türkiye’de yapılan yeniliklere karşı çıkanlara yönelik düzeni sağlamaktır²². İkincisi; 14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen ve 21 Haziran 1934 tarihinde resmi gazetede yayınlanan 2510 numaralı kanundur²³. Bu kanun ile dışarıdan gelen göçmenlere; gümrük muafiyeti, kamu araç ve gereçlerinin kullanımı gibi kolaylıklar getirilmiştir. Ayrıca toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmak ve ülke üzerinde eşit egemenlik sağlanması için tüzel oluşumlar kaldırılmış ve bu oluşumların malları ve toprakları, topraksızlara

17 Meltem Ece Oba, “Türk Hukukunda Geçici Koruma Rejimi”, (Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2018), 75; ayrıca geçici koruma ile ilgili hukuki olarak bilgi almak için bkz. Ayşe Dicle Ergin ve Yiğit Kader, “Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Rejiminde Geçicilik Unsuru: “Geçici” Olan Nedir?”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 42, 2 (2024), 79-122.

18 İçişleri Bakanlığının 1/7/1994 tarihli ve 173475 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’nca 14/9/1994 tarihinde kararlaştırdığı yönetmelik için Bkz. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, erişim 05 Temmuz 2025 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf>

19 K. Dicle Bayır ve Fuat Aksu, “Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 2(2020), 324-356.

20 Kemal Arı, *Büyük Mübadele*, 1.b., (İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 2023).; ve Muhammet Sarı, “1923 Mübadele İmar ve İskân Kanunu”, *Yeni Atatürk Ansiklopedisi* (yayın tarihi 12 Nisan 2021), erişim 31 Temmuz 2025 <https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/911/Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-%C4%B0sk%C3%A2n-Kanunlar%C4%B1>

21 TBMM, “İskân Kanunu”, erişim 09 Ağustos 2025, chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpeglclefindmkaj/ https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400885.pdf

22 Elif Zülal Saygın, “Atatürk Dönemi Göç ve İskân Politikaları”, *ASSAM Uluslararası Dergi*, 9, 22(2022), 1-18.

23 TBMM, “İskân Kanunu”, erişim 09 Ağustos 2025, chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpeglclefindmkaj/ https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf

ve muhacirlere dağıtılması hedeflenmiştir.²⁴ Sonuncu iskân kanunu ise; 19 Eylül 2006 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Eylül 2006 tarihinde *Resmi Gazete*’de yayınlanmıştır.²⁵ Bahsi geçen iskân kanunu Avrupa Birliğine katılmak için düzenlenen “9. Uyum Paketi” ne hazırlık amacı ile hazırlanmıştır.²⁶

Uluslararası mülteci yönetmeliği, 1994 yılında imzalanan “İltica Yönetmeliği” ile Türk hukuk sisteminde yerini almıştır.²⁷ Yönetmeliğe göre Avrupa’dan gelip başka bir ülkeye gitmek isteyenler “mülteci”, Avrupa dışında herhangi bir ülkeden gelenler ise “sığınmacı” olarak tanımlanmış ve geçici olarak misafir edilmişlerdir.²⁸

Suriyelilere 22 Ekim 2014 tarihinde sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanmaları için “geçici koruma” statüsü verilmiştir.²⁹ Türkiye’de, Suriye’de meydana gelen insani kriz neticesinde 2012 yılından itibaren artan sayıdaki Suriye vatandaşı (fazlaşan insani ihtiyaçlarından dolayı) “açık kapı” politikası uygulanmıştır. İlk etapta 256.971 Suriye vatandaşı için 10 şehirde 26 geçici barınma merkezi kurulmuştur. Ancak Suriye’deki iç savaş bitmemiştir ve kitleler halinde savaş mağdurları gelmekte olduğu için barınma merkezleri yeterli olamamaktadır. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı’na göre geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 16 Eylül 2020 tarihinde 5 ilde 7 koruma merkezinde 59.877 kişiye, geçici barınma merkezi haricinde 3.559.041 kişidir.³⁰ Göç İdaresinin 15 Ağustos 2025 tarihindeki verilerine göre; 8 Aralık 2024 tarihinde Esed rejiminin çökmesinden sonra gönüllü olarak Suriye’ye dönen göçmenlerin sayısı, 1 milyon 150 bin 652; geçici koruma kapsamında kalanların sayısı ise 2 milyon 543 bin 711 dir.³¹

UNCHR (The UN Fefugee Agency) nin verilerine göre dünya genelinde zorla yerinden edilmiş kişi sayısı 2025 Nisan ayı itibarı ile 122,1 milyona ulaşmıştır. Yine UNCHR verilerine göre; göç edenlerin 73.5 milyonu kendi ülkeleri içinde yerinden edilirken, 31 milyonu UNCHR himayesi altındaki mültecilerdir, 8.4 milyonu sığınmacılar, 5.9 milyonu Filistinli mülteciler ve son olarak yine 5.9 milyonu uluslararası korumaya ihtiyacı olan diğer kişilerdir. Düşük ve orta gelirli ülkeler mültecilerin %73’ünü ağırlamaktadır.³² Gelişmekte olan Türkiye Cumhuriyeti de göç konusunda tercih edilen ülkelerden biridir. Suriye’deki iç savaştan, Ukrayna-Rusya Savaşı’ndan, İsrail-İran savaşından ve Taliban yönetimindeki Afganistan’dan gelen göçmenlerin

24 Bilge Kağan Şakacı ve Selçuk Özkaya, “1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu ve Basındaki Yansımaları”, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 7, 2(2021), 249-268.

25 İskân Kanunu, *Resmi Gazete*, erişim 09 Ağustos 2025, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm>

26 Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, 3 (2016), 10-33.

27 Hüseyin Aygül, Erdal Eke Ed., *21. Yüzyılda Uluslararası*, 241.

28 Bilhan Kartal ve Emre Başcı, “Türkiye’ye Yönelik”, 12, 2 (2014), 275-299.

29 Osman Çöllü, “Göç Olgusunun”, 244.

30 “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı*, erişim 01 Ocak 2025 tarihinde erişilmiştir, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>

31 “Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüşler Hız Kazandı”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı* Erişim 17 Ağustos 2025 tarihinde erişilmiştir, <https://www.goc.gov.tr/gonullu-guvenli-onurlu-ve-duzenli-geri-donusler-hiz-kazandi>

32 UNCHR, <https://www.unhcr.org/tr/>, 18 Ağustos 2025 tarihinde erişilmiştir.

önemli bir kısmı Türkiye'ye yönelmiştir. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet ve demografik yapısına önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü ulus-devlet olgusu sadece siyasi birlikten meydana gelmemektedir; diğer taraftan toplumun etnik ve kültürel olarak da birlik ihtiva etmesi gerekmektedir. Daha da önemlisi toplumun millet olması ve aynı geleceği inşa için ortak irade koymaları gerekmektedir. Hal böyleyken yeni gelenlerin entegrasyonu onlarca yıl alacaktır.

Ulusal güvenlik göç ilişkisi son yıllarda artan terör olaylarıyla araştırma konusu olmaya başlamıştır. Ülkelerin ulusal güvenliği, göç vasıtasıyla bir şekilde sınırdan geçmeyi başaran teröristlerden dolayı tehdit altındadır. Bu bağlamda 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırısı, sınır güvenliği ve göç konusunda özellikle ABD ve Avrupa'yı önlem almaya yöneltmiştir. Son çeyrek yüzyılda Türkiye'de de, göç ve güvenlik ilişkisi, artan terör olayları sonucu sorgulanmaya başlamıştır. Nitekim 13 Kasım 2022 tarihinde Taksim'de meydana gelen terör saldırısı Türkiye'deki göç güvenlik ilişkisini gösteren örneklerden sadece bir tanesidir. PKK/PYD/YPG terör örgütünün Suriye Kobani'deki merkezinin üstlendiği bu terör eyleminde 6 kişi ölmüş, 81 kişi de yaralanmıştır.³³

Ümit Özdağ, 2019 verilerine göre *Stratejik Göç Mühendisliği* adlı eserinde; Türkiye'deki toplam göçmen sayısının 7,5 milyon kişiyi bulduğunu ve bu sayının genel nüfusa oranının %8,6'sı olduğunu belirtmiştir.³⁴ Göç yoluyla etnik farklılıkların artması, ulus-devlet yapısına önemli zarar vermektedir.³⁵ Türkiye, sığınmacıları kabul ederek bir göç ülkesi haline gelmiştir. Türkiye'de düzenini kuran göçmenler arasında geldikleri ülkedeki koşullar düzelse bile gitmeyi tercih etmeyenler çıkacaktır.

Ak Partinin ulus-devlet yapısı yerine çok kültürlü, karşılıklı güven ilkesine dayalı, siyasi diyalog, ekonomik bağımlılık, farklı etnik ve mezhepsel kökenli toplumların bir arada yaşayacağı bir yapı inşa etme politik söylemine sahiptir.³⁶ Bu söylem de ulus-devlet yapısı ile çelişki oluşturmaktadır.

3. Ulus-Devlet Anlayışının Tarihsel Gelişimi ve Dönüşümü

Fransız İhtilali ile birlikte dünya; eşitlik, hürriyet, demokrasi ve milliyetçilik kavramlarıyla tanışmıştır. Dünya geneline yayılan bu düşünceler arasından milliyetçilik kavramının; demokrasi, eşitlik ve kardeşlik kavramlarına göre daha hızlı yayılması, çok uluslu imparatorluklar için önemli bir tehdit haline gelmiştir.³⁷ Bu bağlamda Avrupa'yı derinden etkileyen 1830 ve (liberal, sosyalist, düşünce gruplarının, farklı yayın organlarının ve sendikaların etkisiyle Avrupa genelinde kitleler halinde meydana gelen)

33 Ferihan Polat ve Sevil Bincan, "Türkiye'de Siyasal Partilerin Yasa Dışı Göç Sorununa Yönelik Tutumları: 13 Kasım 2022 Taksim Terör Saldırısı Örneği", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25 2(2023), 284-295.

34 Ümit Özdağ, *Stratejik Göç Mühendisliği*, 2. B. (Ankara: Kripto yayınevi 2020), s. 40.

35 Stephen Castles, Mark J. Miller, *Göçler Çağı Modern Dünyada Göç Hareketleri*, Çev. Bülent Uğur Bal İbrahim Akbulut, I. b., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 21.

36 Korkmaz, "Türkiye'ye Yönelik", 144.

37 Süleyman Erkan, "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslar Arası İlişkileri'nin Özellikleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22 (2010), 93-115.

1848 tarihlerindeki ihtilaller özellikle çok uluslu devletleri etkilemiştir. Bu ihtilallerin bir kısmı, işçi haklarıyla başlayıp siyasi rejimi değiştirmeye sebep olurken; başka bir kısmı da milliyetçilikle birlikte yeni devlet kurmaya yönelik gelişmelere yol açmıştır.³⁸ 1848 ihtilallerinde muhtariyet statüsündeki Macaristan, egemenliğini kazanmak için Avrupa’daki özgürlük akımını fırsat olarak görmekteydi. Nitekim Macaristan, Kossuth komutasındaki bir ordu ile bağımsızlık mücadelesine başladı. 14 Nisan 1849 tarihinde Macaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, Avusturya ve Rus kuvvetlerinden oluşan 370000 kişilik ordu Macaristan üzerine gönderilmiştir. Sonuç olarak Macaristan ordusu ağır bir yenilgi alarak bağımsızlık girişiminde başarısızlığa uğramıştır.³⁹ Macar bağımsızlığı için Temeşvar yenilgisi sonrasında Macar, Polonyalı ve İtalyan mülteciler, Osmanlı Devletine sığınmışlardır.⁴⁰ Müslüman olmak şartıyla önemli konumlara gelen Leh ve Macar mülteciler, Osmanlı Devletine hem yapısal hem de fikrî bağlamda katkı sağlamışlardır. Bahsi geçen siyasi sığınmacılardan Mustafa Celalettin Paşa (Konstanty Borzecki), Türklüğe bilimsel bir yaklaşımla yeni bir perspektif getirmiştir. Öyle ki, Mustafa Celalettin Paşa’nın düşünceleri hem Osmanlı aydınlarını etkilemiş; hem de yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal’in dikkatini çekmiştir. Nitekim Türklük ile ilgili tam manasıyla bilimsel olmasa da Mustafa Celalettin Paşa’nın yazmış olduğu ilk eser, oğlu Enver Celalettin Paşa tarafından Mustafa Kemal’e (Rumeli Kolordu Kumandanlığına yeni atandığında) teslim edilmiştir. Mustafa Kemal bu eseri dikkatle incelemiş, önemli gördüğü yerlerin altını çizmiş ve bazı yerlerine not düşmüştür. Mustafa Kemal’in milliyetçilik konusunda bu eserden de ilham aldığı düşünülmektedir.⁴¹ Fransızca kaleme alınan bu eserin adı *Turcs Ancient Et Modernes*’tir.⁴²

Fransız İhtilalinden sonra yayılan ulus-devlet anlayışından en fazla etkilenen imparatorluklardan biri Osmanlı İmparatorluğudur. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde planları olan güçlü devletler tarafından milliyetçi duygular, Hristiyan tebaalara aşılanmaya başlandı.⁴³ Bu aşılama neticesinde Balkan bölgesinde birçok ayaklanma ve çete (terör) faaliyetleri meydana geldi.

Ayaklanmalar Sırp isyanı ile başlasa da bağımsızlığını ilk kazanan Yunanistan olmuştur. 1821 tarihinde başlayan Mora isyanı Batı’nın maddi ve manevi destekleri ile 1829 yılında Yunanistan’ın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.⁴⁴ Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarından (1878)⁴⁵ sonra Balkanlar’daki ayrılıkçı hareketler artmış ve bu süreç, millet sistemindeki Osmanlı

38 Abdullah Saydam, “Osmanlıların Siyasi İlticılara Bakışı ya da 1949 Macar-Leh Mülteci Meselesi”, *Belleten*, 61, 231(1997), 339.

39 Musa Gümüş, “1948 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. yüzyıl Türk Diplomasisi”, *Histori Studies International Journal of History*, 2, 2(2010), 257-258.

40 Cansu Çelenk Jahangiri, “Misafirperverlik ve 19. Yüzyıl Osmanlı Diplomasisi: 1848/49 Macar Mültecileri Meselesi”, *Akademik Düşünce Dergisi*, 11(2025), 52.

41 Musa Gümüş, *1848 İhtilalleri Sonrasında Osmanlı Devleti’ne Sığınan Leh ve Macar Mültecileri’nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, 2007), 128-144.

42 Mustafa Celalettin, *Turcs Ancient Et Modernes*, Paris: 1870.

43 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, (İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995), 130.

44 Enver Ziya Karal, “Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)”, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 2007, 5: 112-119.

45 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1997), 523.

İmparatorluğu'nun sonunun gelmesinde etkili faktörlerden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimlerinden sonra oluşan yenedünya düzenine ve değişen güç dengelerine karşı doğru pozisyon almaya çalışıyordu. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu, dağılmanın önüne geçmek amacıyla; bir yandan modernleşme gayreti içindeyken, öte yandan Osmanlı aydınları tarafından *Garpçılık*, *Osmanlıcılık*, *İslamcılık* ve *Türkçülük* akımları geliştirilmekteydi. Bu akımlar Islahat Fermanı'ndan sonra Osmanlı aydınları tarafından tartışılmaya başlanmıştır.

Türkçülük fikrini siyasi anlamda ilk olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti gündeme getirmiştir. Türk milliyetçiliği, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarının kaybedilmesiyle birlikte ön plana çıkmıştır.⁴⁶ En önemli öncülerinin Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in olduğu bu fikri akım, Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin de en önemli ilkelerinden biri olan milliyetçilik ilkesinin fkrî altyapısını oluşturmaktadır.

Türkiye coğrafyasında, Osmanlı Devleti'nin topraklarını kaybetmesiyle yaşanan içeri doğru göçlerden, Lozan Anlaşması'ndaki Mübadele Protokolü⁴⁷ ile gerçekleşen göçlere, geçmişte yaşanan çok önemli deneyimler olmuştur. Bu göçler, Osmanlı Devleti'nin iskân politikasıyla Avrupa'nın çeşitli yerlerine yerleştirilen Türkmenlerin Anadolu'ya geri gelmek zorunda kalması ile sonuçlanmıştır. I. Dünya savaşı yıllarında 16 milyon nüfusun 3 milyonu Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden oluşmaktayken, Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 nüfus sayımlarında yaklaşık 13 milyon olan nüfusun sadece %3'ünden azı gayrimüslimdir. Türkiye'de göç hareketleri, 1923-1950 tarihleri arasında millileşmek amacı ile de gerçekleştirilmiştir. Bu göçlerde, bir taraftan Türk soyundan gelenler Anadolu'ya yerleştirilirken; diğer taraftan Müslüman olmayanların ülke dışına göçü şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gayrimüslim yurttaşların genel nüfusa oranı %1'lere kadar düşmüştür. Ayrıca, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan yaklaşık 850 bin soydaş Türkiye'ye gelmiştir.⁴⁸ Ulus-devlet oluşumunun tamamlandığı 1950-1980 tarihleri arasındaki dönemde, sanayileşmeye bağlı kentleşme adımları atılmıştır ve bunun yanında yurt dışına göç olduğu gibi tersi durum da gerçekleşmiştir.

1946-1989 yılları arasındaki soğuk savaş döneminde ulus-devlet, devlet sınırları ve milliyet kavramları Batı Avrupa'da ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu ülkeler, ulus-devlet kavramlarının ön plana çıkmasına rağmen, işgücü ihtiyacını başka ülkelerden karşılamak durumunda kalmışlardır. Bu noktada kalıcı ve geçici işgücü ihtiyacını karşılamak üzere gelen göçmenleri, ulusal sistemlerine kontrollü bir şekilde dâhil etmeye çalışmışlardır. Soğuk Savaş döneminde batı ve kuzey ülkeleri, 1918-1946 yılları arasındaki ulus-

46 Yaşar Semiz, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 35(2014), 217-244.

47 Lozan Anlaşması'ndaki 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Rum, Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme" protokol ile gerçekleşen mübadele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Kemal Arı, *Büyük Mübadele*, I. B., (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 56-57.

48 Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023 Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Oluşumlara*, , İstanbul, Koç Üniversitesi Göç (Araştırma .Merkezi yay., 2014), 54.

devlet olmak amacıyla uyguladıkları asimilasyon politikası yerine; entegrasyon ve çok kültürlülük politikasını tercih etmeye başlamışlardır.⁴⁹

Batı, Soğuk savaş döneminde sığınma ile ilgili talepleri, Doğu Blok’una karşı bir üstünlük göstergesi olarak kullanıyordu. Ancak Doğu Blok’unun yıkılmasıyla Avrupa’da sığınmacılıkta artış görülmeye başlamıştır. Bundan sonra Batı, sığınma konusuna insani olarak bakmayı bırakıp güvenlik açısından değerlendirme yoluna gitmiştir.⁵⁰ Günümüzde sığınmacı ve göçmenleri kabul etme konusunda batı son derece seçici ve titiz davranmaktadır. Avrupa’nın aksine Soğuk Savaş sonrasında Türkiye’de göç politikaları, ulus-devlet anlayışından giderek uzaklaşmıştır.

Ünlü Fransız filozof Ernest Renan’a göre milliyetçilik; aynı yöne doğru yönelen bir dizi olgunun yarattığı tarihsel bir neticedir.⁵¹ Fransız İhtilali’nden sonra dünyada yükselen milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti’nde ilk olarak Balkan Savaşları’ndan sonra gündeme gelmiştir. Hal bu ki küçük prensliklerden ve krallıklardan oluşan Almanya ve 38 parçadan oluşan İtalya gibi devletler XIX. yüzyılın sonlarında siyasal birliklerini sağlamıştı.⁵² Türkiye’de ise Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra son derece kucaklayıcı bir anlayış ile Atatürk Milliyetçiliği kabul görmüştür. Bu milliyetçilik anlayışında etnik köken ne olursa olsun her kes Türk olarak kabul edilmektedir ve herkes kanun karşısında eşittir. Bu milliyetçilik anlayışının temelinde modernleşme, uluslaşma, eşitlik ve laiklik ilkeleri yer almaktadır.

Atatürk önderliğinde kazanılan ulus-devlet yapısı, son zamanlardaki gerek küreselleşmenin etkisiyle gerçekleşen nüfus hareketlerinden; gerekse savaşlardan kaynaklanan göç ve sığınma hareketlerinden dolayı etkilenmeye başlamıştır. Emperyalist devletler son yüzyılda kendine özgün şartlarda 100’den fazla göç olayını stratejik bir silah olarak kullanmıştır.⁵³ Ayrıca bu devletler diğer bir taraftan ulus-devlet yapısını bozmak için, bölücü faaliyet gösteren PKK gibi terör örgütlerine gayri resmi olarak maddi ve manevi destek sağlamaktadır. Bu bağlamda; emperyalistlerin Türkiye’de ulus-devlet yapısına karşı olduğunu gösteren önemli tarihi belgelerden biri; Ferroz Ahmad’ın *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* adlı eserinde ABD’ye ait Ulusal Güvenlik Belgesi (NSA) ’dır.⁵⁴ Feroz Ahmad, ABD’nin Türkiye’nin ulus-devlet yapısına yönelik siyasetiyle ilgili bahsi geçen kitabında şu satırlara yer vermiştir:

Türkiye’deki siyasal olaylar Soğuk Savaş’tan ve Ortadoğu’daki olaylardan etkileniyordu. Washington’daki siyaset üreticileri Ortadoğu ve Asya’da milliyetçiliğin yükselişini dikkatle izliyor ve milliyetçiliğin Batı çıkarlarına en az komünizm kadar büyük bir tehdit olduğunu düşünüyorlardı. Bunun sonucunda Amerikan yönetimi Kasım 1958’de, İslâm’ın milliyetçilik ve komünizme karşı bir panzehir olarak kullanılabileceğini

49 Ahmet İçduygu, Sema Erder ve Ömer Faruk Gençkaya, 50.

50 Ahmet Korkmaz, “Türkiye’ye Yönelik”, 2.

51 Ernest Renan, *Ulus Nedir?* (Çev. Gökçe Yavaş), 1. B., (İstanbul, Pinhan Yay., 2016), 38.

52 Levent Kayapınar, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Avrupa (1848-1878), *Yakın Çağ Avrupa Tarihi*, 1. b., (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 52-53.

53 Kelly M. Greenhill, “Strategic Engineered Migration As a Weapon of War”, *Civil Wars*, 10, 2 (2008), 6-21. (erişim 16 Ağustos 2025 <https://doi.org/10.1080/13698240701835425>)

54 Ferroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 1. B., (İstanbul İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 169.

öngören bir iç hizmet belgesi -5820/1 numaralı Ulusal Güvenlik Kurumu [NSA] belgesi- yayınladı. 1960 sonrasında birçok Türk milliyetçisi ABD politikalarını ve kendi hükümetlerinin bunlara gözü kapalı uyumunu eleştirmeye başlamışlardı. Milli Birlik Komitesi Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını tekrar tekrar bildiriyordu. Sovyet nükleer tehdidine rağmen Ekim 1962 Küba Füze Krizi'nde İnönü Washington'ın yanında yer almıştı. Ancak Türkler, Kennedy yönetiminin Moskova'yla pazarlığında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinden vazgeçtiğini öğrendiler. Kısa süre sonra açıklandı ki, Sovyetlerle savaş durumunda NATO plancılarına göre İstanbul ve Batı Anadolu dışında kalan Anadolu'nun büyük kısmı feda edilebilirdi! Türkiye'nin de ilişkileri gündelik politikanın bir parçasına dönüşmüştü.

Buradan ABD'nin Türkiye'nin laikliğine ve ulus-devlet yapısına karşı faaliyetlerinin, 1960'lara hatta daha bile geriye götürülebileceği anlaşıyor. Nitekim Soğuk savaş döneminde özellikle 1960'lardan sonra savaşı göze alamayan süper güçler, stratejik bölgelerde yer alan devletlerin askeri, siyasi ve ekonomik güçlerini ele geçirmek amacındaydılar. Ayrıca bölgedeki gelişmelere yön vermek, hedef aldıkları bu devletleri yıldırmak ve yok etmek amaçlarında olan bu süper güçler, terörü sinsi bir silah olarak kullanmaktadırlar.⁵⁵

Osmanlı Devleti'nin son döneminde gündeme gelen Kürtçülük sorunu, 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Antlaşmasıyla başka bir aşamaya geçmiştir. I. Dünya savaşından sonra oluşan yeni sınırlardan sonra Kürtlerin yaşadığı coğrafya dört parçaya bölünmüştür. Bu durum Ortadoğu'da etkin olmak isteyen emperyalist devletlerin sömürgeci faaliyetleri için önemli bir fırsat sunmaktadır.⁵⁶ Bu durum, ulus-devlet istemeyen etkin devletler için uygun koşullar sağlamaktadır.

Son yıllarda özellikle küresel olarak ABD ve Rusya; bölgesel olarak İsrail, İran ve Türkiye Ortadoğu'yu şekillendirmek konusunda aktif rol oynamaktadır. Aktörlerden Rusya, Ukrayna ile 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan savaştan dolayı Suriye'deki etkisini kaybetti. Bundan sonraki süreçte Ortadoğu'da denge, İsrail ve en büyük lojistik ve silah destekçisi olan ABD lehine değişti. İsrail, Gazze'ye yapmış olduğu ablukadan dolayı neredeyse tüm dünya ülkelerinin tepkisini üzerine çekmiştir. Rusya'nın Ortadoğu'dan çekilerek Ukrayna ile olan savaşına odaklanmasından sonra Esed rejimi sona ermiştir. Esed yerine kırmızı bültenle aranan ve başına ödül konulan HTŞ lideri terörist olan Ahmed Eş-Şara'nın geçmesi, getirilmek istenen "demokrasi" konusundaki samimiyetin ölçüsünü göstermektedir.

ABD'nin desteğine güvenen ve aynı zamanda Rusya'nın da yokluğunu fırsat gören İsrail, kendi güvenliği için Ortadoğu'da ulus-devlet istememektedir. Nitekim ABD Ortadoğu temsilcisi sıfatıyla Tom Barrack, Associated Press'e (AP) verdiği demeçte; "Güçlü ulus-devletler bir tehdittir. Özellikle Arap devletleri, İsrail Devleti için bir tehdit

55 Nuray Altındağ, "Türkiye'nin PKK Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelesine Dair Bir Analiz", *Anadolu Strateji Dergisi*, 2, 1,(2020), 1-33.

56 Mustafa Çalışkan, "Suriye'de PKK Faaliyetlerinin Tarihi Arka Planı ve PYD Terör Örgütünün Siyasallaşma Çabaları", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (2020), 63-91.

olarak görülür” demiştir.⁵⁷ ABD’nin İsrail’e yönelik kayıtsız şartsız desteği buradan da anlaşılmaktadır. ABD büyükelçisi Barrack Anadolu Ajansına (AA) verdiği mülakatta “Osmanlı İmparatorluğundaki “millet sisteminin”, yüzlerce yıl farklı grupların merkezi sistemde varlıklarını sürdürmelerine imkân verdiğini...”⁵⁸ şeklinde anakronizm yapması; Ortadoğu’da aktif rol oynayan ABD’nin ulus-devlet yapısına karşı İsrail ile paralel politikaya sahip olduğunu göstermektedir. Öte taraftan Barrack’ın bu demeci, Türkiye’deki Osmanlı sistemine özlem duyan muhafazakâr siyasetçilerin de duygularını yükseltecek bir söylemdir.

Sonuç

İnsanlar, yaşadığı ülkeden güvenlik, tabii felaketler, politik istikrarsızlıklar, salgın hastalıklar ve ekonomik sebeplerden dolayı başka ülkelere göç etmek zorunda kalırlar. Göçün öznesi konumundaki insanoğlu, açlık, sığınma problemi, sağlık ve gelecek kaygısı gibi konularda birçok mağduriyetler ile yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Diğer taraftan kitleler halinde göç alan ülkeler, ekonomik, güvenlik, gelen misafirlerin entegrasyonu ve ulus-devlet yapısının korunması bağlamında birçok risk ile karşılaşmaktadır. Ayrıyeten gelen misafirlerin işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla misafirleri kabul eden ülkede ekonomik koşulların zorlaşması üzerine, kalifiye vatandaşlar kendi geleceklerini inşa etmek için başka ülkelere göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu da ülkeye katma değer sağlayan vatandaşların kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Sığınmacılık ve göç konusundaki geliştirilen uluslararası çözümler; gerek sığınmacıların gerekse göçe maruz olan ülkelerin sorunlarını çözmede yetersiz kalmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, fayda sağlayacaklarına inandıkları göçmenleri kabul ederlerken, nitelsiz olan göçmenleri; dramatik sonuçlar pahasına kabul etmemektedir. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti’nin de gelen göçmenlerden sadece nitelikli olanları kabul etmesi son derece önem arz etmektedir. Bir Macar mülteci olan Mustafa Celalettin’in ulus-devlet fikrinin tohumlarını atması; nitelikli göçün önemini gösteren örneklerden sadece bir tanesidir. Nitelsiz gelen misafirler birçok sorunları da beraberlerinde getirmektedir.

Türkiye göç yolları üzerinde bir ülkedir. Türkiye Cumhuriyeti ekonomik ve refah seviyesi yüksek olan Avrupa’ya yakın olan konumundan dolayı birçok göçmenler tarafından geçici olarak tercih edilmektedir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu’daki diğer ülkelere kıyasla nispeten istikrarlı olması sebebiyle bazı göçmenler tarafından kalıcı olarak da tercih edilmektedir.

Türkiye, gelen sığınmacıların fazlalığından dolayı ya ulus-devlet yapısından vaz geçecek; ya da gelen göçmenleri ulus-devlet yapısına entegre edecektir. İkinci

57 “ABD temsilcisi Tom Barrack: ‘Güçlü ulus devletler İsrail için bir tehdittir’, *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 2025 tarihinde yayınlanmıştır, erişim tarihi 01 Ağustos 2025 <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/abd-temsilcisi-tom-barrack-guclu-ulus-devletler-israil-icin-bir-tehdittir-2420057>)

58 Sümeyye Dilara Dinçer, “ABD Büyükelçisi Tom Barrack AA’ya konuştu”, *Anadolu Ajansı*, (yayınlanma tarihi 26 Haziran 2025, erişim 19 Ağustos 2025, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-ankara-buyukelcisi-tom-barrack-aaya-konustu/3616876#>)

seçenek, bir taraftan emperyalist devletlerin kapalı kapılar ardında desteklediği PKK terör örgütünün bölücü eylemleri, diğer taraftan ise son yıllarda Suriye, İran, Ukrayna ve Afganistan'dan gelen sığınmacıların milyonları bulmasından dolayı kısa vadede kolay görünmemektedir.

Soğuk savaş döneminde özellikle 1960'lardan sonra savaşı göze alamayan süper güçler, stratejik bölgelerde yer alan devletlerin askeri, siyasi ve ekonomik güçlerini ele geçirmek amacındadırlar. Ayrıca bölgedeki gelişmelere yön vermek, hedef aldıkları devletleri yıldırmak ve yok etmek için; göç ve terörü sinsî bir silah olarak kullanmaktadırlar. Çünkü hedef aldıkları ülkelerdeki ulus-devlet yapısının bozulması, istikrarın da bozulmasına yol açmaktadır. İstikrarı bozulan devletlerin kaynaklarını sömürmek büyük devletlerin hedefleri arasında yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti eşitlikçi, özgürlükçü, laik, hukuka dayalı üniter bir ulus-devlettir. Ancak son zamanlarda bu kuruluş ilkelerinden uzaklaşıldığı görülmektedir. Kuruluş felsefesindeki bu ilkelerin önemi; Ortadoğu'daki Irak, İran, Suriye Lübnan ve Libya gibi ülkelerin merkezi bir ulus-devlet anlayışından uzaklaşması sonucu meydana gelen istikrarsız durumlarına bakılınca daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim ABD ve İsrail gibi bölgede planları olan ülkeler, her fırsatta Ortadoğu bölgesini güçlü ulus-devletlerden arındırma politikalarını dile getirmekten çekinmemektedirler.

KAYNAKÇA

1. Resmi Yayınlar

- TBMM, “İskân Kanunu”, erişim 09 Ağustos 2025, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400885.pdf
- TBMM, “İskân Kanunu”, erişim 09 Ağustos 2025, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf
- Resmi Gazete, İskân Kanunu, erişim 09 Ağustos 2025, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, Erişim 01 Ocak 2025, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>
- Resmi Gazete, erişim 05 Temmuz 2025 Chrome extension://efaidnbmnbbnqapbpcjplgllefindmkaj/<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf>

2. Araştırma Eserler

- Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Arı, Kemal, *Büyük Mücadele*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- Armaoğlu, Fahir *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Aygül, Hüseyin ve Eke, Erdal ed. *21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler bir Türkiye Perspektifi*. Ankara: Nobel yayınları, 2018.
- Castles, Stephen ve Miller, Mark J., *Göçler Çağı Modern Dünyada Göç Hareketleri*. Çeviren. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Mustafa Celalettin, *Turcs Ancient Et Modernes*, Paris: 1870.

- Engelhard, Marc, *Sığınmacı Devrimi Son Göç Dalgası Dünyayı Nasıl Tümüyle Değiştirdi?*. Çeviren İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- İçduygu, Ahmet ve Erder, Sema ve Gençkaya, Ömer F., *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023 Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Oluşumlara*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırma .Merkezi yayınları, 2014.
- Karal, Enver Z., “Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)”, *Osmanlı Tarihi*. Cilt. 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2007
- Kayapınar, Ayşe ed. *Yakın Çağ Avrupa Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Özcan, Mehmet *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku*. Uşak: Uşak Yayınları, 1996.
- Özdağ, Ümit, *Stratejik Göç Mühendisliği*. 2. bs. Kripto yayınevi 2020.
- Renan, Ernet *Ulus Nedir?*, **Çeviren Gökçe Yavaş**, İstanbul: Pinhan Yayın, 2016.
- Uçarol, Rifat *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1995.

3. İnternet Yayınları

Sarı, Muhammet, *1923 Mübadele İmar ve İskân Kanunu*, Yayın Tarihi 12 Nisan 2021, Erişim 31 Temmuz 2025, <https://yeni.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/911/Atat%C3%BCrk-D%C3%B6nemi-%C4%B0sk%C3%A2n-Kanunlar%C4%B1>,

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüşler Hız Kazandı”, erişim 17 Ağustos 2025 <https://www.goc.gov.tr/gonullu-guvenli-onurlu-ve-duzenli-geri-donusler-hiz-kazandi>

UNCHR, Erişim 18 Ağustos 2025 , <https://www.unhcr.org/tr/>

4. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet, 21 Temmuz 2025 tarihinde yayınlanmıştır, Erişim 01 Ağustos 2025, <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/abd-temsalcisi-tom-barrack-guclu-ulus-devletler-israil-icin-bir-tehdittir-2420057>

Dinçer, Sümeyye Dilara “ABD Büyükelçisi Tom Barrack A Aya konuştu”, Anadolu Ajansı, 26 Haziran 2025 erişim 19 Ağustos 2025, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-ankara-buyukelcisi-tom-barrack-aaya-konustu/3616876#>

5. Makaleler

Altındağ, Nuray, “Türkiye’nin PKK Bölücü Terör Örgütü ile Mücadelesine Dair Bir Analiz”, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2, 1, (2020): 1-33.

- Altıntaş, Aslıhan Y., “ 11 Eylül 2001 ve 13 Kasım 2015 Terör Saldırılarının Siyasete Etkileri: ABD ve Fransa’nın Terörle Savaş Yaklaşımı”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, (2020): 205-219.
- Barkın, Ersan “1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1(2014), 331-360.
- Bayır, K. Dicle, Fuat Aksu, “Açık Kapı Politikasından Güvenlik Tehdidine Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Olgusu”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 2, (2020): 324-356.
- Çalışkan, Mustafa “Suriye’de PKK Faaliyetlerinin Tarihi Arka Planı ve PYD Terör Örgütünün Siyasallaşma Çabaları”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (2020): 63-91.
- Ergin, Ayşe D. ve Yiğit Kader, “Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Rejiminde Geçicilik Unsuru: “Geçici” Olan Nedir?, *İnsan Hakları Yıllığı*, 42.,2, (2024): 79-122.
- Erkan, Süleyman “Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslar Arası İlişkileri’nin Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, (Aralık 2010): 93-115.
- Gök, Gonca O., “Kimin Güvenliği? Uluslar arası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslar Arası Örgütlerin Rolü”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, (2016): 65-82.
- Greenhill, Kelly M., “Strategic Engineered Migration As a Weapon of War”, *Civil Wars*, 10, 2(2008), 6-21. erişim 16 Ağustos 2025, <https://doi.org/10.1080/13698240701835425>
- Gümüş, Musa, “1948 Mülteciler Meselesi Örneğinde 19. yüzyıl Türk Diplomasisi”, *Histori Studies International Journal of History*, 2, 2(2010), 257-258.
- İnan, Canan E., “ Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, 3, (2016): 10-33.
- Jahangiri, Cansu Ç., “Misafirperverlik ve 19. Yüzyıl Osmanlı Diplomasisi: 1848/49 Macar Mültecileri Meselesi”, *Akademik Düşünce Dergisi*, 11(2025), 41-64.
- Kartal, Bilhan ve Emre Başçı, “Türkiye’ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2, (2014): 275-299.
- Kaygusuz, Deniz “Uluslararası İlişkilerde Göç Olgusu ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Akademik Düşünce Dergisi*, 3, (2021): 60-76.
- Korkmaz, Ahmet ve Bilhan Kartal ve Emre Başçı, “Türkiye’ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2, (2014): 275-299.

- Polat, Ferihan ve Bincan, Sevil, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Yasa Dışı Göç Sorununa Yönelik Tutumları: 13 Kasım 2022 Taksim Terör Saldırısı Örneği”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25 2(2023), 284-295.
- Saydam, Abdullah, ”Osmanlıların Siyasi İlticalara Bakışı ya da 1949 Macar-Leh Mülteci Meselesi”, *Belleten*, 61, 231(1997), 339-386.
- Saygın, Elif Zülal “Atatürk Dönemi Göç ve İskân Politikaları”, *ASSAM Uluslararası Dergi*, 9, 22, (2022): 1-18.
- Semiz, Yaşar “İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 35, (2014): 217-244.
- Şakacı, Bilge Kağan ve Selçuk Özkaya, “1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu ve Basındaki Yansımaları”, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 7, 2, (2021): 249-268.

6. Tezler

- Akdoğan, Sergen *Geçici Koruma Statüsündeki Yabancıların Çalışma Hakları*, T.C. Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2022).
- Benzer, Ekrem *Uluslararası Hukuk Perspektifinden Mülteci Rejiminin Gelişim Süreci ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği*, (Doktora Tezi TC Dicle Üniversitesi, 2023).
- Gümüş, Musa *1848 İhtilalleri Sonrasında Osmanlı Devleti’ne Sığınan Leh ve Macar Mültecileri’nin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, 2007).
- Korkmaz, Ahmet *Türkiye’ye Yönelik Sığınmacı ve Mülteci Hareketlerinin Ulusal Güvenliğe Etkileri: Suriyeli Sığınmacılar Örneği*, (Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, 2017).
- Oba, Meltem Ece *Türk Hukukunda Geçici Koruma Rejimi*, (Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2018).
- Özkerim, Neslihan, *Türk ve Avrupa Birliği Hukukunda İltica Hakkı*, (Yüksek Lisans Tezi T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2015).

Extended Abstract

The phenomenon of migration has existed throughout human history and has taken on different purposes and forms over time. In ancient times, hunter-gatherer societies migrated to meet their nutritional needs. This changed with the development of agriculture, and the emergence of empires such as the Roman, Mongol, and Ottoman empires led to ethnically based migrations. In the Middle Ages, wars and trade increased motivations for migration. With the Industrial Revolution, migration from Europe to the Americas for economic opportunities increased. Nationalism after the French Revolution added a new dimension to the phenomenon of migration. This article will examine the evolution of the nation-state concept in Türkiye and the impact of wars in its immediate vicinity on migration. The research will be conducted using scientific publications, UNHCR data, and various official documents. Important works on migration include “Türkiye’s International Migration Policies, 1923-2023,” published by Koç University in 2014, and “The National Security Effects of Asylum and Refugee Movements Towards Turkey” by Ahmet Korkmaz. Refugees, Asylum Seekers, and Temporary Protection

Two world wars in the 20th century brought mass migration and the issue of asylum to the forefront. The first refugee organization was established for many people after World War I. Fridtjof Nansen issued the “Nansen Passport” for Russian and Ottoman immigrants in 1922. Between 1933 and 1939, a new organization was established for refugees fleeing Germany. After World War II, the 1951 Geneva Convention was adopted. This convention defined refugee status and its scope was expanded by the New York Protocol in 1967.

Migration is the act of moving to another country for social and economic reasons. A refugee is someone who has applied for and been granted asylum; an asylum seeker is someone who is waiting for their asylum application to be accepted. Temporary protection status refers to the emergency response to refugees arriving in masses. Settlement Laws and Asylum Regulations in Türkiye: Migration movements in Türkiye were implemented after the War of Independence to support the nation-state structure. The first Population Exchange and Resettlement Law came into force in 1923. Türkiye has enacted various settlement laws in line with its goal of joining the European Union. The Asylum Regulation, signed in 1994, is enshrined in the Turkish legal system. Syrians were granted “temporary protection” status in 2014, and Türkiye has accepted a large number of refugees due to the Syrian crisis. The Relationship

Between Migration and National Security: Migration can pose a threat to national security. Terrorist incidents have called into question the relationship between migration and security. The September 11 attacks, in particular, have led countries to reexamine their border security. Terrorist incidents in Türkiye have also increased concerns on this issue. The Development of the Nation-State Concept: With the French Revolution, nationalism spread rapidly worldwide. The Ottoman Empire began to disintegrate under the influence of this movement. The Committee of Union and Progress brought the idea of Turkism to political prominence. The establishment of the Republic of Türkiye increased the importance of the principle of nationalism. Between 1923 and 1950, Türkiye directed migration movements within the framework of nationalization policies. Conclusion: Migration causes people to seek other countries for security, economic, and political reasons. However, countries that receive mass migration face challenges such as integration, economic hardship, and maintaining the nation-state structure. Türkiye faces challenges integrating immigrants. While developed countries tend to accept qualified immigrants, Türkiye needs to reconsider its policies on this issue. Türkiye's nation-state structure is being reevaluated in the context of migration and international relations. Imperialist powers are developing various strategies to disrupt the nation-state structure, and this threatens Türkiye's national security.

Yazarlara Bilgi

Hakkında

Journal of History and Strategy, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün yayınıdır. Açık-erişimli, bilimsel, hakemli ve uluslararası bir dergi olarak yılda iki defa Mart ve Ekim aylarında yayınlanır. Dergi 2024 yılında kurulmuş, yayın hayatına 2025 yılının mart ayında başlamıştır. Dergi sadece online olarak yayınlanır. Dergi, günümüzde Türkiye'yi ilgilendiren siyasi, askeri, toplumsal, ekonomik, hukuksal konulara tarihsel bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Dergiye yalnızca İngilizce ve Türkçe makaleler kabul edilir.

Dergiye gelen araştırma ve inceleme makaleleri Yayın Kurulunun onayından geçmesi halinde konunun uzmanı hakemlere gönderilir. Bu süreçte çift-kör hakemlik sistemi uygulanır. Araştırma ve inceleme makalelerinin yanı sıra çeviri ve kitap tanıtımlarına da yer verilir. Başlığı verilecek bilgi notunda belirtilmesi halinde, daha önce bir bilimsel sempozyumda sunulmuş ancak yayınlanmamış bildiri metinleri de yayınlanabilir.

Derginin tüm giderleri Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için herhangi bir ücret alınmaz.

Amaç ve Kapsam

Türkiye, günümüzde bölgesel ve küresel krizlerde rol oynayan ülkelerden biri olarak yer almaktadır. Özellikle de çevre ülkelerde yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler, Ermeni sorunu, Kıbrıs sorunu, kıta sahanlığı, göç, enerji ve benzer konular Türk dış politikasını şekillendiren başlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'yi ilgilendiren bu sorunların tarihsel arka planı ve analizi Türkiye'nin politika yapıcılarına bilimsel altyapı sağlayabilecektir. Bu noktada Journal of History and Strategy, Türkiye'yi ilgilendiren güncel meselelere tarihsel perspektif ve veri sunmayı amaçlamaktadır.

Dergi, amaç bölümünde belirtilen konularda bilimsel araştırmalar yapan akademisyenleri, yine bu alanda çalışan kariyerinin başındaki genç akademisyenleri, tarih araştırmacılarını ve okurları hedefler. Dergi, ilgilendiği alanlarda boşluğu dolduracak özgün ve bilimsel içeriğe sahip, zengin bir kaynakça eliyle araştıran, eleştiren yazıları dikkate alır.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Araştırma Etiği: Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, tüm yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan “Telif Hakları”nı ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. Değerlendirme süreci başlamış bir çalışmanın yazar sorumluluklarının değiştirilmesi (Yazar ekleme, yazar sırası değiştirme, yazar çıkartma gibi) teklif edilemez.

Yasal/Özel Etik Kurul İzin Belgesi Alınması: Araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren deneysel çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir.

Yayın Etiği: Journal of History and Strategy, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser.

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğunu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığını ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Değerlendirme aşamasında olan bir yazının yazarlar kısmının değiştirilmesi talep edilemez.

Açık Erişim Politikası: Journal of History and Strategy açık erişimli bir dergidir. Derginin içerikleri tüm okurlara ücretsiz olarak sunulmaktadır. Okur, ticari amaç dışında dergide yayımlanan makaleleri tam metin halinde okuyup indirebilir. Makaleler derginin ismi ve sayısı gibi dergiye ait bilgiler kullanılmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz. Journal of History and Strategy CC BY-NC 4.0 ile lisanslanmıştır.

Makale Geri Çekme Politikası: Makalenin orijinal sürümünde bir hata olması veya yanlışlıkla hem Journal of History and Strategy hem de farklı bir yayıncıya iki kez gönderilmesi durumunda meydana gelebilir. Aynı zamanda, çift sunum, yanlış beyan iddiaları, intihal, kendine intihal, hileli veri kullanımı veya benzeri gibi bilimsel etik kurallarının ihlal edilmesinden kaynaklanabilir. Dergimizin Etik İlkeler ve Yayın

Politikasına uygun makaleler, yayın kuruluna gönderilecek ıslak imzalı bir Makale Geri Çekme Dilekçesi ile birlikte yazarın talebiyle geri çekilebilir. Yayın aşamasına alınmış çalışmalara ilişkin geri çekme talepleri dikkate alınmaz.

Çıkar Çatışması: Dergiye gönderilen makalelerde yer alan henüz yayınlanmamış malzemeleri editör, editör yardımcıları ya da hakemler kendi araştırmalarında kullanamaz. Tüm yazarlar, eğer varsa makalelerinin sonuçlarını veya yorumunu etkileyecek şekilde yorumlanabilecek finansal veya diğer finansal çıkar çatışmalarını açıklayan bir açıklama eklemelidir. Yazarlar, çalışmalarına ilişkin tüm mali destek kaynaklarını açıklamalıdır. Okuyucular, eğer varsa araştırmayı kimin finanse ettiği ve fon verenlerin araştırmadaki rolü hakkında bilgilendirilmelidir.

Değerlendirme Süreci ve İntihal Politikası

Editöryal Değerlendirme: DergiPark sisteminden iletilen her yazı, ilk olarak Editörlük birimi tarafından tema ve içerik değerlendirmesine tabi tutulur. Referanslar ve kaynakça hariç %15'in üzerinde benzerlik oranı çıkan makaleler değerlendirme aşamasına geçirilmeden reddedilir. Etik kurallara ve bilimsel atıf ile intihal kurallarına uyulmamasından doğacak her türlü sorumluluk yazar(lar)a aittir. Yazarlar gönderdikleri yazıların özgünlüğünü teminat altına almalıdır. Tema ve içeriği dergi kapsamında olan yazı Editörlük birimi tarafından derginin yayın ilkelerine ve biçimsel uygunluk bakımından değerlendirilir (makale, öz ve anahtar kelimelerin sayısı, yabancı dildeki karşılıklarının uyumu, kaynakça kuralları vb.). Biçimsel uygunluğu sağlamayan yazılar düzeltilmesi için yazarına iade edilir.

Editör, yazıları, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Editör, hakemleri seçerken onların tarafsızlığına, uzmanlık alanlarına dikkat eder ve çalışma yayınlanıncaya kadar tarafların gizliliğine önem verir. Makalesi yayınlanmış olan bir yazarın yeni çalışmasının değerlendirmeye alınabilmesi için en az iki sayı geçmesi gerekir.

Yayın Kurulu Değerlendirmesi ve Hakemlerin Belirlenmesi: Editörlük birimi tarafından biçimsel uygunluğu sağlanan her yazı, yazar kimliğini belli edecek ifadelerin gizlenmesi yoluyla Yayın Kurulu üyelerine gönderilir. Editör, editör yardımcıları ve farklı üniversitelerin akademisyenlerinden oluşan Yayın Kurulu toplanarak makaleleri “Kör Yayın Kurulu” ilkesine göre tek tek ele alır. Yayın Kurulu yazılar hakkında çoğunlukla uzlaşma, bazı durumlarda ise oylama yoluyla “hakemlere gönderme”, “yeniden düzenleme” veya “ret” şeklinde üç tip karar verir. Derginin yayın ilkelerine, yayın ve bilimsel yayın ölçütlerine uymayan ve Yayın Kurulunun düzeltme imkânının bulunmadığı kanaatine vardığı yazılar reddedilir. Hakemlere gönderilmesine karar verilen yazıların hakem süreci 10 iş günü içerisinde başlatılır. Her yazı iki hakem tarafından kör değerlendirmeden geçirilir. Yazının bir olumlu, bir olumsuz rapor alması halinde değerlendirme sürecinin sonuçlanması için üçüncü bir hakem tayin edilir. Bir yazının editöryal değerlendirmeden hakem değerlendirmesinin sonuçlanmasına kadar

geçen süre için maksimum 90 gün hedeflenir. Editörün, hakem süreci devam eden ya da hakem süreci olumlu sonuçlanmış bir yazıda, kabul edilen etik standartlara uygun olmayan bir durumu sonradan tespit etmesi ve bunu belgelendirmesi halinde, tespit edilen yazı yayın sürecinden çıkartılır.

Hakem Değerlendirmesi: Hakemler yazıları, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Hakemlerin, değerlendirdikleri yazıların yazarlarıyla ya da destekleyicileriyle bir çıkar çatışması veya rekabet ilişkisi bulunmamalıdır. Hakem kararları nesnel olmalıdır. Hakemin, yazının yazım sürecine herhangi bir şekilde katkıda bulunmuş ya da yazarı tanıyor olması halinde, yazıyı değerlendirmeyi reddetmelidir. Hakemler makale değerlendirme formunu eksiksiz doldurmalı, hakem raporunda bulunan gerekçe kısmını detaylandırmalıdır. Hakemler, hakemlik sürecinde elde ettikleri bilgileri kendisinin, başka birinin ya da herhangi bir kurumun lehinde ya da aleyhinde kullanmamalıdır. Hakem, gönderilen yazının içeriğinin kendi çalışma alanı kapsamında olmadığına ya da uygun süreler içinde değerlendirmeyi yapamayacağına kanaat getirdiğinde editörü bilgilendirmeli ve değerlendirme sürecinden çekilmelidir.

Telif Hakkı Düzenlemesi: Journal of History and Strategy'ye yayımlanması için değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler, daha önce herhangi bir ortamda yayınlanmamış veya herhangi bir yayın ortamına yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Daha önce başka dergilerde, elektronik veya basılı ortamda yayınlanmış metinleri, resimleri, tabloları vb. kullanmak ve çoğaltmak için telif hakkı sahibinden imzalı izin almak yazarın sorumluluğundadır. İmzalı izin mektubu, imzalı ön yazı ile birlikte sunulmalıdır.

Ücret Politikası: Journal of History and Strategy açık erişimli bir dergidir. Dergi için yazarlardan herhangi bir ücret talep edilmez. Yayımlanan makaleler için yazara ücret ödenmez. Editör kuruluna ve hakemlere herhangi bir ücret ödenmez. Eğer varsa, çevirilerin tüm mali ve hukuki telif hakkı işlemleri makale yazarı tarafından yapılır. Yazarlar, makalelerini (yayımlandıktan sonra) kişisel web sayfalarında ve kurumsal akademik arşivlerde depolayabilir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Makalenin formatı aşağıda belirtilen biçimde olmalıdır:

FORMAT :

Program : Microsoft Word

Kağıt boyutu : 210x297 mm

SAYFA YAPISI:

Kenar Boşlukları

Üst : 2,5 cm

Alt : 2,5 cm

Sağ : 2,5 cm

Sol : 4 cm

Cilt Payı: 0 cm

Cilt Payı Yeri: Sol

Düzen:

Üst Bilgi : 2 cm

Alt Bilgi : 2 cm

PARAGRAF:

Girintiler ve Aralıklar

Sol : 0 cm

Sağ : 0 cm

Özel : İlk Satır / Değer: 1,25 cm

Önce : 0 nk

Sonra : 6 nk

Satır Aralığı: Tek / Değer: Boş Kalacak

METİN:

Yazı : Times New Roman, 12 punto

Paragraf başı : 1,25 cm.

Stiller : Normal

Paragraf: Yasla

Metin alıntıları: İtalik

DİPNOT:

Yazı : Times New Roman, 9 punto

Satır aralığı : tek

Asılı : 0

Makale, Türkçe ya da İngilizce olabilir. Makale için 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce Öz /Abstract yazılmalıdır.

Makalede 700-1200 kelimelik İngilizce **Extended Abstract** (Genişletilmiş Özet), **Kaynakça**'dan sonra, makalenin en sonunda yer almalıdır.

Makalede konuyu tanımlayan Türkçe ve İngilizce, uygun en fazla yedi tane **Anahtar Sözcükler / Keywords** verilmelidir.

Yazar, makalenin ilk sayfasında yer alan adının-soyadının olduğu kısma yıldızlı dipnot koyarak Akademik unvanını, çalıştığı kurumu, e-posta adresini (parantez içinde ve italic olarak) ve ORCID numarasını olarak belirtmelidir.

Makalenin **Abstract**, **Keywords**, **Extended Abstract** bölümlerinde **Türkiye** kelimesi ingilizce olarak **Turkiye** şeklinde yazılır.

Örnek:

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (abc@deu.edu.tr), (ORCID: 0001-0000-0000-000X).

Makalede konunun içeriğine uygun ana başlıklar **1. 2. 3.** şeklinde, alt başlıklar **1.1. 2.1. 3.1** şeklinde numaralandırılmalıdır.

Makaleye eklenmesi istenen harita veya resimler Word (.doc, .docx) belgesine konulduğu gibi harita ve resimlere sıra numarası verilerek makaleden ayrı olarak da gönderilmelidir.

Grafikler, Microsoft Office Excel (.xls) veya Word (.doc, .docx) belgesinde hazırlanmalı ve belge içerisine uygun biçimde konulmalıdır.

DİPNOTLARIN VERİLMESİ

Dergimizde, Chicago dipnot ve kaynakça yönteminin son sürümü kullanılmaktadır.

Kaynak ilk defa verilirken yazarın adı ve soyadı tam olarak yazılmalıdır.

Kaynak eserin adı İtalik olarak yazılmalıdır.

Kaynak eserin yayınevi, basım yeri, yılı ve sayfa numarası verilmelidir.

Dipnot 9 punto ile Times New Roman yazı tipinde verilmelidir.

Kısaltılmış Dipnot (İlk atıftan sonraki ve onu izleyen atıflar için)

Bir kaynağa yapılan ilk atfın ardından aynı kaynağa yapılan diğer atıflar, dipnotta kısaltılarak gösterilir. Kısaltılmış gösterim, okuyucuya tam başlığı hatırlatmalı ya da kaynakçadaki uygun girdiye yönlendirmelidir. Kısaltmanın şekli, araya başka kaynak girip girmemesine bağlı olarak değişir:

Örnek:

1 Andrew Mango, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*, 7.bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), 324. (kaynağa yapılan ilk atfın dipnotta gösterimi).

2 Mango, *Atatürk: Modern*, 325.

3 Mango, 326.

4 Naşit Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim*, (İstanbul: Ak yayınları, 1973), 27.

5 Mango, *Atatürk: Modern*, 325.

İtalikler ve Tırnak İşaretleri

İster metinde ister kaynakçada yer alsın, kitap, dergi, oyun (piyes) ve diğer tekil (kendi başına bir kaynak olan) kaynaklar italik yazılır. Makale, kitap bölümü ya da bir romanda yer alan bölüm, tırnak işaretleri arasında gösterilir.

Örnek:

Sınıfta *A Separate Peace*'i okuduk. (kitap adı). Time dergisindeki “*Your Brain on Drugs*” başlıklı o makale çok etkileyiciydi.

“Dergisindeki” ifadesi, yayının adının bir parçası olmadığı için italik yazılmamıştır.

Onun “Death by Dessert” başlıklı makalesi *The New York Times Magazine*'de yayınlandı.

Bu örnekte yayının “The” ve “Magazine” kelimelerinin her ikisi de, yayının adının birer parçası oldukları için, *italik* yazılır.

Blok Alıntılar

100 kelimeyi aşan alıntılar blok halinde yazılır. 100 kelimeyi aşmasa da iki ya da daha fazla paragrafın aktarımında blok alıntı formatı uygulanır.

Ayrıca liste biçimindeki bilgiler ya da şiir gibi özel dizilime sahip metinler de blok alıntı olarak gösterilir. Blok alıntıda tırnak işareti **kullanılmaz**. Bir blok alıntı her zaman yeni bir satırdan başlar.

Tek Yazarlı Kitap

Dipnotu

1 Andrew Mango, *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 324.

Kaynakçası

Mango, Andrew. *Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

İki ya da Üç Yazarlı Kitap

Dipnotu

1 Selim İlkin ve İlhan Tekeli, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 324.

Kaynakçası

İlkin, Selim ve Tekeli İlhan. *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Yazar Yerine Editör

Dipnotu

1 Sina Akşin, ed., *Türkiye Tarihi* (İstanbul: Cem Yayınları, 2002), 352.

Kaynakçası

Akşin Sina, ed. *Türkiye Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınları, 2002.

Çeviri Kitap

Dipnotu

1 Berthe Gaulois, *Çankaya Akşamları*, çev. Firuzan Tekil (İstanbul: Cumhuriyet, 2001), 324.

Kaynakçası

Gaulis, Berthe. *Çankaya Akşamları*, çeviren Firuzan Tekil. İstanbul: Cumhuriyet, 2001.

Çok Ciltli Kitap

Dipnotu

1 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, cilt 2, (Ankara: Bilgi, 2008), 20.

Kaynakçası

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*, cilt 2. Ankara: Bilgi, 2008.

Kitap Bölümü

Dipnotu

1 Celal Şengör, “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye’nin Entelektüel Gelişmesindeki Önemi,” *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan* içinde, ed. Bülent Özükan (İstanbul: Boyut, 2021), 40.

Kaynakçası

Şengör, Celal, “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye’nin Entelektüel Gelişmesindeki Önemi.” *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan* içinde, editör Bülent Özükan, 34-46. İstanbul: Boyut, 2021.

Makale

Yazarın Adı Soyadı, “Makale Başlığı,” *Dergi Adı* cilt no, sayı no (Yayın Yılı): sayfa, DOI ya da URL.

Dipnotu

1 Zafer Toprak, “Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları,” *Toplumsal Tarih* 247 (Temmuz 2014): 34.

2 Toprak, “Gazi, Afet Hanım,” 35.

Kaynakçası

Toprak, Zafer. “Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları.” *Toplumsal Tarih* 247 (Temmuz 2014): 30-50.

İki Yazarlı Makale

Dipnotu

1 Aziz Ogan ve Arif Müfid Mansel, “Rhegion – Küçükçekmece Hafriyatı 1940-1941 Çalışmalarına Dair İlk Rapor,” *Belleten* 6, 21 (Ocak 1942): 10.

Kaynakçası

Ogan, Aziz ve Mansel, Arif Müfid. “Rhegion – Küçükçekmece Hafriyatı 1940-1941 Çalışmalarına Dair İlk Rapor.” *Belleten* 6, 21 (Ocak 1942): 1-18.

Gazete/Dergi Makalesi

Dipnotu

1 Kemal Salih Sel, “Yeni Gün’den Cumhuriyet’e,” *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1984, 1.

Kaynakçası

Sel, Kemal Salih. “Yeni Gün’den Cumhuriyet’e.” *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1984.

Tez

Dipnotu

1 Nevzat Artuç, “Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı,” (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005), 60.

Kaynakçası

Artuç, Nevzat. “Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı.” Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005.

Web İçeriği

Dipnotu

1 Steve Johnson, “The Whole Brain Atlas,” Harvard University Medical School, erişim 29 Nisan 2011, <http://www.med.harvard.edu/AANLIB/>.

Kaynakçası

Johnson, Steve. “The Whole Brain Atlas.” Harvard University Medical School, erişim 29 Nisan 2011, <http://www.med.harvard.edu/AANLIB/>.

Sempozyum Bildirisi

Dipnotu

1 Ali Engin Oba, “Büyük Taarruz’un Arka Planı: Tek Cepheli Savaş ve Diploması,” *100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu*, ed. Gürsoy Şahin (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2023), 20.

Kaynakçası

Oba, Ali Engin. “Büyük Taarruz’un Arka Planı: Tek Cepheli Savaş ve Diploması,” *100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu*, ed. Gürsoy Şahin, 19-32. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2023.

Ansiklopedi Maddesi

Dipnotu

1 Yazarın Adı Soyadı, “Madde Başlığı,” *Ansiklopedinin adı*, ed. Editör Adı Soyadı (Yayın Yeri: Yayıncı, Yayın Yılı), Cilt:Sayfa.

1 Şerif Mardin, “Atatürkçülüğün Kökenleri,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1:87.

Kaynakçası

Yazarın Soyadı, Adı. “Madde Başlığı.” *Ansiklopedinin Adı*, ed. Adı Soyadı, cilt:sayfa aralığı. Yayın Yeri: Yayıncı, Yayın Yılı.

Mardin, Şerif. “Atatürkçülüğün Kökenleri.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1:87-90. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Arşiv kaynakları öncelikle belgenin alındığı yer, dosya numarası, varsa gömlek numarası şeklinde verilmelidir.

Gazete ve dergiler alfabetik sıra ile belirtilmelidir.

Örnek:

III. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Tarih ve Toplum

KAYNAKÇANIN HAZIRLANIŞI

Kaynakçaya eklenecek olan eserlerin sırası aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. Arşiv kaynakları
2. Resmi Yayınlar
3. Araştırma Eserler
4. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)
5. Makaleler
6. Ansiklopediler
7. İnternet Kaynakları
8. Sözlü Tarih Görüşmeleri

Kaynakça Düzeni

Sadece metinde atıf yapılan kaynaklara yer verilir. Kaynakça girdileri, ilk yazarın soyadına göre alfabetik sırada yer alır. Bir kaynağın birden fazla yazarı varsa sadece ilk yazarın soyadı öne alınır.

Bir yazarın birden fazla yayınına yer vermek gerektiğinde, ilk kaynakça girdisinin ardından yazar adı yerine yan yana üç uzun tire işareti (———) **yerine** yazar isminin her bir kaynakça girdisinde tekrar yazılır.

Böyleli durumlarda kaynakça girdileri, kitabın/makalenin/kitap bölümün başlığına göre alfabetik olarak sıralanır. Kaynakça girdisi mutlaka bir nokta ile bitirilir. Girdinin sonunda bir web adresi olsa da bu kural uygulanır.

BAZI KISALTMALAR

Cilt	: C.
Sayı	: S.
Editör	: Ed.
Bakınız	: Bkz:
Çeviren	: Çev.
Hazırlayan	: Haz.
Basım Yeri Yok	: b.y.y.
Basım Tarihi Yok	: b.t.y.

Information for Authors

About

The Journal of History and Strategy is a publication of the Principles of Atatürk and Revolution History Institute at Dokuz Eylül University. As an open-access, peer-reviewed, international scientific journal, it is published biannually in March and September. The journal was established in 2024 and began its publishing activities in March 2025. It is an exclusively online publication. The journal aims to provide a historical perspective on political, military, social, economic, and legal issues concerning Türkiye today. Only articles written in English and Turkish are accepted.

Research and review articles submitted to the journal are sent to expert reviewers upon approval by the Editorial Board. A double-blind peer review process is applied during this stage. In addition to research and review articles, translations and book reviews are also included. If specified in the accompanying note, papers presented at scientific conferences but not previously published may also be considered for publication.

All expenses of the journal are covered by Dokuz Eylül University. No fees are charged for submitting or publishing articles in the journal.

Aim and Scope

Türkiye is currently one of the countries playing a role in regional and global crises. In particular, political and military developments in neighboring countries, the Armenian issue, the Cyprus issue, continental shelf disputes, migration, energy, and similar topics are emerging as key factors shaping Türkiye's foreign policy. The historical background and analysis of these issues concerning Türkiye can provide scientific groundwork for the country's policymakers. In this regard, the *Journal of History and Strategy* aims to offer historical perspectives and data on contemporary issues relevant to Türkiye.

The journal targets academics conducting scientific research on the topics mentioned in its mission statement, as well as young academics at the beginning of their careers, historians, and readers. It values original, scholarly articles that fill gaps in the field, supported by rich bibliographies, and that engage in critical, research-oriented writing.

Ethical Principles and Publication Policy

Research Ethics: The authors declare and undertake that the submitted article is their original work, that they have not committed plagiarism, that all authors have individually contributed to this study and assumed full responsibility for it, that all authors have seen and approved the final version of the submitted article, that the article has not been published elsewhere or submitted for publication, and that the text, figures, and documents in the article do not violate the copyrights of other individuals. Changes to authorship responsibilities (such as adding or removing authors, or changing author order) cannot be proposed once the evaluation process has begun.

Obtaining Legal/Special Ethics Committee Approval: Separate ethics committee approvals must be obtained for research and experimental studies requiring ethics committee decisions, and such approval must be specified and documented in the article. Articles must include a statement confirming compliance with Research and Publication Ethics. In studies requiring ethics committee approval, information regarding the approval (name of the committee, date, and approval number) must be provided in the methodology section and also on the first/last page of the article.

Publication Ethics: *The Journal of History and Strategy* adheres to the highest standards of publication ethics and embraces the principles of ethical publishing issued by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME).

All submitted articles must be original, unpublished, and not under consideration elsewhere. Authors must declare that the article is original, has not been previously published, and is not being evaluated elsewhere in any language. Copyright laws and agreements in force must be respected. Copyrighted material (such as tables, figures, or extensive quotations) must be used with appropriate permission and acknowledgment. Works and contributions of other authors or sources must be properly cited in references. Requests to change authorship during the evaluation stage cannot be accepted.

Open Access Policy: *The Journal of History and Strategy* is an open-access journal. Its contents are freely available to all readers. Readers may read and download articles in full text for non-commercial purposes. However, articles may not be reproduced in any form without citing the journal's name and issue information. The Journal of History and Strategy is licensed under CC BY-NC 4.0.

Article Withdrawal Policy: Article withdrawal may occur if the original version contains an error or if it has been mistakenly submitted both to the *Journal of History and Strategy* and another publisher. It may also arise from violations of scientific ethical rules such as duplicate submission, false claims, plagiarism, self-plagiarism, fraudulent data use, or similar issues. Articles that comply with the journal's Ethical Principles and Publication Policy may be withdrawn at the author's request by submitting a signed

Article Withdrawal Petition to the Editorial Board. Withdrawal requests for articles already in the publication stage will not be considered.

Conflict of Interest: Editors, associate editors, or reviewers cannot use unpublished materials from submitted articles in their own research. All authors must include a statement disclosing any financial or other conflicts of interest that could affect the interpretation of their article's results or conclusions. Authors must declare all sources of financial support for their work. Readers must be informed of any funding for the research and the role of funders, if applicable.

Evaluation Process and Plagiarism Policy

Editorial Evaluation: Each submission through the DergiPark system is first evaluated by the Editorial Office for theme and content. Articles with more than 15% similarity (excluding references and bibliography) are rejected before entering the evaluation stage. All responsibility for complying with ethical rules and scientific citation and plagiarism regulations lies with the author(s). Authors must guarantee the originality of their submissions. Articles within the journal's scope are evaluated for compliance with editorial principles and formatting (number of articles, abstracts and keywords, consistency with foreign language equivalents, reference rules, etc.). Articles not meeting formal requirements are returned to the author for revision.

The editor evaluates articles regardless of the authors' ethnic origin, gender, nationality, religious beliefs, or political philosophy. The editor guarantees confidentiality of all information regarding submitted articles until publication. When selecting reviewers, the editor considers their impartiality and field of expertise and ensures confidentiality until the article is published. A new article from a previously published author may only be considered after at least two issues have passed.

Editorial Board Evaluation and Reviewer Selection: Articles meeting formal requirements are anonymized and submitted to the Editorial Board. The Editorial Board—consisting of the editor, associate editors, and academics from various universities—reviews articles individually under the principle of “Blind Editorial Board Review.” Decisions are made primarily by consensus, or when necessary, by voting, resulting in one of three outcomes: “send to reviewers,” “revise,” or “reject.” Articles not conforming to the journal's editorial and scientific standards and deemed uncorrectable are rejected. Articles approved for peer review enter the reviewer process within 10 business days. Each article is reviewed by two anonymous reviewers. If one report is positive and the other negative, a third reviewer is assigned. The maximum target period for the entire process—from editorial evaluation to reviewer decision—is 90 days. If the editor later identifies and documents ethical violations in an article already under review or positively reviewed, the article is withdrawn from the publication process.

Peer Review: Reviewers evaluate articles regardless of the authors' ethnic origin, gender, nationality, religious beliefs, or political philosophy. Reviewers must not

have conflicts of interest or competitive relationships with the authors or sponsors of the evaluated articles. Reviewer decisions must be objective. If a reviewer has contributed to the article's writing process in any way or knows the author, they must decline the review. Reviewers must complete the evaluation form thoroughly and provide detailed justifications in their reports. They must not use information obtained during peer review for personal, institutional, or third-party advantage or disadvantage. If the article does not fall within their field of expertise or cannot be reviewed within the given time, reviewers must notify the editor and withdraw from the process.

Copyright Regulation: Articles submitted to the *Journal of History and Strategy* for evaluation must not have been previously published in any form or submitted for publication elsewhere. It is the author's responsibility to obtain signed permission from the copyright holder for reproducing or using previously published texts, images, tables, etc., in electronic or printed form. The signed permission letter must be submitted together with the signed cover letter.

Fee Policy: *The Journal of History and Strategy* is an open-access journal. No fees are charged to authors for submission or publication. Authors do not receive payment for published articles. The editorial board and reviewers also receive no payment. If applicable, all financial and legal copyright arrangements for translations must be handled by the author. Authors may archive their published articles on personal websites and institutional academic repositories.

ARTICLE WRITING GUIDLINES

FORMAT:

Program: Microsoft Word

Paper size: 210x297 mm

MARGINS:

Top: 2.5 cm

Bottom: 2.5 cm

Right: 2.5 cm

Left: 4 cm

Binding Margin: 0 cm

Binding Margin Location: Left

HEADER/FOOTER:

Header: 2 cm

Footer: 2 cm

PARAGRAPH:

Indentations and Spacing

Left: 0 cm

Right: 0 cm Special: First Line / Value: 1.25 cm

Before: 0 nk

After: 6 nk

Line Spacing: Single / Value: Leave Empty

TEXT:

Font: Times New Roman, 12-point

Paragraph indent: 1.25 cm

Paragraph spacing: Before: 0.6 nk

Line spacing: Single

Text quotes: Italic

FOOTNOTE:

Font: Times New Roman, 9-point

Line spacing: Single

Hanging: 0

The article can be written in either Turkish or English. An abstract of no more than 200 words should be written in both Turkish and English.

The article should contain **up to seven keywords** in both Turkish and English that describe the topic.

In the sections of the article such as Abstract, Keywords, and Extended Abstract, the word ‘**Türkiye**’ or ‘**Turkey**’ should be written as ‘**Türkiye**’ in English.

The author must include an asterisked footnote on the first page, beside their name, with their academic title, institutional affiliation, email address (in parentheses and italicized), and ORCID number.

Example:

- Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Atatürk Principles and Revolution History Institute, (abc@deu.edu.tr), (ORCID: 0001-0000-0000-000X).

The main headings in the article should be numbered as 1, 2, 3, and the subheadings as 1.1, 2.1, 3.1, according to the content of the topic.

Any maps or images to be included in the article must be placed in the Word (.doc, .docx) document, and these maps and images should also be numbered and submitted separately from the article.

Graphs should be prepared in Microsoft Office Excel (.xls) or Word (.doc, .docx) documents and should be inserted into the document in an appropriate format.

FOOTNOTES

Our journal uses the latest version of the Chicago style for footnotes and bibliography.

When citing a source for the first time, the author’s full name must be provided.

The title of the work should be written in italics.

The publisher, place of publication, year, and page number of the source must be provided.

Footnotes should be formatted in **Times New Roman**, 9-point font.

Shortened Footnotes (For subsequent references after the first citation)

After the first reference to a source, subsequent citations to the same source should be shortened. The shortened form should remind the reader of the full title or direct them to the relevant entry in the bibliography. The format of the shortened citation may vary depending on whether other sources are cited between references:

Example:

1. Andrew Mango, *Atatürk: The Founder of Modern Turkey*, 7th ed. (Istanbul: Remzi Kitabevi, 2004), 324. (First citation of the source in the footnote)
2. Mango, *Atatürk: The Founder*, 325.
3. Mango, 326.
4. Naşit Hakkı Uluğ, *Üç Büyük Devrim* (Istanbul: Ak Yayınları, 1973), 27.
5. Mango, *Atatürk: The Founder*, 325.

Italics and Quotation Marks

Whether in the text or in the bibliography, titles of books, journals, plays, and other standalone sources (works that can be considered a source on their own) should be written in italics. Articles, book chapters, or sections within a novel should be enclosed in quotation marks.

Example:

- We read A Separate Peace in class. (book title)
- The article titled “Your Brain on Drugs” in Time magazine was very impactful.
- The phrase “in the magazine” is not italicized, as it is not part of the publication’s title.
- His article titled “Death by Dessert” was published in *The New York Times Magazine*. In this example, both “The” and “Magazine” are part of the publication’s title, so they are italicized.

Block Quotations

- Quotations that exceed 100 words should be formatted as block quotes. Even if a quotation is under 100 words but consists of two or more paragraphs, it should still be formatted as a block quote.
- Additionally, information presented in list format or special text formats like poetry should also be shown as block quotations. Block quotations do not use quotation marks. A block quote always begins on a new line.

Single-Author Book

Footnote:

1 Andrew Mango, *Atatürk: The Founder of Modern Turkey* (Istanbul: İletişim Publishing, 2005), 324.

Bibliography:

Mango, Andrew. *Atatürk: The Founder of Modern Turkey*. Istanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Two or Three-Author Book

Footnote:

1 Selim İlkin and İlhan Tekeli, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si* (Istanbul: İletişim Publishing, 2005), 324.

Bibliography:

İlkin, Selim, and Tekeli, İlhan. *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*. Istanbul: İletişim Publishing, 2005.

Editor Instead of Author

Footnote:

1 Sina Akşin, ed., *Türkiye Tarihi* (Istanbul: Cem Publishing, 2002), 352.

Bibliography:

Akşin, Sina, ed. *Türkiye Tarihi*. Istanbul: Cem Publishing, 2002.

Translated Book

Footnote:

1 Berthe Gaulois, *Çankaya Akşamları*, trans. Firuzan Tekil (Istanbul: Cumhuriyet, 2001), 324.

Bibliography:

Gaulois, Berthe. *Çankaya Akşamları*, translated by Firuzan Tekil. Istanbul: Cumhuriyet, 2001.

Multi-Volume Book

Footnote:

1 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, vol. 2 (Ankara: Bilgi, 2008), 20.

Bibliography:

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*, vol. 2. Ankara: Bilgi, 2008.

Book Chapter

Footnote:

1 Celal Şengör, “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye’nin Entelektüel Gelişmesindeki Önemi,” in *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan*, ed. Bülent Özükan (Istanbul: Boyut, 2021), 40.

Bibliography:

Şengör, Celal. “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye’nin Entelektüel Gelişmesindeki Önemi.” In *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan*, edited by Bülent Özükan, 34-46. Istanbul: Boyut, 2021.

Article

Author’s Full Name, “Article Title,” *Journal Name* volume no., issue no. (Publication Year): page number, DOI or URL.

Footnote:

1 Zafer Toprak, “Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları,” *Toplumsal Tarih* 247 (July 2014): 34.

2 Toprak, “Gazi, Afet Hanım,” 35.

Bibliography:

Toprak, Zafer. “Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları.” *Toplumsal Tarih* 247 (July 2014): 30-50.

Two-Author Article

Footnote:

1 Aziz Ogan and Arif Müfid Mansel, “Rhegion – Küçükçekmece Hafriyatı 1940-1941 Çalışmalarına Dair İlk Rapor,” *Belleten* 6, 21 (January 1942): 10.

Bibliography:

Ogan, Aziz, and Mansel, Arif Müfid. “Rhegion – Küçükçekmece Hafriyatı 1940-1941 Çalışmalarına Dair İlk Rapor.” *Belleten* 6, 21 (January 1942): 1-18.

Newspaper/Magazine Article

Footnote:

1 Kemal Salih Sel, “Yeni Gün’den Cumhuriyet’e,” *Cumhuriyet*, May 7, 1984, 1.

Bibliography:

Sel, Kemal Salih. “Yeni Gün’den Cumhuriyet’e.” *Cumhuriyet*, May 7, 1984.

Thesis

Footnote:

1 Nevzat Artuç, “Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı,” (PhD diss., Süleyman Demirel University, 2005), 60.

Bibliography:

Artuç, Nevzat. “Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Askeri ve Siyasi Hayatı.” PhD diss., Süleyman Demirel University, 2005.

Web Content

Footnote:

1 Steve Johnson, “The Whole Brain Atlas,” Harvard University Medical School, accessed April 29, 2011, <http://www.med.harvard.edu/AANLIB/>.

Bibliography:

Johnson, Steve. “The Whole Brain Atlas.” Harvard University Medical School, accessed April 29, 2011, <http://www.med.harvard.edu/AANLIB/>.

Symposium Paper

Footnote:

1 Ali Engin Oba, “Büyük Taarruz’un Arka Planı: Tek Cepheli Savaş ve Diplomasi,” *100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu*, ed. Gürsoy Şahin (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe University Press, 2023), 20.

Bibliography:

Oba, Ali Engin. “Büyük Taarruz’un Arka Planı: Tek Cepheli Savaş ve Diplomasi.” *100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu*, edited by Gürsoy Şahin, 19-32. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe University Press, 2023.

Encyclopedia Entry

Footnote:

1 Şerif Mardin, “Atatürkçülüğün Kökenleri,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, ed. (Editor’s Name) (Istanbul: İletişim Publishing, 1983), 1:87.

Bibliography:

Mardin, Şerif. “Atatürkçülüğün Kökenleri.” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, edited by (Editor’s Name), 1:87-90. Istanbul: İletişim Publishing, 1983.

Archive Sources

Archive sources should primarily include the location where the document was obtained, the file number, and the folder number (if available).

Example:

Archive Source Format:

[Name of the Archive], [File Number], [Folder Number] (if available).

Newspapers and Periodicals

Newspapers and magazines should be listed in alphabetical order.

Example:

III. Periodicals

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Tarih ve Toplum

PREPARATION OF THE BIBLIOGRAPHY

The order of works to be included in the bibliography should be as follows:

1. **Archive Sources**
2. **Official Publications**
3. **Research Works**
4. **Periodicals (Newspapers and Magazines)**
5. **Articles**
6. **Internet Sources**
7. **Oral History Interviews**

Bibliography Format

Only sources cited in the text should be included. Bibliography entries should be listed in alphabetical order based on the first author's last name. If a source has more than one author, only the first author's last name is placed first.

If multiple works by the same author are listed, after the first entry, the author's name should be replaced with three long dash marks (———), and the author's name should be repeated in each new entry.

In such cases, the bibliography entries should be alphabetized according to the title of the book/article/book chapter. The bibliography entry should always end with a period, even if the entry includes a website address.